

K.T.

Unîversîteya Artukluyî Ya Mêrdînî
Enstîtuya Ziwananê Ganîyan Ê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Lîsansê Berzî

**TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎ Û ZAZAKÎ:
NIMÛNEYÊ LICÊ Û HEZANÎ**

Esat ŞANLI

13711040

Şewirmend

İbrahim BİNGÖL

Mêrdîn 2017

K.T.

Unîversîteya Artukluyî Ya Mêrdînî
Enstîtuya Ziwananê Ganîyan Ê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Lîsansê Berzî

**TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎ Û ZAZAKÎ:
NIMÛNEYÊ LICÊ Û HEZANÎ**

Esat ŞANLI

13711040

Şêwirmend

İbrahim BİNGÖL

Mêrdîn 2017

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “.....” adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Projemin sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Projemin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../.....

Öğrencinin Adı Soyadı

KABUL VE ONAY

Öğrencinin İsim - Soy isim tarafından hazırlanan Tezin/Projenin Adı adındaki çalışma, Savunma Sınavı Tarihi tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Anabilim Dalı, Bilim Dalında (varsa) **YÜKSEK LİSANS TEZİ/DOKTORA TEZİ/PROJESİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

VATEYO VERÊN

Xebata têvernayîşî ya ziwanan warê naskerdişê xusûsiyetanê înan de û tesnîfkerdişê cayê înan mîyanê ziwanan de wayîrê rolêkê muhîmî ya. Kurdkî ser ro heta nika zafane gama ke xebatê têvernayîşî ameyê kerdene yew lehçeya kurdkî bi yewna ziwani ameya têvernayene. Xebatê ke mabeyna di lehçeyanê kurdkîyan de ameyê kerdene bisînor ê. Na xebate de zî di fekê lehçeyanê kurdkî ameyê têvernayene. Nê fekê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî yê. Çîyo ke na xebate warê xo de êyê bînan ra kena cîya, raşteraşt di lehçeyî nê, di fekê nê lehçeyanê kurdkî ameyê têvernayene. Amacê na xebate yê bingeyênî hîna nîzdêrî naskerdişê nê her di lehçeyanê kurdkî yo, arşîvkerdişê xusûsiyetanê înan o û axir prosesê tesnîfkerdişê nê lehçeyanê kurdkîyan de dayîşê fikirêk o.

Di qismanê ewilênan yê na xebate de derheqê pênaseyê ziwani, lehçe û fekan de malûmat ame dayene. Xusûsen teorîyê ke derheqê lehçe yan zî ziwananê kurdkîyan de hetê ziwanzan û cigeyrayoxan ra ameyê vatene, ê teorîyan ser o ame vindertene. Nê di qisman ra dima qismanê hîrê, çar, panc û şeşînî de fekê kurmanckîya Licê û fekê zazakîya Hezanî warê morfolojî, kar, zemîr, sifet, edat, zerf û fonolojîye ra ameyî têvernayene. Têvernayîşanê nê fekan de metodo senkronîk, ke hetê cîyatîya ziwani yê halê înan yê ewroyênî dir eleqedar o, ame tetbîqkerdene. Qismê tewr peyênî yê na xebate de gama ke tayê xusûsiyetanê fonolojîkan yê nê di fekan ameyî têvernayene, seva ke tabloyêka hîna zelale virazîyo ge-ge telafuzê ê çekuyan yê fariskî zî ameyî dayene. Seva tespîtkerdişê tayê xusûsiyetan bi hawayêkê hîna saxlemî bi kesanê ke merkezê Licê de ciwîyenê û yê ke dewa Hezanî de ciwîyenê înan dir dîyalog ame ronayene.

Netîceyê na xebata têvernayîşî de mabeyna kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de tayê cîyatîyî ameyî tespîtkerdene. Nê cîyatîyan ra sey nimûne kes eşkeno vinîbiyayîşê xusûsiyetê nê-ergatîfî yê kurmanckîya Licê bido. Hetêna ra gama ke kes nê waranê ke ameyî têvernayene de nisbetê înan yê cîyatî û seypêti bido têver, na xebate de vecîya werte ke seypêtiya nê her di fekanê kurdkî cîyatîya înan ra vêşêrî ya.

Xusûsen babetanê sey formkerdişê çekuyan, sîstemê karan, zemîrî, tayê edatî, tewirê sifetan, tayê zerfî û tayê xusûsiyetanê fonolojîkan de nê her di fekî sey yewbînan ê.

Peynîya vervateyî de ez wazena spasîya xo şewirmendê xo İbrahim Bingölî rê bikerî ke sereyê na xebate ra heta peynîya ci, eke paştgîrîya ê ra nêbiyînê do na xebate kemî bimendêne. Hetêna ra ez spasîya xo dostanê xo yê Liceyîc û Hezanican rê kena ke ronayîşê dîyalogan de çi fedekarî destê înan ra amî înan kerde. Ez umîd kena ke do meşte xebatê hîna hîrayî kurdkî ser ro biyerê kerdene.

Esat ŞANLI

Mardin 2017

XULASA

Na xebate de fekê kurmanckîya Licê û fekê zazakîya Hezanî ameyî têvernayene. Bi na xebate ame amackerdene ke hetê seypê û cîyayî yê xusûsîyetanê gramerê nê her di fekan biyerê zanayene. Dima ke derheqê her di fekan de malumatêko pêroyî ame dayene, hetê morfolojî, kar, zemîr, sifet, edat, zerf û xusûsîyetanê fonolojîkan ra ameyî têvernayene. Têvernayîş de sey metod metodê analîzê senkronîkî ame tetbîqkerdene. Netîce de mabeyna fekê zazakîya Hezanî û fekê kurmanckîya Licê de xeylî seypêyîyê gramerî ameyî tespîtkerdene. Nê xusûsê seypêyî hîna zaf morfolojî, kar û sifetan de vecîyayî vernî. Hetêna ra xusûsîyetê lînguîstîkî yê cîyayî zî hîna zaf waranê edat û fonolojîye de ameyî tespîtkerdene. Her çende ame dîyene ke seva nê her di fekî coxrafyayêka nizde de yenê qiseykerdene seypêyîya înan biya vêşî, ancî zî sebebo bingeyên yê seypêyîya înan sey heman ziwani ra ameyîşê înan eşkeno biyero ercnayene.

Çekuyê kîldî: fekê Kurmanckîya Licê, fekê zazakîya Hezanî, têvernayîş, gramer, ziwani

ÖZET

Bu çalışmada Kurmanççanın Lice ağzı ile Zazacanın Hezan ağzı karşılaştırıldı. Bu çalışmayla bu iki ağzın gramatik özelliklerinin ortak yönlerinin ve farklılıklarının bilinmesi amaç edinildi. İki ağız hakkında temel bilgiler verildikten sonra morfoloji, fiil, zamir, sıfat, edat, zarf yönünden ve fonolojik özellikleri yönünden karşılaştırıldı. Karşılaştırmada metod olarak senkronik analiz metodu uygulandı. Sonuç olarak Hezan Zazacasının ağzı ile Lice Kurmanççasının ağzı arasında büyük oranda gramer ortaklıkları tespit edildi. Bu ortak noktalar daha çok morfolojide, fiillerde, sıfatlarda ve zamirlerde öne çıktı. Farklı dilbilimsel özellikler ise kendini daha çok edat ve fonoloji kısımlarında gösterdi. İki ağzın da coğrafik olarak yakın bir yerde konuşulmasının benzerlikleri arttırdığı gözlemlense de, aynı dilden gelmeleri benzerliklerinin asıl kaynağı olarak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: Kurmanççanın Lice ağzı, Zazacanın Hezan ağzı, karşılaştırma, gramer, dil

ABSTRACT

This study deals with the comparison of Kurmanji's Licê accent and Zazaki's Hezan accent. It aims to understand these two accents' common and distinct grammatical features. After overall information about these two accents, they have been compared morphologically in terms of verbs, pronouns, adjectives, prepositions, adverbs and also in terms of their phonological features. As method of comparison, the synchronic analysis has been applied. In the end, many common points have been identified between Zazaki's Hezan accent and Kurmanji's Licê accent. These common points appear especially in morphology, verb and adjectives. On the other hand, distinct linguistic features have been identified especially in prepositions and phonology. Although it is thought that these common points arise from their being spoken in a close geographical area, the main reason can be evaluated as a result of coming from the same language.

Key words: Kurmanji's Licê accent, Zazaki's Hezan accent, comparison, grammar, language

TEDEYÎ

VATEYO VERÊN.....	III
XULASA	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
TEDEYÎ	VIII
KILMNUŞTEYÎ.....	XII
DESTPÊK	1
QISMO YEWIN	5
1. ZIWAN, LEHÇE Û FEK	5
1.1. ZIWAN	5
1.2. LEHÇE	6
1.3. FEK.....	7
QISMO DIYIN	8
2. KURDKÎYA KURMANCKÎ Û YA ZAZAKÎ.....	8
2.1. KURDKÎYA KURMANCKÎ.....	13
2.1.1. Fekê Kurmanckî.....	13
2.1.2. Cayê Fekê Licê Mîyanê Kurmanckî De	14
2.2. KURDKÎYA ZAZAKÎ	15
2.2.1. Fekê Zazakî.....	16
2.2.2. Cayê Fekê Hezanî Mîyanê Zazakî De.....	17
QISMO HÎRÊYIN	18
3. HETÊ MORFOLOJÎYE RA TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ	18
3.1. HETÊ AWANÎYANÊ ÇEKUYAN RA TÊVERNAYÎŞÊ MORFOLOJÎYA KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ.....	19
3.1.1. Çekuyê Sadeyî	19
3.1.2. Çekuyê Derîvatîvî.....	22
3.1.2.1. Halê Vîyarteyê Karî Ra Formkerdişê Mesder Û Nameyan	24
3.1.2.2. Halê Vîyarteyê Karî Ra Formkerdişê Sifetan	25
3.1.3. Çekuyê Pêrabesteyî	26
3.1.3.1. Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Di Çekuyanê Cîyayan Ra Virazênê	26
3.1.3.2. Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Bi Têrkerdişê Heman Çeku Virazênê	27

3.1.3.3. Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Tekrar Benê Û Mîyanê Înan De Înterfiksêk Esto	28
3.1.3.4. Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Mîyanê Di Çekuyan Rê Bi Ardişê Pêrabestoxê “Û”yî Virazênê	28
3.2. HETÊ FORMANÊ ÇEKUYAN RA TÊVERNAYÎŞÊ MORFOLOJÎYA KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ	29
3.2.1. Çekuyê Hemvengî	29
3.2.2. Çekuyê Zafmanayinî	30
3.2.3. Çekuyê Eksî	31
3.2.4. Çekuyê Hemmanayî	32
QISMO ÇARIN	33
4. HETÊ KARAN RA TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ	33
4.1. KOKÊ KARAN	33
4.2. MESDER	35
4.3. KARÊ KERDIŞÎ	37
4.3.1. Deman Ra Gore Antişê Karê Transîtîvî Yê “Kerdiş”î	37
4.3.2. Wezîfeyê Raweyê Waştîşî De Karê “Kerdiş”î	48
4.4. KARÊ EŞKAYÎŞÎ	49
4.5. KARO NÊMCRET (KOPULA)	51
4.5.1. Halê Pozîtîfî De Kopula	51
4.5.2. Halê Negatîfî De Kopula	52
4.5.3. Tayê Nimûneyî Seva Karê Nêmcetî	53
4.6. KARÊ BIYAYÎŞÎ	55
4.7. HETÊ AWANÎYE RA KARÎ	59
4.7.1. Karê Sadeyî	59
4.7.2. Karê Derîvatîvî	60
4.7.3. Karê Pêrabesteyî	62
4.7.3.1. Karê Ke Name Û Karêk Ra Virazênê	63
4.7.3.2. Karê Ke Sifet Û Karêk Ra Virazênê	64
4.7.3.3. Karanê Pêrabesteyan De Halo Pozîtîfî	65
4.7.3.4. Karanê Pêrabesteyan De Negasyon	66
4.8. KARO KAUSATÎV	67
4.9. KARO PASÎF	71
4.10. KARO TRANSÎTÎV Û ÎNTRANSÎTÎV	74

4.10.1. Karo Transîtîv	74
4.10.2. Karo Întransîtîv	76
4.11. SUBJUNKTÎVEYÎ	78
4.11.1. Raweyê Waştîşî	78
4.11.2. Raweyê Şertî	80
4.11.3. Raweyê Ganîyîye	83
4.12. FERMAN	83
4.12.1. Fermano Dîrekt	84
4.12.2. Fermano Îndîrekt	86
4.13. ERGATÎVÎTE	88
QISMO PANCIN	90
5. HETÊ ZEMÎR, SIFET, EDAT Û ZERFAN RA TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ	90
5.1. ZEMÎRÎ	90
5.1.1. Zemîrê Şexsan	90
5.1.2. Zemîrê Persan	92
5.2. SIFETÎ	93
5.2.1. Sifetê Îşaretan	93
5.2.2. Sifetê Rengan	94
5.2.3. Hetê Awanîye Ra Sifetî	95
5.2.3.1. Sifetê Sadeyî	96
5.2.3.2. Sifetê Derîvatîvî	97
5.2.3.3. Sifetê Pêrabesteyî	98
5.2.4. Îzafeya Sifetî	99
5.3. EDATÎ	100
5.4. ZERFÎ	104
5.4.1. Zerfê Cayî-Hetî	104
5.4.2. Zerfê Demî	105
5.4.3. Zerfê Zafîtî Û Kemîtîye	106
5.4.4. Zerfê Pêrabestoxî	107
5.4.5. Zerfê Înterrogatîvî	108
5.4.6. Zerfê Halî	108
QISMO ŞEŞIN	111

6. HETÊ FONOLOJÎYE RA TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ	111
6.1. VURAYÎŞÊ VENGANÊ VENGDARAN YÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ.....	113
6.2. VURAYÎŞÊ VENGANÊ BÊVENGAN YÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ.....	115
NETÎCE	120
ÇIMEYÎ	122

KILMNUŞTEYÎ

- b. (biewnî)
- c. (cild)
- ç. (çape)
- çar. (çarnayox/e)
- (e) edat
- e.tn. (esero tarîxnedîyar)
- ed. (edîtor/e)
- env. (esero ke nameyê xo vîyareno)
- h. (hûmare)
- h.e. (heman eser)
- h.n. (heman nuştox/e)
- h.r. (heman rîpel)
- (întj) (înterjeksîyon)
- (k) kar
- (m) makî
- m.r. (mîyanê rîpelan)
- mnv. (meqaleya ke nameyê xo vîyarena)
- (n) nerî
- (nm) name
- p.e.b. (pêroyê eserî ra biewnî)
- (pe) peydat
- (pbs) pêrabestox
- (prf) prefîks
- r. (rîpel)
- (s) sifet
- (sf) sufîks
- sn. (sey nînan)

tv. (têvero nê)

ûsn. (û sey nînan)

(ve) veredat

(z) zemîr

(zh) zafhûmar

(zr) zerf

DESTPÊK

Seke yeno zanayene her ziwane xo de şopanê tarîx, kultur û terzê cuya qiseykerdoxanê xo hewêneno. Ziwani wayîrê jargon, fek û lehçeyan ê. Kesê ke bi jargon, fek û lehçeyanê ziwane yê cîyayan qisey kenê, bi qiseykerdişê ziwane standardî hîna asan eşkenê yewbînan fam bikerê. Ziwano standard sey *tewirêkê ziwani ke kontektstanê formal û perwerdeyîye de hetê qiseykerdoxanê xo ra sey ziwano tewr munasib/bica yeno ercnayene* pênase beno.¹ Sebebê cîyabiyayîşê lehçe û fekan yê ziwanan ra cîya nêyê. Seke yeno zanayene sebebê cîyabiyayîşê yew ziwani yo bingeyên têkiliviraştişê ziwane û kulturane bînan dir o û vurayîşê halê komelkî, politik û eskerî yê qiseykerdoxanê ê ziwani yo.² Kîştî nê de kes eşkeno vaco ke halo coxrafik (ko, deşt, ro, derya ûsn.) û halo îqlîmî yê ziwane zî vurayîşê ziwani de, bi vatişêna vêşî û cîyabiyayîşê lehçe û fekanê ci de, wayîrê tesîrî yê.

Her çend feki tenya hetê telafuzê çekuyan ra ziwane xo ra cîya bê û qaydeyanê gramerî de ziwane xo ra cîya nêbê zî ge-ge, seke ziwane kurdkî de zî yeno dîyene, fekêk hende vurêno ke beno nîzdê lehçeyan û qiseykerdoxê fekanê cîyayan seke lehçeyanê cîyayan qisey bikerê yewbînan famkerdiş de tayê zehmetîyan ancenê. Ma eşkenê nimûneyê fekê zazakîya Çewlîgî û yê Dêrsimî bidê. Mabeyna nê her di fekan de ge-ge cîyabiyayîş hende beno vêşî ke qiseykerdoxê nê her di fekan yewbînan famkerdiş de zehmetîyan ancenê. Seva ke erey nûsîyaya û erey tewrê prosesê standardîzebîyayîşî biya kurdkîya kurmanckî ra gore kurdkîya zazakî de cîyatîya mîyanê fekan hîna eşkera û vêşî ya. Hetêna ra seke zanîyeno xebatanê standardîzekerdişê ziwane de tespît û qeydkerdişê xusûsiyetanê lehçe yan zî fekan wayîrê cayêkê muhîmî yê. Kes eşkeno vaco ke çende xebatê hîrayî lehçe yan zî fekan ser ro bîyerê kerdene xebata standardîzasyonî hende bena hîra û dewlemende. Havila

¹Robert Lawrence Trask, **Language and Linguistics: The Key Concepts**, Routledge, Oxfordshire 2008, r. 272.

²Elizabeth Zsiga û Êyê Bîni, **An Introduction to Language and Linguistics**, Cambridge University Press, Edinburgh 2006, r. 276.

xebatanê ke fek û lehçeyan ser o yena kerdene tenya bi xurtkerdişê standardîzasyonê zıwanî bisînor nêya. Ma eşkenê vacê ke nê xebatî hetêk ra benê sebeb ke berhemê nûştekiyî, yanî literaturê ê şarî hîna bibo dewlemend û hetêna ra zî bi naskerdişê xusûsiyetanê nê fek û lehçeyan cayê ê zıwanî mîyanê şaxanê zıwanan de eşkeno bi hawayêkê hîna saxlem û raştî biyero tespîtkerdene.

Zazakîya ke sey kurmanckî tewirêkê (variant) zıwanê kurdkî ya sey *kirdkî*, *kirmanckî*, *dimilî*, *zonê ma* û *so-bê* zî yena namekerdene. Yew fikrî ra gore na lehçe wayîra di fekanê bingehênan a. No fikir sînorê fekanê zazayan sey royê Mûradî qebûl keno û nê cîyabiyayîşî de krîter zî sey îtîqadê înan yê bingeyênan gêno xo dest ke nê zî elewîtî û sunîtî yê. Nê fikrî ra gore zazakî nê îtîqadan ra gore biya di fekî û sînorê ê fekan yo tebîî (xozayî) zî hetê royê Mûradî ra ameyo belîkerdene. Nê feki: Fekê corî (fekê elewîyan) û feki cêrî (fekê sunîyan) yê.³ Kîştê nê fikrî yo ke fekanê zazakî cîyatîya înan ya îtîqadiye ra gore tesnîf keno, kîştê nê de fikro pêroyî ke cîyatîya lînguîstîke ya ê fekan ser o awan biyo, goreyê ê fikirî ra zî zazakî wayîrê di nê, hîrê fekanê bingeyênan a: feki Dêrsimî, feki Merkezî (Çewlîgî) û feki Başûrî (Sêwrege).⁴ Kurmanckîya ke tewirêka bîne ya kurdkî ya û sey “kurmanciya jorîn” (kurmanckîya corêne) zî yena namekerdene, cigeyrayox Cemal Nebezî ra gore wayîrê panc fekanê bingeyênan a: Botanî, Hekarî, Badînanî, Aştayî û Bayezîdî.⁵ Hetêna ra zanayê kurdan Ehmedê Xaniyî ra gore hîrê feki bingeyênî yê kurmanckî estê: Bohtî, Mehmedî û Silivî.⁶

Qaso ke ameyo tespîtkerdene warê têvernayîşê gramerê kurdkîya kurmanckî û kurdkîya zazakî de heta nika çar kitabî çap biyê. Nê: *Kurmancca Île Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi* yê M. Malmîsanijî, *Veracêrkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî: Dîyalekt, Alfabe û Fonetik, Morfolojî* yê Seîd Verojî, *Ji Bo Kurmancan Bi*

³Murad Caşad, “Kirmanckî de çend feki estê?”, <http://www.zazaki.net/haber/kirmanck-de-cend-fek-est-1575.htm>, (03, 02, 2017)

⁴“Kurdçe/Kurdi- Tarihçesi, Lehçeleri ve Şiveleri”, <https://kurdezazayi.wordpress.com/2013/07/26/kurdce-kurdi-tarihcesi-lehceleri-ve-siveleri/>, (03, 02, 2017) nameye makaleyi??

⁵Kadri Yıldırım, *Temel Araştırma ve Metinlerle Kürtçe: Kurmancî Lehçesi*, Avesta Yayınları, İstanbul 2013, r. 25.

⁶Hasan Kaya, Zana Farqînî, Sami Tan, “Em Zımanê Kurdî Binasin”, *Pirs*, 2010, <http://kurdipedia.org/files/relatedfiles/2013/88963/0049.PDF>, (25, 09, 2017), r. 11.

Awayê Muqayeseyî Gramera Kirdkî (Zazakî) yê Roşan Lezgînî û Kurdîzan (Rûberîna Zaravên Kurdî) yê Fergîn Melîk Aykoçî yê. Nê her çar xebatan de goreyê di fekan nê, labelê goreyê qaydeyanê pêroyîyan yê nê di tewiranê kurdî têvernayîşêk ameyo kerdene. Xêrcê nê xebatanê gramera yew ferhengekê M. Malmîsanijî bi nameyê Ferhengekê Kirdkî-Pehlevkî-Kurmanckî û hîrê zî ferhengî çap biyê. Nê ferhengî: Ferheng Kurmancî-Kirmanckî (zazakî) yê Çeko Kocadagî, Kurdi-Hirvati-Kurdi ser Zarave Kurmanci u Dimili yê Aziz İssa Fatimi û Andrija Željko Lovrićî û Ferheng-Vajnameyê Kurmancî, Hewramanî, Dimilî, Senendajî yê Seîd Veroj û Abdurrahman Uçamanî yê.

A. Amancê Tezî

Amaco bingeyên yê na xebate bi wekenitîşê xusûsîyetanê fekê kurmanckîya Licê û yê zazakîya Hezanî tespîtkerdişê seypêyî û cîyatîyanê înan yê lînguîstîkan o. Hetêna ra bi qeydkerdişê qaydeyanê nê fekan seva lîteraturê kurdî viraştîşê arşîvêkê nûstekîyî yê nê her di fekan zî yeno amackerdene. Amacêko bîn yê na xebate zî ma eşkenê vacê ke bi qeydkerdişê xusûsîyetanê nê di fekan kesê ke prosesanê standardîzasyonanê nê her di lehçeyan de ca gêne, înan rê xebatanê înan de havilekerdiş û paştîdayîş o.

B. Hîrayîya Tezî

Na xebate de fekê zazakîya dewa Hezanî û fekê kurmanckîya merkezê Licê yenê têvernayene. Nê têvernayîşî de kurmanckîya ke merkezê Licê de qisey bena û zazakîya ke dewa Hezanî de qisey bena esas gîrîyaya û xusûsîyetanê înan ser o do biyero vindertene. Dewa Hezanî seva ke hetê coğrafya ra nîzdê merkezê Licê ya tesîrê faktorane ke vurîyayîşê ziwanan rê kenê bi hawayêko eşkera nê fekî de yenê dîyene. Qaso ke ameyo tespîtkerdene heta ewro derheqê têvernayîşê gramere nê her di fekanê kurdîyan de xebatêk nêameya kerdene. Bi nê hawayî na xebate warê xo de wayîra wesfêkê ewilênî ya.

C. Metodê Tezî

Na xebata têvernayîşî de her di fekî do goreyê şuxulnayîşê xo yê demekê belîkerdeyî, goreyê nê demî, biyerê analîzkerdene ke no tewr analîz zî ziwanzanîye de

sey metodo senkronîk yeno pênasakerdene. Senkronîk eslê xo de çekuyêka grekîya kane ya û çekuyanê *syn* ‘hem’, *chronos* ‘dem’ ra virazêna ke kes eşkeno sey “hem-dem” name bikero. Metodo ke fek, lehçe yan zî ziwanan goreyê averşiyayîşê înan yê tarîxkîyî ra analîz keno zî dîyakronîk o û no metod xebatanê ziwanzanîya tarîxkîye (historical linguistics) de yeno şuxulnayene. Çekuya dîyakronîkî zî ziwane grekîya kane de çekuyanê *dia* ‘mîyanê’ û *chronos* ‘dem’ ra virazêna ke kes eşkeno naye zî sey “mîyanê demî ra” name bikero.⁷ Zewbînî na xebate dir têkildar cayo ke bifayde biyero dîyene do eseranê ke na babete ser o weşanîyayê, înan ra zî biyero îstîfadekerdene.

Na xebate de qismê ewilênî de bi hawayêko pêroyî pêname û têkilîyanê ziwane, lehçe û feki ser o ameyo vindertene. Dima ra qismê diyinî de, sere de bi hawayêkê pêroyî kurdkî ser û dima zî xusûsen kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ser, ke di fekanê kurdkî ra yê, malûmatî yenê dayene. Qismê hîrêyinî de nê her di feki hetê morfolojîye ra ameyê têvernayene. Qismê çarinî de hetê karan ra, qismê pancinî de hetê zemîr, sifet, edat û zerfan ra û qismê şeşinî de zî hetê xusûsiyetanê înan yê fonolojîkan ra nê her di feki ameyê têvernayene.

⁷Laurie Bauer, **The Linguistics Student's Handbook**, Edinburgh University Press, Edinburgh 2007, r. 43.

QISMO YEWIN

1. ZIWAN, LEHÇE Û FEK

1.1. ZIWAN

Ziwan cuya merdîman de rolêkê pîlî kay keno. Bi rayîrê ziwani ma fikir û waştîşanê xo îfade kenê. Seva ke ziwan fenomenêko hîra yo pênasayê ci zî tewir-tewir ameyo kerdene. Ziwanzano namdar David Crystal ziwani sey *komelêk de seva komunîkasyon û xoîfadekerdişî bi hawayêkê sistematîk û konvensiyonelî şuxulnayîşê vengane, îşaretan yan zî sembolanê nûştekiyan* pênasê keno.⁸ Ferhengê ziwanzaniye yê Longmanî de zî ziwan sey *sistemê merdîman yê komunîkasyonî ke bi tenzîmkerdişê vengane sazkerdeyan (yan zî bi tenzîmkerdişê temsîlê înan yê nûştekiyan)* xo dir viraştîşê awaniyanê vengane yê hîna pîlan yeno pênasakerdene.⁹ Heman wextî de ziwan ferhengê Cambridge de sey *sistemêkê komunîkasyonî ke veng, çeku û gramerî ra virazêno yan zî sistemêkê komunîkasyonî ke hetê şarê warêk yan zî meslekêka xusûsiye ra yeno şuxulnayene* pênasê beno.¹⁰

Seke nê her hîrê pênasayanê corênan ra zî fam beno ke ziwan eslê xo de wezîfeyêkê bingeyênî bica ano ke no zî *komunîkasyon* o. Ma eşkenê seva îzahatê termê komunîkasyonî vacê ke bi rayîrê ronayîşê têkilî dayîş-girewtîşê fikir, pers, cewab, hîs û waştîştan o. Hetê bîni ra îlmê ziwanzaniye de ziwan objektê ziwanzaniye yo bingeyên o.¹¹

Seke yeno zanayene ziwani goreyê nizdbiyayîş û dûrbiyayîşî ra hetê ziwanzanan ra binê famîlyayan de yenê tesnîfkerdene. Zafane mabeyna ziwananê cîyayan de hem hetê çekuyan ra û hem zî hetê gramerî ra ferqê pîlî estê ke no zî beno

⁸An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages, "language", Blackwell, Oxford 1992, r. 212.

⁹Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics, "language", Pierson, Great Britain 2010, r. 311.

¹⁰Cambridge Advanced Learner's Dictionary, "language", Cambridge University Press, Edinburgh 2008, r. 804.

¹¹Robert Lawrence Trask, **Language and Linguistics: The Key Concepts**, Routledge, Oxfordshire 2008, r. 129.

sebeb ke qiseykerdoxê ziwananê cîyayan yan famkerdiş de zehmetî biancê yan zî bi temami nêeşkê yewbînan ra fam bikerê. Labelê mabeyna ziwaneêk û lehçeyêka ci de hetê çeku û gramerî ra çend ferqî estbê zî ma eşkenê vacê ke zafane nê ferqî nêbenê sebebê nêfamkerdişî. Û fekan de ferqê gramerî nê, tenya ferqê telafuzê çekuyan estê.

1.2. LEHÇE

Lehçe (dîyalekt) yeno manaya *formêkê ziwaneêk ke merdimî perçeyêkê welatêk yê xusûsîyî de pê qisey kenê ke no form wayîrê tayê çeku û qaydeyanê gramerî yê cîyayan o*.¹² Lehçeyî formê cîyayî yê ziwani yê. Hetê ziwanzanan ra termê sey lehçe (dialect) û feki (accent) nîzdê yewbînan yenê şuxulnayene. Na yewe ra ma eşkenê vacê ke miyanê lehçe û fekêkê ci de zî cîyabiyayîşêko eşkera û belîkerde çinêyo, nê her di termî têmîyan ê.¹³ Xusûsîyetê ke hetê gramerî ra lehçeyêk de estê fekanê ci de zî estê. Çîyo ke feki lehçeyî ra keno cîya telafuzê çekuyan o.

Sosyolînguîstîkîye (xebata ziwani ke ziwani ser o çarçiwaya êya komelkîye de vindena) ra gore her tewirêkê ziwani wayîrê sistemê xoîfadekerdişî yo û qiseykerdoxê înan eşkenê xo pê îfade bikerê. Na yewe ra termê *lehçe* wayîrê manayêka negatîfe nêyo, tewiro standard zî tede eşkeno bêro manaya her tewirê ziwani û lehçe wayîra wesfêkê notralî ya.¹⁴ Seke nê fikrî de zî aseno ke lehçeyêk ke hewna nêkewta prosesê standardî zî ercê xo lehçeya ke kewta prosesê standardî ra kemêrî nêya. Eke ewro ma zazakî û kurmanckî sey di ziwaneê kurdkî nê, labelê sey lehçeyanê kurdkî name bikerê, namekerdişêko winayên ercê nê ziwanan ser o wayîrê tesîrî nêyo. Lehçe zî xora tewirêkê ziwani ya. Çarçiwaya pênasayê sosyolînguîstîkîye de her lehçe ziwaneêk a. Na yewe ra na xebate de do kurdkîya kurmanckî û kurdkîya zazakî ra ge-ge sey lehçe û ge-ge zî sey ziwaneêkê kurdkî biyero behskerdene.

¹²Cambridge Advanced Learner's Dictionary, "dialect", Cambridge University Press, Edinburgh 2008, r. 387.

¹³John Chambers, Peter Trudgill, **Dialectology**, Cambridge University Press, Edinburgh 2004, r. 5.

¹⁴Elizabeth Zsiga û Êyê Bîni, **An Introduction to Language and Linguistics**, Cambridge University Press, Edinburgh 2006, r. 312.

1.3. FEK

Fek tewirêkê telafuzê çekuyan yo xusûsî yo ke hetê şarê warêk, welatêk yan zî grûbêka komelkîye ra yeno qiseykerdene.¹⁵ Fekan de hetê qiseykerdoxî ra çekuyî cîya-cîya telafuz benê, ma eşkenê vacê ke bi nê xusûsîyetê xo fek zî beno tewirêkê ziwani ke hetê fonetîkî ra yan zî fonolojîye ra tewiranê bînan ra beno cîya. Dewe bi dewe yan zî qeza bi qeza vurayîşê ziwanan çîyêko alelade yo. Na raştî xo ziwane kurdkî de zî ramocnena. Hûmara fek û lehçeyanê kurdkî xusûsen coxrafyaya koyine û cîyatîya mezheb û îtîqadan ra xeylî yê. Labelê cayê ke kurdkî nîzdê yewbînan ciwîyenê kîştî nîzdbiyayîşê lehçe de fonetîkê înan de zî, yanî telafuzê înan yê vengane de zî nîzdbiyayîş esto. Ma eşkenê nê nîzdbiyayîşî rê sey nimûne fekê kurmanckîya Licê û fekê zazakîya Hezanî ke na xebate de do ser o biyero vindertene bidê.

¹⁵Cambridge Advanced Learner's Dictionary, "accent", Cambridge University Press, Edinburgh 2008, r. 7.

QISMO DIYIN

2. KURDKÎYA KURMANCKÎ Û YA ZAZAKÎ

Sey her ziwani kurdki zi wayira çend lehçe û fekan a. Goreyê tesnîfê çimeyanê ke ziwanan tesnîf kenê, goreyê înan şaxê zazakî û kurmanckî sey Îndo-Ewropayî, Îndo-Îranî, Ziwani Îranîyî, Ziwani Îranîyî yê Rocawanî, Vakûr-Rocawanê Îranî yo.¹⁶ Bi nê xusûsiyetê xo nê her di ziwani kurdki fariskîya ke kewena miyanê ziwani Başûr-Rocawanî, aye ra benê cîya.

Ewro, her çende derheqê kurdki biyayîşê kurmanckî de hemfikirîyêk estbo zi xusûsen miyanê ziwanzanan de meselaya gelo zazakî ziwani kurdki ya yan nê ser ro hemfikirîyêk nêvirazîyaya û na babete ser ro munaqeyî hewna dewam kenê. Na mesela ser ro ma eşkenê vacê ke zafane çend fikrî vecênê vernî. Goreyê fikrêk zazakî zi sey kurmanckî, sorankî, gorankî (hewramkî) û lorkî lehçeyêka kurdki ya. Arkeolog û oryantalist Alman Peter Lerch kitabê xo yê bi nameyê “*Forschungen Über Die Kurden Und Die Iranischen Nordchaldäer*” (Kurd û keldanîyanê vakûrî yê iranîyan ser ro cigeyrayîşî) de ano ziwani ke wextêko kilm ke kurdan dir mendo, ê wextî de ê fam kerdo ke ê kurdî bi di lehçeyan qîsey kenê: Kurmanckî û zazakî.¹⁷ No eserê Peter Lerchî ke serra 1857 de çap biyo û qismêkê ci kurmanckî û qismo bîn zi zazakî yo heman wext de sey teksto tewr verên o zazakî zi hesebêno. Kîşt Peter Lerchî de ziwanzano Awusturyayic Friedrich Müller xebata xo ya “*Zaza-Dialekt der Kurdensprache*” (Diyalektê zaza yê ziwani kurdî) de zazakî ra sey lehçeya diyine ya kurdki behs keno.¹⁸ Ziwanzan Malmîsanij xebata xo ya bi nameyê “*Kird, Kirmanc, Dimli veya Zaza Kürtleri*” de zazakî sey lehçeyêka kurdki name keno.¹⁹ Cigeyrayox

¹⁶“Northwestern”, <https://www.ethnologue.com/subgroups/northwestern-2> (27, 01, 2017)

¹⁷Peter Lerch, *Forschungen Über Die Kurden Und Die Iranischen Nordchaldäer*, Eggers et Comp, St. Petersburg 1857, r. 18.

¹⁸Friedrich Müller, “Zaza-Dialekt der Kurdensprache”, <http://www.dimilki.net/default.asp?sid=17>, (25, 09, 2017), r. 3.

¹⁹M. Malmîsanij, *Kird, Kirmanc, Dimli veya Zaza Kürtleri*, Deng Yayınları, İstanbul 1996, r. 4.

Fuad Kemal zî gama lehçeyanê kurdkî tesnîf keno zazakî mîyanê lehçeyanê kurdkî de tesnîf keno.²⁰

Fikrêkê bînî ra gore zazayî kurd ê û zazakî lehçe nîya, labelê ziwaneke kurdkî ya. Nê fikrî ra gore gama kes nê ziwaneke kurdan hetê qaydeyanê ziwanzaniye ra bino têver mabeyna înan de cîyatîya lehçeyan ra wetêrî cîyatîya ziwanan esta. Cigezayox û sosyolog Ziya Gökalp ke eşîretanê kurdan ser ro cigezayîşî kerdê kitabê xo yê bi nameyê *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (Derheqê eşîretanê kurdan de wekenitişê sosyolojîkî) de vano ke çar ziwaneke kurdkî yê xoserî estê, nê: Kurmanckî, sorankî, lûrkî û zazakî yê.²¹ Dewamê fikrê ê de vacêno ke nê ziwaneke kurdkî kurdkîya qedîme de resenê pê.²² Gama ke nê her tewirê qiseykerdişê kurdkî ziwaneke xoser bê û lehçe nêbê, o wext, persa gelo lehçe û feke nê ziwaneke kurdkîyan bi xo estê yan nê yena vîrê merdimî. Ziya Gökalpî ra gore her ziwaneke kurdkî wayîrê lehçe û fekanê xo yo.²³ Ziwanzan Terry Lynn Toddo ke wayîrê xebata bi nameyê *A Grammar of Dimili Also Known as Zaza* (Gramerê dimilî ke heman wextî de sey zaza zanîyeno) yo, vervateyê na xebate de ca dano îdiaya *zazakî lehçeyêka kurdkî nêya*, labelê heman wextî de îdia keno ke dimilîyî (zazayî) hetê fizyolojîk, komelkî, kulturkî, îqtîsadî û polîtîkî ra kurd ê.²⁴

Hetêna ra fikrêkê bînî ra gore zazakî kurdkî ra cîya, bi tamamî yew ziwano xoser a. Serê seserra vîstine de notanê orîyentalîst û filologo Alman Oskar Mannî de zazakî ra sey ziwaneke ke kurdkî nêya behs beno.²⁵ Dima ra nê notê Mannî hetê orîyentlîsto Alman Karl Hadankî ra arîyenê pêser û nê notî kitabê bi nameyê *Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek und Kor* (Lehçeyê zazakî, xusûsen hetê Sêwrege û Korî) de yenê çapkerdene. Ziwanzano Alman Ludwig Paulî ra gore zî zazakî kurdkî ra cîya yew ziwano xoser a. Ludwig sereyê meqaleyê xo yê bi nameyê “*The Position of Zazaki Among West Iranian Languages*” (Cayê zazakî mîyanê ziwaneke îranîyan yê rocawanî de) de zazakî û kurdkî ra sey di ziwaneke cîyayî behs

²⁰“Kürtçe”, http://www.kimsoran.com/emkine_k%C3%BCrt%C3%A7e.htm, (15, 03, 2017)

²¹Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, r. 30.

²²h. e., r. 31.

²³h. e., r. 30.

²⁴Terry Lynn Todd, *A Grammar of Dimili Also Known as Zaza*, Giessen 2008, r. 6.

²⁵Karl Hadank (Ed.), *Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek und Kor*, Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1932, r. 18.

keno.²⁶ Fikrêkê bînî ra gore, ke ewro hendî îspat biyo ke hetê eyo îlmî xeylî bimunaqeşe yo, zazayî tirk ê û zazakî zî lehçeyêka tirkî ya. Nûştoxê kitabê bi nameyê *İki Türk Boyu Zaza ve Kurmanclar* (Di milê tirkan zaza û kurmancî) Hayri Başbuğ îdîa keno ke zazakî û kurmanckî di lehçeyê tirkî yê.²⁷

Ma eşkenê nê fikranê cîya-cîyayan ra fam bikerê ke têkilîyêka eşkera û xurte mabeyna ziwan û etnîsîteya zaza û kurmancan de esta. Bi vînayîşêkê pêroyîyî kes eşkeno vaco ke her çend mabeyna nê her di grûbanê qiseykerdoxanê kurdkîyan de (ziwanê înan çî sey lehçe biyerê namekerdene û çî zî zey ziwanêkê kurdkî) hetê lînguîstîkîye ra tayê cîyatîyî estbê zî têkilîya ke hetê tarîx, komel, kultur û polîtîka ra mabeyna nê di grûban de esta, ramocnena ma ke nê her di grûbî mensûbê heman etnîsîte yê, kurd ê. Tarîx de û ewro zî zafane gama qiseykerdoxê nê her di grûban xo miletanê bînan rê danê naskerdene sey kurmanc yan zî zaza nê, sey “kurd” danê naskerdene.²⁸ Tîya muhîm o ke merdim bi kilmî xonamekerdişê zazayanê Hezanî (Kayacık) ser ro vîndero. Dewa Hezanî ke dewêka zazayan a, hetê nasnameyê miletî ra xo kurd zanê û wina biname kenê. Gama ke kurmancêk înan ra grûba înan û ziwanê înan biperso vanê “zaza” û “zazakî”, gama zazayî heman persan kurmancanê dormeyî ra bikerê ê zî “kurmanc” û “kurmancî” vanê. Labelê gama ke tirkêk înan ra miletê înan biperso zazayê na dewe û kurmancê dormeyî xo ra vanê “kurd”. Yanî xo mîyan de kurmanc û zazayî cîyatîya xo ya grûbkîye anê ziwan. Labelê seva ke hetê miletî ra xo yew zanê, gama ke miletêkê bînî ra yew înan ra kamîya înan biperso, nê her di grûbî zî sey cewab “kurd” vanê. Xora hetê coxrafya ra zî dewê kurmanc û zazayan têkîşte de yê. Mesela, kîştêka dewa Hezanî de Firdeys (Uçarlı), kîştêka bîne de Cinezûr (Çağdaş) esto ke nê her di dewî zî kurmanc ê. Zaza û kurmancî wina têmîyan de ciwîyenê.

Seva ke na xebate de do di ziwanê kurdkî yê cîyayî yê ke heman coxrafya de yê biyerê têvernayene, îzahatêk derheqê têkilîya ziwanan (language contact) de bidîyo

²⁶Ludwig Paul, “The Position of Zazaki Among West Iranian Languages”, www.iranchamber.com/literature/articles/zazaki_among_iranian_languages.pdf, (02, 04, 2017), r. 1.

²⁷Harun Başbuğ, “İki Türk Boyu Zaza ve Kurmanclar”, https://www.academia.edu/30668943/Hayri_Ba%C5%9Fbu%C4%9F_-_%C4%B0ki_T%C3%BCrk_Boyu_Zaza_ve_Kurman%C3%A7lar_.pdf, (30, 03, 2017), r. 17.

²⁸Bilal Zilan, “Tarîxê Xonamekerdişê Kirdan”, https://www.academia.edu/31676030/Tar%C3%AE%3%AA_Xonamekerdi%C5%9F%C3%AA_Kirdan, (31, 03, 2017), r. 28.

do famkerdişê xusûsiyetanê înan rê hîna bibo hetkar. Têkilîya ziwanî manaya xo ya tenge de heman coğrafya de qiseybiyayîşê yew ziwanî ra vêşêrî ya. Manayêka hîna hîraye de zî yewbînan ser o tesîrkerdişê ziwanan a û her tewir vurayîşêk ke tesîrê ziwananê embiryanan ra virazêno, aye ra têkilîya ziwanî vacêna.²⁹ Hetêna ra Cyrystalî ra gore têkilîya mabeyna ziwanan yan zî ya lehçeyan yena manaya netîceyê têkildarîya coğrafya yan zî ya nizdbiyayîşê komelkîye de yewbînan ser ro tesîrkerdişêkê înan yê hemparî. Bi nê hawayî heta dereceyêk zafziwanîye mîyanê ê komelî de virazêna.³⁰ Tîya, ma eşkenê vacê ke yewbînan ser o tesîrkerdişê ziwananê ke heman coğrafya de yenê qiseykerdene raştîyêk bo zî, zafane, ziwanê ke wesîteyanê îqtîsadî, sîyasî û eskerîyan xo dest de gênê, ê ziwanî ziwananê ke nê wesîteyan ra mehrûm ê ser ro hîna bitesîr ê û serdest ê.

Ziwanî hergame netîceyê têkilîviraştişê bi qiseykerdoxanê ziwananê bînan dir vurenê, ke na têkilî zî faktorêko muhîm ya komelkî ya.³¹ Komelêk de ke hûmara grûba qiseykerdoxanê înan yê cîyayan di ra vêşêr a, komelêka winakîye de ziwanê gruba ke wayîra prestîjê komelkîyî, hêzê îqtîsadî, sîyasî û eskerîyî ya zafane beno ziwano hempar (*lingua franca*) yê di grûbanê bînan ê ke ziwanê înan yo orjînal nê ziwanî ra cîya yo. Ziwanê ke wayîrê wesfê *lingua franca* yê têkilîya înan bi serdestîya înan a polîtîke, hêzê înan ê îqtîsadî, raverşiyayîşê înan ê teknolojîkî, serdestîya eskerîye û îstîlakarîya kulturkîye dir esta.³² Kes eşkeno seva *lingua franca* nimûneyê tirkî bido. Sey nimûne, seke yeno zanayene Tirkîya de tenya yew ziwano fermî esto, o zî tirkî yo. No ziwano heman wext de cuya rocaneye de ziwanê tirkîyanê îqtîsadî, sîyasî û eskerî yo. Gama ke ereb û kurdêk Tirkîya de biyerê têhet, tirkîyanê xo de herinda erebkî yan zî kurdî de tirkî qisey kenê. Bi nê hawayî tirkî seva nê di grûbanê cîyayan bena ziwano hempar, yanî *lingua franca*. Prosesê ziwaneke bîni ser ra ronayîşê tirkîye de ziwanê ke serdest ê tenya hetê çekuyan ra ziwananê bindestan ser ro tesîr nêkenê. Heman wext

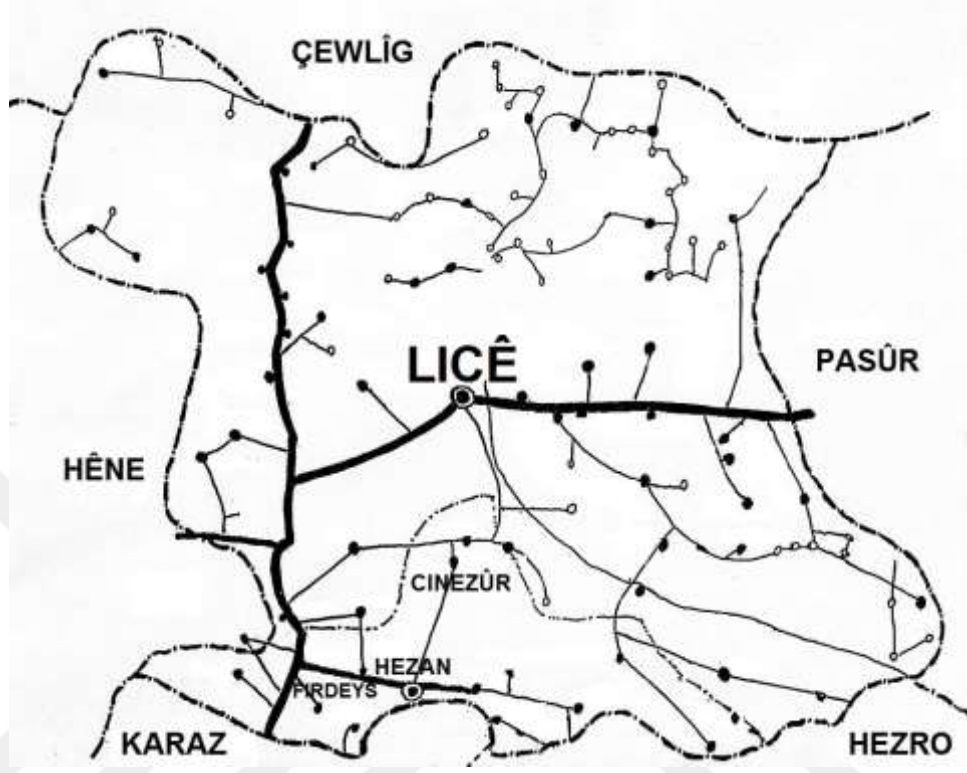
²⁹A Glossary of Historical Linguistics, "language contact", Edinburgh University Press, Edinburgh 2007, r. 93.

³⁰An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages, "language contact", Blackwell, Oxford 1992, r. 216.

³¹Elizabeth Zsiga û Êyê Bîni, **An Introduction to Language and Linguistics**, Cambridge University Press, Edinburgh 2006, r. 278.

³²Sue Wright, **Language Policy and Language Planning From Nationalism to Globalisation**, Palgrave Macmillan, London 2016, r. 182.

de t kiliya n  ziwanan bena ke bibo sebeb qiseykerdox  b  ke hay ya  nan tera bibo ziwananê b nan ra form    uxulnayi an z  big r .³³

 ekil 1: Xeriteya Lic

Kes e keno vaco ke faktor  ke t kiliya ziwani de bitesir  ,   xo mabeyna kurmanckiya Lic   zazakiya Hezani de z  ramocnen . Seke na xeritaya cor ne ya Lic de z  aseno ke het  coxrafya ra  erq  Lic de Pasur (Kulp), ba ur  ci de Hezro (Hazro)   Karaz (Kulp), rocawan  ci de H ne (Hani)   vakur  ci de z   ewlig (Bing l) esto. N nan ra  ar  H ne    ewligi kurd  zaza y , Pasur de z  nisbet ko muhim kurd  zazayi est . Na yewe ra kes e keno vaco ke dormey  Lic de nufus ka muh me ya kurdan  zazayan esta. Hezan z  dew ka gir dayey  Lic ya    ar  ci kurd  zaza y . Het  baweriye ra kurmanc  Lic suni -  afii y    zazay  Hezani z  suni -  afii y . Seke yeno zanayene t kiliyan  gr ban de baweriyi z  wayir  rol k  pili y .  ende baweriye gr ban seyp  b , zafane, hende n  gr bi dayi -girewti  de y    yewb nan dir t kiliya  nan nizd a. Seva ke kurmanc  Lic   zazay  Hezani hem wayir  heman baweri y   

³³Robert Lawrence Trask, **Language and Linguistics: The Key Concepts**, Routledge, Oxfordshire 2008, r. 135.

hem zî heman coxrafya de ciwîyenê mabeyna nê grûban de têkilîyêka xurte esta û no nizdbiyayîş xo xusûsîyetanê înan yê lînguîstîkan de zî ramocneno.

2.1. KURDKÎYA KURMANCKÎ

Çend ziwanê kurdkî yê bingeyênî nê yê: Kurmancî, zazakî, soranî, goranî, lorî û kelhurî. Nînan ra aya ke tewr zaf qiseykerdoxê ci estê kurmanckî ya. Yeno texmînkerdene ke kurmanckî hetê 19 mîlyon kurdan ra yena qiseykerdene.³⁴ Nê formê kurdkî de tarîxê eseranê nûstekîyan ê ewilênan reseno seserra 16ine ke ê zî qesîdeyê Elîyê Herîrî yê.³⁵ Goreyê eserê ke resayê heta ewro, ma eşkenê vacê ke kurmanckî (kurmancî) de zazakî ra gore hîna rew dest bi nûştişî biyo. Qaso ke zanîyeno esero tewr verên yo zazakî çend arêdayîşê Peter Lerchî yê ke serra 1857 de kitabê bi nameyê *Forschungen Über Die Kurden Und Die Iranischen Nordchaldäer* de ameyê çapkerdene. Kurmanckîya ke sey zazakî binê şaxê Vakûr-Rocawanê Îranî de ya, kes eşkeno vaco ke hetê qaydeyanê gramerî û çekuyan ra û xusûsen zî hetê sentaksî ra binê tesîrê fariskî de zêde menda.³⁶

2.1.1. Fekê Kurmanckî

Derheqê hûmara fekanê kurmanckî de hemfikirîyêk çînêya. Kurmanckî hetê cigeyrayox Cemal Nebezî ra bi 5 fekan yena tesnîfkerdene: Botanî, Hekarî, Badînanî, Aştayî û Bayezîdî. M. Şerif Yükselî ra gore 5 nê 6 fekanê bingeyênî yê kurmanckî estê û nê: Serhedî, Şikakî, Hekarî, Botanî, Bahdînî, Sincarî û Silivî yê. M. Şerîfî ra gore cayê ke nê fekanê qisey benê nê yê:

- Serhedî: Warê kurdanê Qafqasya ra heta Şikak ke keweno şerqê nê warî û şaristanê Qers, Agrî, Erzirûm, Mûş û Wan
- Şikakî: Dormeyê Gola Urmîye, Gewer, Elbak û Şemzînan-Navşar
- Hekarî: Mintiqeyo ke başûrê Şirnexî ra dest pêkeno û heta mîyanê sînorê Hekarî dewam keno

³⁴Kadri Yıldırım, **Temel Araştırma ve Metinlerle Kürtçe: Kurmancî Lehçesi**, Avesta Yayınları, İstanbul 2013, r. 26.

³⁵Elî Şêr (Ed.), **Şaîrên Klasîk ên Kurd**, Weşanên Jîna Nû, Uppsala 1988, r. 15.

³⁶Wheeler Thackston, "Kurmanji Kurdish", https://www.fas.harvard.edu/~iranian/Kurmanji/kurmanji_1_grammar.pdf, (03, 04, 2017), r. 7, 8.

- Botanî: Vakûrê Zaxoyî ra heta cayo ke sînore Tirkîya û Sûrîya reseno pê, Cizîre, Şirnex, Erûh û başûrê Gola Wanî ra Bidlîs, Sêrt û şerqê Êlih û Mêrdînî
- Bahdînî: Zaxo, Amedîye, Akrê, warê Zêbarî û Dihok
- Sincarî: Koyê Sincarî (Şengalî) û warê Şêxanî
- Silivî (Kîkî-Milî): Dîyarbekir, Elezîz, Mêrdîn û waro ke hetê şerqê Firatî de maneno.³⁷

Kemal Fuadî ra gore zî 6 fekê kurmanckî estê û nê yê: Efrînî, Cizîrî / Botanî, Sincarî, Bahdînî, Hekkarî û Şikakî.³⁸ Kes eşkeno ereykewtîşê prosesê standardîzasyonî yê lehçeyanê kurdkîyan sey sebebo bingeyên yê munaqeseyanê namekerdişê fekanê înan biwano. Seva ke xebatê standardîzasyonî yê nê lehçeyan heta nê çend serranê peyênan xeylî bisînor biyî û nê xebatî nêameyîbî teşwîqkerdene tespîtkerdişê fek û lehçeyanê kurdkî de ge-ge zehmetî û munaqeseyî virazîyayî ke qismêkê înan ser ro ewro zî munaqeseyî dewam kenê.

2.1.2. Cayê Fekê Licê Mîyanê Kurmanckî De

Fekê Licê, ke qezayêka Dîyarbekirî ya û Dîyarbekir de feko serdest fekê Silivî yo, keweno mîyanê sînore kurmanckîya Silivî. Ma eşkenê vacê ke hetê coxrafya ra cayêkê koyinî de biyayîşî xo dir vêşîbiyayîşê cîyatîya fekê Licê ardo. Mesela, tayê xusûsiyetê Licê yê telafuzê çekuyan estê ke qaso ke ameyo tespîtkerdene fekanê bînan de çînêyo. Seva nê kes eşkeno tîya di nimûneyanê zemîranê şexsan bido. Kurmancê bînî seva zemîrê şexsê hîrêyinî yê ferdî zafane “tu” vanê, labelê na çeku fekê Licê de sey “tû” telafuz bena. Hetêna ra seva zemîrê şexsî yê zafhûmarê diyinî zî kurmancî zafane “hûn” vanê, labelê kurmanckîya Licê de na çeku sey “wun” yena telafuzkerdene. Seva ke têkilîya Licê merkezê Dîyarbekirî dir esta no biyo sebeb ke tayê xusûsiyetê fekê Silivî tesîr ro ci bikerê. Labelê hetêna ra zî seva ke hetê coxrafya ra nîzdê Serhedî ya tesîrê fekê Serhedî zî, xusûsen hetê şeklê şuxulnayîşê edatan de û antişê karî yê demê nikayênî û hîrayî de vurayîşê vengê “d”yî bi “t”yî wa, kurmanckîya

³⁷Şerif Yüksel, “Kürtçenin Lehçe ve Şiveleri”, <http://www.zazaki.net/haber/kurtcenin-lehce-ve-siveleri-1562.htm>, (17, 03, 2017)

³⁸“Kurdçe/Kurdi- Tarihçesi, Lehçeleri ve Şiveleri”, <https://kurdezazayi.wordpress.com/2013/07/26/kurdce-kurdi-tarihcesi-lehceleri-ve-siveleri/>, (03, 04, 2017)

Licê ser ro virazîyayo. Mesela, hemeyê Liceyîcan ewro demê nikayênî û demê hîrayî de prefikse “di” yê karî sey “ti” telafuz nêkenê. Labelê xusûsen kesê ke emrê înan zêde yo, înan mîyan de telafuzê “ti”yî ke kes eşkeno vaco ke hîna zaf xusûsiyetêkê kurmanckîya Serhedî yo, serdest o. Mesela, karê sey “şuştin” û “xwarin”î ke demê nikayênî û demê hîrayî de seva şexsê zafhûmaran kurmanckîya pêroyîye de sey “dişon” û “dixwin” yenê telafuzkerdene, kurmanckîya Licê de sey “tişon” û “tuxwin” zî yenê telafuzkerdene. Hetêna ra ewro merkezê Licê de tesîrê kurmanckîya standarde ra mîyanê şarî de formê “di”yî hîna biyo vila.

2.2. KURDKÎYA ZAZAKÎ

Kurdîya zazakî zî sey kurdîya kurmanckî kewena mîyanê şaxê Vakûr-Rocawanê Îranî. Her çend nê serranê peyênan de hîna zaf nameyê na grûbe sey “zaza” û ziwanê ci sey “zazakî” biyero zanayene zî zazayî xo sey “kird”, “kirmanc”, “dimilî” û “şarê ma” û ziwanê xo zî kîştî zazakî de sey “kirdkî”, “kirmancî”, “dimilî”, “sobê” û “zonê ma” zî name kenê. Ma eşkenê vacê ke nê nameyan ra “kird” û “kirmanc” kognetê çekuyanê “kurd” û “kurmanc”î yê, yanî wayîrê heman orîjînî yê. Nê her di çekuyan de vengê “u” vurîyayo sey “i” vacêno. Seva nê vurayîşê vengî ma eşkenê nimûneyê çekuya “turk” zî bidê. Na çeku de vengdarê “u”yî zazakî de vurêno bi “i”yî û na çeku sey “*turk*” nêna telafuzkerdene, bi vurayîşê vengî sey “*ürk*” yena telafuzkerdene.³⁹ Zazayê ke mintiqeya mabeyna Çewlîg, Xarpêt û vakûrê Dîyarbekirî de manenê xo ra vanê “kird” ziwanê xo ra vanê “kirdkî”. Zazayê ke mintiqeya Dêrsimî û Erzinganî de ciwîyenê xo ra vanê “kirmanc” û ziwanê xo ra zî vanê “kirmancî”.⁴⁰ Seke aseno çekuyê “kird” û “kirmanc” zî mîyanê na grûbe de xeylî cayan de seva xo dayîşnaskerdişî yenê şuxulnayene û exlebê nufûsa na grûbe xo bi nê her di nameyan name kenê. Yanî gama ke kes hetê nisbetî ra têvernayîşêk bikero nisbetêko qic yê zazayan xo sey “zaza” yan zî “dimilî” name kenê û ziwanê xo zî sey “zazakî” yan zî “dimilî” name kenê. Ma eşkenê vacê ke xonamekerdişê zazayan sey “kird” û “kirmanc” yewna nîşanêko xurt yê heman serçimeyî ra ameyîşê “kirmanc” (zaza) û “kurmancan” o.

³⁹Ferhengê Kirmanckî (Zazakî) - Tirkî, “tirk”, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009, r. 530.

⁴⁰Bilal Zilan, “Tarîxê Xonamekerdişê Kirdan”,

https://www.academia.edu/31676030/Tar%C3%AEx%C3%AA_Xonamekerdi%C5%9F%C3%AA_Kirdan, r. 2, 7.

Eke kes êyê ke bi waştîş yan zî zorî ver ra koç kerdê bi rocawanê Tirkîya û Ewropa nêhesebno, kurdê ke bi kurdkîya kirmanckî (zazakî) qîsey kenê mîyanê sînoranê nê şaristanan de ciwîyenê: Çewlîg, (Bingöl), Dêrsim (Tunceli), Dîyarbekir (Diyarbakır), Xarpêt (Elazığ), Erzingan (Erzincan), Ruha (Urfa), Mûş (Muş), Semsûr (Adıyaman), Bidlîs (Bitlis), Sêwas (Sivas), Erzirom (Erzurum) û Sêrt (Siirt). Nê şaristanan ra Dêrsim û Çewlîg de zafaneyê nufûse; Dîyarbekir, Xarpêt û Erzingan de zî parêko muhîm yê nufûse bi na lehçe qîsey kenê. Tayê cayan de zî ma eşkenê vacê ke kirmanckî tenya mîyanê sînoranê qezayêk de yena qîseykerdene.⁴¹ Derheqê hûmara qîseykerdoxanê na grûbe de malûmatêko tam çinyo, labelê yeno texmînerdene ke mabeyna 4-6 mîlyonî de qîseykerdoxê zazayî estê.⁴²

2.2.1. Fekê Zazakî

Hûmara fekanê kurdkîya zazakî de zî sey ya kurmanckî hewna hemfikirîyêk çinêya, labelê kes eşkeno vaco ke zafane bi hîrê fekan yena tesnîfkerdene. Nê feki: Fekê Dêrsim, Çewlîg û yê Sêwrege yê. Hetêna ra fikrêkê bînî ra gore nê hîrê feki zazakî fek nêyê, labelê lehçeyê zazakî yê û sey lehçeya vakûrî (Dêrsim), lehçeya merkezî (Çewlîgî) û ya başûrî (Sêwrege) yenê namekerdene.⁴³ Nînan ra feki Dêrsimî nê cayan de qîsey beno: Dêrsim, Erzingan, Sêwas û Gimim. No fek wayîrê tayê xusûsiyetanê arkayîkan o ke fekanê zazakî yê bînan de merdim raşt ro ci nêno. Ma eşkenê seva nê xusûsiyetê arkaîkî edatê “bi”yî ke pehlewkî de sey “ebag” telefuz beno nimûne bidê.⁴⁴ Fekanê zazakîyan yê bînan de no edat sey “bi” yeno telefuzkerdene. Labelê zazakîya feki Dêrsimî de no edat sey “ebe” yan zî “eve” yeno telefuzkerdene.⁴⁵ Fekê Merkezî/Çewlîgî zî Çewlîg, Xarpêt û Dîyarbekir de yeno qîseykerdene. Kes eşkeno vaco ke feki Hezanî ke babeta na xebate yo aîdê feki Çewlîgî yo. Labelê hetê xusûsiyetanê fonolojîkan ra feki Hezanî feki Çewlîgî ra vêşêrî maneno feki Sêwrege. Nê rê nimûne ma eşkenê vurayîşê vengê “ew” ra ver bi “o”yî bidê ke nê formê “ew”î xo feki Hezan û Sêwrege de muhafeze kerdo, labelê feki Çewlîgî de muhafeze

⁴¹M. Malmîsanij, *Kurmancca İle Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2015, r. 17.

⁴²“Zazalar ve Zazaca”, <http://www.zazaki.de/>, (12, 04, 2017)

⁴³Mesut Keskin, “Zazaca Üzerine Notlar”, www.zazaki.de/turkce/makaleler/zazacauzerinenotlar.pdf, (29, 04, 2017), r. 7.

⁴⁴A Concise Pahlavi Dictionary, “ebag”, Oxford University Press, Toronto 1986, r. 1.

⁴⁵Munzur Çem, *Türkçe Açıklamalı Kirmancca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, İstanbul 2013, r. 198.

nêkerdo. Çekuyê sey *hewt* û *pewjenî* ke fekê Hezanî de sey *hewt* û *pewcen* û fekê Sêwrege de zî sey *hewt*⁴⁶ û *pewjen*⁴⁷ yenê telefuzkerdene, nê çekuyî fekê Çewlîgî de sey *hot* û *pojen* yenê telafuzkerdene.⁴⁸ Fekê zazakî yo hîrêyin ke sey fekê Şerqî, yan zî sey fekê Sêwrege, yeno namekerdene Sêwrege, Çêrmûg û Aldûş de yeno qiseykerdene.

2.2.2. Cayê Fekê Hezanî Mîyanê Zazakî De

Zazakîya Hezanî kewena mîyanê sînore fekê Çewlîgî. Labelê tayê xusûsiyetê ke fekê Çewlîgî de serdest ê, zazakîya Hezanî de çinêyê. Mesela dîftongê “ue” ke xusûsiyetêkê fekê Çewlîgî yo û fekanê bînan yê zazakî de no veng sey “o” telefuz beno, fekê Hezanî de zî sey “o” telafuz beno. Eke ma çend nimûneyan bidê: Çekuyê “ruej”⁴⁹ yan zî “gueş”⁵⁰ yê fekê Çewlîgî fekê Hezanî de sey “roc” û “goş” yenê telafuzkerdene. Zewbînî ma eşkenê nimûneyê vurayîşê vengdarê “a”yî ra ver bi “û”yî bidê ke tayê vengdarê ke eslê xo de wayîrê formê “a” yê fekê Çewlîgî de sey “û” yenê telafuzkerdene. Nimûne: *Qirbûn* (qurban), *girûn* (giran), *kûm* (kam) û *dermûn*⁵¹ (derman). Telafuzê nê her çar çekuyan dewa Hezanî de sey “qurban”, “giran”, “kam” û “derman” o.

⁴⁶Zazaca-Türkçe Sözlük Türkçe-Zazaca Sözcük Listesi, “hewt”, Tij Yayıncılık, İstanbul 2012.

⁴⁷h. e., r. 190.

⁴⁸Seyîdxan Kuriş, *Wayê Hot Birayûn Sanikan û Deyîranê Çewlîgî ra*, Weşanên Arya, İstanbul 2002, r. 43.

⁴⁹h. e., r. 20.

⁵⁰h.e., r. 32.

⁵¹h. e., r. 86.

QISMO HÎRÊYIN

3. HETÊ MORFOLOJÎYE RA TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ

Ferhengê ziwanzanîye yê David Cyristalî de morfolojî (morphology) sey *şaxê gramerî ya ke awanî (structure) yan zî formê çekuyan ser o xebate kena yena pênasakerdene*. Na xebate zî xusûsen bi rayîrê şuxulnayîşê awanîya morfemî (morpheme) yena kerdene.⁵² Morfem perçeyo tewr qickek yê gramerî yo cîya yo. Termê morfolojî di çekuyan ra, “morph” û “logy” ra, yeno pê. *Morf* yeno manaya “form” yan zî “şekil”î û *logy* zî yeno manayanê “vatiş”, “teorî” yan zî “zanayîşî”. Na yewe ra ma eşkenê morfolojî sey zanayîşê formî name bikerê. Seke yeno zanayene xebata morfolojî ya bingeyêne çekuyan ser ro ya. Çeku yena manaya perçeyêkê xoîfadekerdişî ya ke hetê qiseykerdoxanê ci ra bi hawayêkê hîskîyî, çi bi vatiş û çi zî bi nûştiş, yena zanayîşî.⁵³

Hîrê awanîyê çekuyan estê: Çekuyê sadeyî, çekuyê derîvatîvî (çekuyê ke ameyê viraştene) û çekuyê pêrabesteyî. Analîzêko morfolojîk de ewnîyeno gelo a çeku kamcîn perçeyan ra yena meydan, manaya ê perçeyan çi ya û ê perçeyî bi çi hawayî ameyê têhet. Heşt tewirê çekuyan estê: Name, zemîr, sifet, pêrabestox, edat, zerf, înterjeksîyon û kar.⁵⁴ Ma eşkenê vacê ke hetê morfolojîye ra mabeyna ziwananê ke mensûbê heman keyeyê ziwani yê, mabeyna înan de seypêyîye esta. Ziwananê Îranîyan de zî na seypêyîye xo eşkera ramocnena. Formê viraştişê çekuyan yê kurmanckî û zazakî bi heman hawayî yo. Sey nimûne çekuya “nêweşî” hetê tewirî ra name û hetê awanîye ra zî çekuyêka derîvatîv a. Na çeku de *nê*, *weş* û *î* hergu yew morfemêk ê. Nê hîrê morfeman ra “nê” partîkelêkê negatîfkerdişî (negator) yo, “weş” sifet o û “î” zî sufiksêkê sifetan ra nameyan viraştişî yo. Eke kes viraştişê awanîya

⁵²A Dictionary of Linguistics and Phonetics, “morphology”, Blackwell, Singapore 2008, r. 314.

⁵³h. e., r. 521.

⁵⁴M. Malmîsanij, *Kurmanca İle Karşılaştırmalı Kirmanca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2015, r. 53.

“nêweşî” bigîro xo dest na çeku kurdkîya kurmanckî de sey “nexweşî” ya û ya zazakî dir wayîrê heman awanîye ya. *Nexweşî* de “ne” sey ya zazakî yew partîkelê negatîfkerdişî yo, “xweş” sifet o û “î” zî sufiksê sifetan ra nameyan viraştişî yo.

3.1. HETÊ AWANÎYANÊ ÇEKUYAN RA TÊVERNAYÎŞÊ MORFOLOJÎYA KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ

Çekuyî hetê awanîya xo ra bi hîrê beşan eşkenê biyerê tesnîfkerdene: Çekuyê ke sade yê, çekuyê derîvatîvî (çekuyê ke ameyê viraştene) û çekuyê ke pêrabeste yê. Ma eşkenê vacê ke awanîya çekuyanê kurmanckî û zazakî seypê ya. Nê qismî de kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî hetê awanîyanê çekuyan ra ameyê têvernayene.

3.1.1. Çekuyê Sadeyî

Çekuyê sadeyî partîkelêk nêgênê yan zî çekuyêna dir nêbenê yew. Çekuyê ke bi nê tewirî yê analîzkerdişê di ziwanan de eşkenê bi hîrê forman biyerê têvernayene: Çekuyê sadeyî yê ke heman ê, çekuyê sadeyî yê ke zaf manenê yewbînan labelê telafuzê înan cîya yo û çekuyê sadeyî yê ke yewbînan ra cîya yê. Seypêbiyayîşê çekuyê sadeyan yê ziwanan nîşanêkê nizdbiyayîşê ê ziwanan o.

Kurmanckî û zazakî seva ke heman serçimeyî ra yenê çeku û awanîyê çekuyanê înan zî wayîrê heman karakterî yê, kes eşkeno vaco ke nisbetêkê muhîmî yê çekuyanê înan kognet ê. Hetêna ra zî seva ke kurmanckî Licê û zazakî Hezanî nîzdê yewbînan ciwîyenê, wayîrê heman bawerî û etnîsîte yê û ziwane înan heman ziwane qedîmî ra yenê, nê sebebana ra nisbetê çekuyanê înan yê ke heman ê zaf ê. Netîceyê têkilîya ziwani de nê her di fekan ge-ge çekuyî zî dayê yewbînan û girewtê. Mesela, zazakîya Hezanî de kes eşkeno vaco ke çekuyê sey “bûke”, “bihîve”, “jinebî”, “xwesî” û “agir” kurmanckîya Licê ra ameyê girewtene. Nê her panc çekuyî zafaneyê zazayan miyan de “veyve”, “vame”, “vîyaye”, “vistewrî”⁵⁵ û “adir” ê. Seva çekuya ke zazakî ra kewta kurmanckîya Licê zî ma eşkenê nimûneyê zerfê “zî”yî bidê ke kurmanckî de “jî” yo. Tabloya 1. ya cêrêne de halê sadeyî yê çekuyan ra seva name, zemîr, sifet, pêrabestox, edat, zerf û înterjeksîyonî nimûneyî dîyayê.

⁵⁵ Ferhengê Kirmanckî (Zazakî) - Tirkî, “vistewrî”, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009, r. 560.

Tablo 1: Tayê Çekuyê Sadeyî Yê Ke Heman Ê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Agir	Agir (nm)
Dest	Dest (nm)
Ez	Ez (z)
Nerm	Nerm (s)
Giran	Giran (s)
Û	Û (pbs)
Bi	Bi (e)
Bê	Bê (e)
Zî	Zî (zr)
Qe	Qe (zr)
De	De (întj)

Seke aseno na çekuya “agir”î tabloya 1. de hem qismê kurmanckî û hem zî qismê zazakî de ameya dayene. Seva na çeku ma eşkenê vacê ke netîceyê têkilîya ziwani de, zazakîya Hezanî de bêvengê “d”yî yê zazakî cayê xo bêvengê “g”yî yê kurmanckî rê verdayo û eksê zafaneyê zazayan, çekuya *adirî sey agir* yena telafuzkerdene. Çekuya “zî”yî ke qismê kurmanckîya Licê de zî ameya dayene, a çeku de bêvengê “z”yî zazakî ra kewto kurmanckîya Licê mîyan. Na çeku kurmanckî de sey *zî* nê, labelê sey *jî* yena telafuzkerdene. Netîceyê têkilîya ziwani de kurmanckî Licê zî sey zazayan seva nê zerfê “zî”yî “zî” şuxulnenê. Çekuyê ke na tablo de ameyê dayene yê sey “dest”, “ez”, “nerm”, “giran”, “û”, “bi”, “bê”, “qe” û “de” çend nimûneyê çekuyanê sadeyan ê hemanan ê kurmanckî û zazakî yê.

Kîştî nê çekuyanê ke halê sadeyî de heman ê, kîştî înan de tayê çekuyê sadeyî estê ke teberê kewtiş yan zî vurayîşê veng de cîyatîyêka înan çinêya. Seke yeno zanayene wext ra tayê çekuyan de vurayîşê veng virazêno, çekuyê ke heman ê netîceyê ê vurayîşan de telafuzê înan de tayê cîyatîyî virazênê. Kes eşkeno seva çekuyanê ke kurmanckîya Licê de û zazakîya Hezanî de manenê yewbînan nê nimûneyanê tabloya 2. bido.

Tablo 2: Tayê Çekuyê Ke Manenê Yewbînan

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Kêr	Kardî(nm)
SarØ	Serd (s)
Av	Aw (nm)
ŞivanØ	Şiwane (nm)
Xweş	ØWeş (s)
Diran / Dindan	Didan (nm)
ØEwr / Hewr	Hewr (nm)
Sipî	Sipey (nm), (s)
Bîst	Vîst (h)
Bîr	Vîr (nm)
Rev	Rem (nm)
Zava	Zama (nm)

Seke nimûneyanê tabloya 2. de zî aseno ke nê her di fekan de çekuyê ke manenê yewbînan wayîrê heman orjînî yê, labelê wext ra hetê fonetîkî ra mabeyna înan de cîyatîye virazîyaya. Çekuyê *kêr* û *sar* yê kurmanckî ke zazakî de sey kardî û serd ê (hetê Pîranî de sey *sard*), nê çekuyan de kurmanckî de bêvengê “d”yî kewto û nê çekuyî hendî sey *kêr* û *sar* yenê telafuzkerdene. Nimûneyanê *xweş* û *weş* yê na tablo de zî zazakî de vengê “x”yî kewto. Kurmanckîya Licê de tesîrê kurmanckîya standarde ra ewro hîna zaf “ewr” biyero vatene zî xusûsen kurmanckîya Licê yê ke emrê înan pîl o seva na çeku “hewr” vanê. Çekuya *diran/dindan* de kurmanckî de ge vengê “r”yî herinda “d”yê “dindan”î girewto ke na çeku pehlewî de sey “dendan” biye, ge zî vengê “n”yî yê pehlewî xo pawito, labelê zazakî de no veng kewto. Nimûneyê *sipî* yê kurmanckî de zazakîya Hezanî de na çeku sey *sipey* yena telafuzkerdene. Nimûneyanê *bîst* û *bîr* ê kurmanckî ke zazakî de sey *vîst* û *vîr* yenê telafuzkerdene, vurayîşê vengê “b-v”yî virazîyayo. Nimûneyanê *rev* û *zava* yê kurmanckî de zî yeno dîyene ke nê zazakî de sey *rem* û *zama* yenê telafuzkerdene û nînan de zî vurayîşê vengê “v-m”yî virazîyayo.

Hetêna ra sey her lehçeyan kurmanckî û zazakî de zî tayê çekuyî estê ke ne heman ê û ne zî manenê yewbînan, yanî çekuyî hetê mana ra heman ê, labelê hetê telafuzî ra mabeyna înan de seypêyîyek çinêya. No çîyêko xozayî yo ke nisbetêkê çekuyê înan yewbînan ra cîya bê. Çünke dima ke lehçeyê ziwanan yewbînan ra kewenê dûrî, ê lehçeyî benê wayîrê çekuyanê xo. Tabloya 3. de seva çekuyanê cîyayan tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 3: Tayê Çekuyê Ke Telafuzê Înan Cîya Yê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Gund	Dewe (nm)
Mal	Keye (nm)
Mezin	Pîl (s)
Bêr	Huwe (nm)
Bivir	Torzîn (nm)
Conega	Viştera (nm)

Tabloya 3. ya corêna de kurmanckîya Licê de çekuyê ke sey “gund”, “mal”, “mezin”, “bêr”, “bivir” û “conega” yê, nê çekuyî bi rêze zazakîya Hezanî de sey “dewe”, “keye”, “pîl”, “huwe”, “torzîn” û “viştera” yê. Estbiyayîşê çekuyanê cîyayan yê nê her di lehçeyan hetêk ra sey nîşanê tarîxêkê rewî de yewbînan ra dûrkewtîşê înan eşkeno biyero dîyene. Çünke çende wext bikewo mabeyna di lehçeyan hende îhtîmalê vurayîşê çekuyanê mabeyna înan û virazîyayîşê çekuyanê neweyan beno vêşî. Seke na tablo ra zî fam beno kîştta çekuyanê înan yê heman û seypêyan de wext ra nisbetêk çekuyê ke yewbînan ra cîya yê zî virazîyayê.

3.1.2. Çekuyê Derîvatîvî

Awanîya çekuyan de bi kerdîşê tayê vurayîşan çekuyê sadeyî formê xo yê sadeyî kenê vinî û benê wayîrê manayanê neweyan. Çekuya *derîvasyonî* îngilîzkîya pêroyîye de yena manaya orjînê çîyan. Morfolojî de na çekuya derîvasyonî yena manaya viraştîşê çekuyan ke zazakî de zî ma eşkenê na çeku sey *viraştîşê çekuyan* name bikerê. Netîceyê derîvasyonî de çekuyê neweyî virazênê. Mesela, prefîksê *emî* zazakî de hemmanaya sifetê îşaretî yê “na” de yeno şuxulnayene. Gama no prefîks biyero

vernîya çekuya şewe beno “emşewe” ke hetê zazayan ra na çeku herinda “emşewe” de sey *emşo* yena telafuzkerdene, na çeku yena manaya “na şewe”. Heman prefiks kurmanckî de sey “î” yeno telafuzkerdene ke no “î” zî vurayîşê prefiksê “ev”î ra yeno û gama yeno vernîya şevî beno *işev* û manaya xo ancî “na şewe” yo. Sey nimûneyêko bîn: *Kar* kurmanckî û zazakî de halo sade yê nameyêk o. Bi ardişê sufiksê “ker”î bi nê nameyî wa *karker* virazêno, bi nê hawayî nameyêk ke wayîrê yewna mana yo yeno pê. Tîya de *kar* çîyo ke yeno kerdene, ê ra vacêno; *karker* keso ke ê karî keno, ê ra vacêno. Tayê nimûneyê bînî seva çekuyanê derîvatîvan:

Tablo 4: Çekuyê Derîvatîvî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
(î+ro) Îro	(ey+ro) Eyro
(î+sal) Îsal	(em+serr) Emserr
(deyn+dar) Deyndar	(deyn+dar) Deyndar
(giran+î) Giranî	(giran+î) Giranî
(rast+î) Rastî	(raşt+î) Raştî
(azad+î) Azadî	(azad+î) Azadî
(ga+van) Gavan	(ga+wan) Gawan
(ne+xweş) Nexweş	(nê+weş) Nêweş

Nê nimûneyanê ke tabloya 4. de ameyê dayene, kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de tayê sufiksî heman ê, sufiksê “-dar” û “-î”yî nînan ra yê. Çekuyanê bînan de zî prefiks û sufiksê înan manenê yewbînan, tayê vurayîşê vengên virazîyayê. Mesela, prefiksê “î” û “ey”, “ne” û “nê” yan zî sufiksê “van” û “wan”î de tenya vurayîşê vengên esto. Hetêna ra zazakî de seva sufiksê mesderê karî di formî estê. Yew “-yîş” / “-îyayîş” û oyo bîn zî “-ene”/ “-yene” yo. Zazakîya merkezî û dormeyê ci de (mesela Hezan de zî) formê “-yîş”î û yê Dêrsimî de formê “-ene”yî serdest o. Eslê xo de formê “-yîş”î “-iş” ra yeno. Gama ke tayê karan de di vengdarî yenê têhet, a game “y” sey herfa pêragirêdayîşî kewena mabeyna înan û “-iş” beno “-yîş”.⁵⁶ Kurmanckî de seva sufiksê mesderî tenya yew form esto û no zî “-in” o. Seke nê heşt nimûneyanê ke tabloya 4. de dîyayê, înan de zî aseno ke kurmanckî û zazakî de çekuyî bi heman

⁵⁶Grûba Xebate Ya Vateyî, **Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî)**, Vate Yayinevi, İstanbul 2012, r. 89.

rayîrî yenê viraştene. Kes eşkeno na seypêyîya mabeyna nê her di ziwana sey nîşanêkê heman ziwana ra ameyîşê înan biwano.

3.1.2.1. Halê Vîyarteyê Karî Ra Formkerdişê Mesder Û

Nameyan

Kurmanckî û zazakî de karan de derîvasyon bi sufiksana yeno viraştene. Nimûne: Karê *nuştiş/nuştene* de sufiks “-iş” û “-ene” yo û *nivîsandin* de zî “-in” o. Kurdkî de demê vîyarteyê dîyarî yê seva şexsê hîrêyînî yê ferdî rê zazakî sufiksana “-iş” yan zî “-ene”yî ana, kurmanckî zî sufiksê “-in”î ana û pê mesder virazena. Nê halê mesderî heman wext de nameyêk ê. Tabloya cêrêne ya 5. de seva formkerdişê mesder û nameyan tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 5: Formkerdişê Mesder Û Nameyan

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
Demo Vîyarte	Mesder/Name	Demo Vîyarte	Mesder/Name
Bir	(bir+in) Birin	Berd	(berd+iş) Berdiş
Got	(got+in) Gotin	Vat	(vat+iş) Vatiş
Xwar	(xwar+in) Xwarin	Werd	(werd+iş) Werdiş
Da	(da+y+in) Dayîn	Da	(da+y+iş) Dayîş
Mir	(mir+in) Mirin	Merd	(merd+iş) Merdiş
Ket	(ket+in) Ketin	Kewt	(kewt+iş) Kewtiş
Hanî	(han+in) Hanîn	Ard	(ard+iş) Ardiş
Xwend	(xwend+in) Xwendin	Wend	(wend+iş) Wendiş
Hat	(hat+in) Hatin	Hame	(hame+y+iş) Hameyîş
Kişand	(kişand+in) Kişandin	Hant	(hant+iş) Hantiş
Rijand	(rijand+in) Rijandin	Rişna	(rişna+y+iş) Rişnayîş
Qedand	(qedand+in) Qedandin	Qedêna	(qedêna+y+iş) Qedênayîş

Na tabloya 5. de, sere de halê demê vîyarteyî yê dîyarî yê ê karan dîyayo. Dima ra zî halê înan yê ardişê sufiksê mesderî ameyo dayene. Seke tablo de zî aseno çi kurmanckî û çi zî zazakî de formkerdişê mesderî de sufiks arîyeno bi kokê karî wa.

Kurmanckîya pêroyîye û ya Licê de no sufiksê mesderî “-in” o, zazakîya Dêrsimî de “en/ene” û ya Hezanî de “-iş” o.

3.1.2.2. Halê Vîyarteyê Karî Ra Formkerdişê Sifetan

Sufiksî derîvatîvekerdişê sifetan de zî yenê şuxulnayene. Hûmara sufiksane ke bi nê qaydeyî yenê şuxulnayene zazakî de seva ke halê cinsîyetî (zayend) xo hîna zaf pawito kurmanckî ra gore hîna vêşî ye. Eke merdim nimûneyê “girewte”yî ser ra nê halî îzah bikero, zazakî de halê karê “girewtiş/girewtene”yî yo vîyarte “girewt” o. No karê “girewt”î fekê Hezanî de sey “girot” yeno telafuzkerdene. Bi ardişê sufiksê “e”yî ye seva nerîyan bi nê halî wa “girote” virazêno ke hendî beno sifetêk. Seva halê makî sufiksê “a” yan zî “î”yî arîyeno û tera sifetê “girota” yan zî “girotî” virazêno. Dewa Hezanî de seva makîyan, nê forman ra formê “girotî” yeno şuxulnayene. Seva zafhûmaran zî sufiksê “-î”yî arîyeno bi sifetê nerî wa ke beno “giroteyî” û reyna sifetêk virazêno. Kurmanckî de seva derîvasyonêkê bi nê qaydeyî yew sufiks seva hem nerî, hem makî û hem zî zafhûmaran arîyeno ke o zî “î” yo. Bi nê hawayî çekuyê *girote* û *girtî* sifetêk ê ke bi derîvasyon virazênê. Tabloya 6. de seva karan ra formkerdişê sifetan tayê nimûneyê bînî ameyê dayene.

Tablo 6: Formkerdişê Sifetan

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
<i>Kar</i>	<i>Sifet</i>	<i>Kar</i>	<i>Sifet</i>
pijand	Pijandî (n)	pewt	Pewte (n)
	Pijandî (m)		Pewtî (m)
	Pijandî (zh)		Pewtey (zh)
şikand	Şikandî (n)	şikit	Şikte (n)
	Şikandî (m)		Şiktî (m)
	Şikandî (zh)		Şiktey (zh)
heland	Helandî (n)	helna	Helnaye (n)
	Helandî (m)		Helnayî (m)
	Helandî (zh)		Helnayey (zh)

Eke ma seva formkerdişê sifetan de cîyatîya mabeyna kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ser ro vinderê, ma eşkenê sey nimûne “şikitiş”o ke tabloya 6. de

dîyayo bidê. Kurmanckîya Licê de nimûneyanê “destê şikandî” û “gula şikandî” de, her çend zayend nameyan de xo ramocno zî zayend sifet de biyo vinî û hem seva nerî hem zî makî sufiksê “-î”yî arîyeno bi sifetî wa. Labelê zazakî de xusûsiyetê zayendî hem xo name de hem zî sifet de pawito û nê di vatişî sey “desto şikte” û “gula şiktî” yenê telafuzkerdene. Hetêna ra zafhûmar de zî kurmanckîya Licê de “-î” yeno bi sifetî, labelê zazakîya Hezanî de “y” yeno ke no “y” herfa pêragirêdayîşî ya ke yena mabeyna vengdarane “e” û “î”yî. Zazakîya Hezanî de sufiksê “-î”yî yê zafhûmarî kewto. Kurmanckîya Licê de seva zafhûmarî “destê şikandî” yeno vatene ke tîya de “-ên”ê sufiksê zafhûmarîye yê kurmanckî ra bêvengê “n”yî yo peyên kewto. Mesela, kurmanckîya standarde de no nimûne sey “destên şikandî” yeno telafuzkerdene. Zazakî de zî heman nimûne sey “destê şikteyî” yo ke zazakîya Hezanî de zî sufiksê “-î”yî yê zafhûmarîye ra vengdarê “î”yî yo peyên kewto û sey “destê şiktey” yeno telafuzkerdene. Çi kurmanckî û çi zî zazakî de halo zayend (gender case) zafhûmaran de çinêyo, karî formê zafhûmarî de bê zayend ancîyenê. Mesela, eke ma vacê “merdimî ameyî” yan zî “mirov hatin” beno ke ê merdimî bi tamamî cênîyî bê, beno ke bi tamamî camêrdî bê û beno ke qismêkê ê merdiman cênî, qismo bîn zî camêrdî bê.

3.1.3. Çekuyê Pêrabesteyî

Çekuyê bi nê tewirî bi têverardişê di yan zî di ra vêşêrî morfeman virazênê. Gama ma ewnênê nê çekuyan ra viraştişê înan de kurmanckî û zazakî de rayîro ke yeno teqîbkerdene heman o. Çekuyê pêrabesteyî zafane yan bi têverardişê yew name û yew sifetî yan zî bi têverardişê yew name û yewna nameyî yenê viraştene.

3.1.3.1. Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Di Çekuyanê Cîyayan Ra Virazênê

Çekuyê bi nê tewirî bi têverardişê di çekuyanê cîyayan yenê viraştene. Kes eşkeno vaco ke bi nê rayîrî viraştişê çekuyan zafaneyê ziwanan de esto. Mesela, îngilîzkî de çekuya “lifetime” yena manaya “dergîya wextî ya ke merdim tede ciwîyeno”. Na çeku çekuyanê “life” û “time” ra yena viraştene ke zazakî de nê çekuyî “cuye” û “wext” ê. Eke ma nimûneyêkê bînî seva nê çekuyan bidê; almankî de çekuya “Zahnfleisch”î bi pêrabestişê çekuyanê “zahn” (didan) û “fleisch”î (goşt) yena vişratene ke na çeku yena manaya *goştê didanî*. Tabloya 7. ya cêrêne de tayê çekuyê ke kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de bi nê qaydeyî yê ameyê dayene.

Tablo 7: Tayê Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Di Çekuyanê Cîyayan Ra Virazênê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
(nîv+ro) Nîvro	(nîme+roc) Nîmeroc
(ser+dest) Serdest	(ser+dest) Serdest
(xwar+zê) Xwarzê	(ware+za) Wareza
(birar+zê) Birarzê	(bira+za) Biraza
(ser+hişk) Serhişk	(serre+wuşk) Serrewuşk
(tîre+mar) Tîremar	(tîre+mare) Tîremare
(çav+sor) Çavsor	(çim+sûr) Çimesûr

Nê çekuyanê ke tabloya 7. de ameyê dayene, înan de zî aseno ke çî gama ke çekuyêka pêrabestî bi têverardişê name û nameyêk, çî zî gama ke bi têverardişê name û sifetêk ameya viraştene kurmanckî û zazakî de bi heman rêze ameyê têver. Kes eşkeno nê sey nişanêkê heman ziwani ra ameyîşê înan biwano. Her çend sistemê viraştişê çekuyanê pêrabesteyan de mabeyna ziwanan de seypêyîyêk estbo zî tayê xusûsiyetê viraştişê çekuyanê pêrabesteyan ziwani ra ziwani vurenê. Labelê seke na tabloya 7. de zî aseno ke kurmanckî û zazakî de rayîrê viraştişê çekuyanê pêrabesteyan seypê yo.

3.1.3.2. Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Bi Tekrarkerdişê Heman Çeku Virazênê

Kurmanckî û zazakî de tayê çekuyê pêrabesteyî bi tekrarkerdişê heman çeku virazênê. Zafane peynîya nê çekuyan de sufiksêk esto. Ma eşkenê seva çekuyanê pêrabesteyan yê ke bi tekrarkerdişê heman çeku virazênê nimûneyanê tabloya 8. bidê.

Tablo 8: Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Tekrar Benê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Paşpaşkî	Pepekî
Serserkî	Serserkî
Aşaşok	Aşaşok

Tabloya 8. de qismê kurmanckîya Licê de “paşpaşkî” de çekuya ke tekrar bena “paş”, “serserkî” de “ser” û “aşaşok” de zî “aş” a. Qismê zazakîya Hezanî de zî çekuya “pepekî” de çekuya ke tekrar bena “pey” a, labelê telafuzê ci de bêvengo “y” yo peyên kewto û tîya de sey “pe” telafuz bena. Çekuya “serserkî” de sey ya kurmanckî aya ke tekrar bena “ser” a û ya “aşaşok” de zî “aş” a. *Aşaşok* çekuyêka kurmanckî ya, zazakîya Hezanî de zî yena şuxulnayene. Na çeku seva perçeyê bedenê mîrçikan yê tehnaîşê werî yena şuxulnayene. Kurmanckî de “aş” zazakî de “arye” yo. Nê çekuyan de “kî” û “ok” yê ke ameyê peynîya nê çekuyanê tekrarbiyayeyan zî sufiksê.

3.1.3.3. Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Tekrar Benê Û Mîyanê

Înan De Înterfiksêk Esto

Bi ardişê înterfiksan mabeyna di çekuyan zî derîvasyon yeno kerdene. Ma eşkenê vacê ke nisbetê çekuyanê bi nê qaydeyan çekuyanê bînan ra gore tay o. Kurmanckî û zazakî de sey çekuyanê pêrabesteyan yê bînan, nê çekuyan de zî seypêyî esta.

Tablo 9: Çekuyê Pêrabesteyî Yê Bi Înterfiksêk

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
rasterast	raşteraşt
seranser	seraser

Tabloya 9. de kurmanckîya Licê de *rasterast* û zazakîya Hezanî de *raşteraşt* bi ardişê înterfiksê “e”yî û çekuyêka pêrabestî virazîyaya. Çekuya *seraser* zî bi înterfiksê “an” yan zî “a” yî virazîyaya. Seke na tablo de zî aseno ke kurmanckî û zazakî xusûsîyetanê morfolojîkan de wayîrê xeylî xusûsîyetanê hemananê.

3.1.3.4. Çekuyê Pêrabesteyî Yê Ke Mîyanê Di Çekuyan Rê Bi

Ardişê Pêrabestoxê “Û”yî Virazênê

Tayê çekuyî mabeyna di çekuyan rê bi ardişê pêrabestoxê “û”yî zî eşkenê biyerê viraştene. Nê çekuyî zafane bi di çekuyanê ke manayê înan eksê yewbînanê yenê viraştene. Tabloya 10. de tayê nimûneyî seva çekuyanê bi nê tewiran ameyê dayene.

Tablo 10: Çekuyê Pêrabesteyî Yê Bi Pêrabestoxê “Û”yî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
darûber	darûber
devûrû	fek(û)rû/ fekrû
sarûgerm	sarûgerm
serûbin	serûbin

Tabloya 10. de çekuya “darûber”î hem kurmanckîya Licê de hem zî zazakîya Hezanî de wayîra heman manayî ya ke yena manaya cayo ke darî tede estê. Çekuya “devûrû de “dev” hemmanayê “fek”î û “rû” zî hemmanayê “rî”yî yo. Tîya de gama nê her di çekuyî yenê têhet herinda manaya înan ya esliye de manaya halêkê pozîsyonê vindertişî danê. Hetêna ra nê çekuyan ra çekuya “sarûgerm”î de “sar”ê kurmanckî tesîrê kurmanckî ra zazakîya Hezanî de zî yeno şuxulnayene, labelê sewbînî zazakîya Hezanî de seva nê sifetê “sar”î “serd” yeno şuxulnayene. Çekuya “serûbin”î zî her di fekan de zî wayîra heman mana ya û bi heman hawayî yena telafuzkerdene.

3.2. HETÊ FORMANÊ ÇEKUYAN RA TÊVERNAYÎŞÊ MORFOLOJÎYA KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ

Çekuyî hetê forman ra eşkenê hemvengî bê, wayîrê manayêk ra vêşî bê (çekuyê zafmanayînî), eksê yewbînan bê û yan zî wayîrê heman manayan bê. Morfolojî de hetê forman ra naskerdişê çekuyan derheqê têkiliya ziwanan de malûmatê muhîman dana ziwanzanan. Kurmanckî û zazakî seva ke heman serçimeyî ra yenê formanê çekuyanê înan de zî xusûsiyetê înan yê hemparî xo ramocnenê.

3.2.1. Çekuyê Hemvengî

Ma eşkenê çekuyanê hemvengan sey *çekuyê ke vacîyayîş yan zî nûştişê înan eynî, labelê manayê înan cîya yê pênase bikerê*. Seva ke zazakî û kurmanckî heman ziwani ra yenê nisbetê çekuyanê bi nê tewiran xeylî kemî yo. Çünke çekuyê ke nê her di tewiranê kurdkîyan de hemveng ê, heman wext de zafane hemmana yê zî.

Tablo 11: Çekuyê Hemvengî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
gilî	gilî
gerr	gerr
do	do

Tabloya 11. de çekuya “gilî” kurmanckîya Licê de yena manaya “gerre” yê zazakî. Zazakîya Hezanî de “gilî” yeno manaya şaxê dare. “Gerr” kurmanckîya Licê de yeno manaya “geyr” ê zazakî. Labelê “gerr” zazakî de yeno manaya nêweşîya xo heknayîşî. “Do” kurmanckî de seva zerf û nameyê “vizêrî” yeno şuxulnayene, labelê “do” zazakî de nameyê şimitişêk o ke têmîyanekê mastî û awe yo.

3.2.2. Çekuyê Zafmanayinî

Ziwanan de her çekuyî tenya wayîrê yew mana nêyê. Manaya tayê çekuyan yewî ra vêşêrî ya. Çekuyê bi nê tewirî sey çekuyê zafmanayinî yenê namekerdene. Sey her ziwanî kurdî de zî çekuyê zafmanayinî estê. Cêr de, tabloya 12. de seva çekuyanê zafmanayinan yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 12: Çekuyê Zafmanayinî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Jan	Jan
Bîr	Veng
Ber	Ber

Tabloya 12. de “jan” kurmanckîya Licê de çekuyêka zafmanayin a. Na çeku kurmanckî de hem yena manaya “dec”î û hem zî “azarî”. Heman tablo de “jan” zazakî de yeno manaya “dec”, “azar” û “nêweşîya ke bena vila”. Çekuya “bîr”î kurmanckî de zafmanayin a. Manaya ci ya yewine “vîr”ê zazakî dana û manaya ci ya bîne zî “cayo kende yo xorî ke awe tera yena vetene” ya. Çekuya “veng”î zazakî de zafmanayin a. Manaya ci ya yewine “çîyo ke kes şinaweno”, manaya diyine zî “zereyê cayêk de çinêbiyayîşê kes yan zî çîyêk” a. Çekuya “ber”î hem kurmanckî de hem zî zazakî de çekuyanê zafmanayinan ra yew a. Na çeku kurmanckî de yena manaya “ver”î yê zazakî

û yena manaya “mehsûl”î (berhem) û zazakî de yena manayanê “mehsûl” û “perçeyo darên, camên, asinên ûsn. yê awanî yan zî keyeyêk ke abeno û panîyeno ke merdim tera keweno zereyê oda, salon ûsn. vecêno”.

3.2.3. Çekuyê Eksî

Çekuyê ke manayê înan eksê yewbînan ê sey çekuyê eksî yenê namekerdene. Mesela, kurmanckîya Licê de çekuyê “paqij” û “qirêj”î, zazakîya Hezanî de zî çekuyê “pak” û “lîşin”î çekuyê eksan ra yê. Tabloya 13. de kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ra seva çekuyanê bi nê qaydeyan tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 13: Çekuyê Eksî

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
sar	germ	serd	germ
dirêj	kin	derg	kilm
bilind	nizm	berz	nimz
fire	teng	hîra	teng
şil	zûwa	hî	zûwa
qalin	zirav	qalind	barî
reş	sipî	sîya	sipey
tarî	ronî	tarî	roşin
bûha	erzan	vay	ercan
dûr	nêz	dûrî	nizd
jor	jêr	cor	cêr
giran	sivik	giran	şenik
direng	zû	erey	rew
kevn	no	kan	newe
xirab	baş	xirab	baş

Seke na tabloya 13. ra zî aseno ke sey çekuyanê bînan nisbetêko muhîm yê çekuyanê eksîyan yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî zî yan heman ê yan zî xeylî manenê yewbînan. Nimûneyê ke na tablo de dîyayê, nînan ra gore kes eşkeno vaco ke

nisbetêko muhîm yê çekuyanê eksan yê kurmanckî û zazakî seypê yê. No zî sey yewna nîşanê heman ziwanî ra ameyîşê înan eşkeno biyero dîyene.

3.2.4. Çekuyê Hemmanayî

Ziwanan de tayê çekuyî yewbînan ra cîya bê zî wayîrê heman mana yê ke înan ra çekuyê hemmanayî yeno vatene. Seypêbiyayîşê çekuyanê hemmanayan yê di lehçe yan zî ziwanan sey nîşanêkê nizdbiyayîşê înan eşkeno biyero dîyene. Tabloya 14. de tayê çekuyê hemmanayî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê dayene.

Tablo 14: Tayê Çekuyê Hemmanayî

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
tûj	sor	tûj	gizûn
hêsayî	rehetî	asanî	rehetî
mirov	însan	merdim	însan
‘emî	ap	ded	mam
caran /cana	qe	çirey	qe

Tabloya 14. de kurmanckîya Licê de çekuyê “tûj” û “sor”, “hêsayî” û “rehetî”, “mirov” û “însan”, “‘emî” û “ap”, “caran/cana” û “qe” hemmana yê. Zazakîya Hezanî de zî çekuyê “tûj” û “gizûn”, “asanî” û “rehetî”, “merdim” û “însan”, “ded” û “mam”, “çirey” û “qe” hemmana yê. Seke na tablo de zî aseno ke nê çekuyan de zî mabeyna kurmanckî û zazakî de tayê seypêyîyê estê.

QISMO ÇARIN

4. HETÊ KARAN RA TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ

Kar (fîl) ferhengê Cambridge de *sey çeku yan zî gruba çekuyana ke têgeyrayîş, hal yan zî tecrubeyêk îfade kena yeno pênamekerdene*.⁵⁷ Kes eşkeno vaco ke her ziwan de no elementê ziwani esto. Dinya de hewna ziwaneke ke tede kar çinyo nêameyo tespîtkerdene.⁵⁸ Na yewe ra ma eşkenê vacê ke kar perçeyo tewr bingeyên yê ziwanan o. Kurmanckî û zazakî de mentiqê şuxulnayîş û formkerdişê karan seypê yo. Mabeyna nê lehçeyan de, meselaya karan de cîyatîya bingeyêne ke kes eşkeno biyaro ziwani ancîyayîşê karan yê demê nikayên û demê hîrayî yo. Antişê demê nikayên û yê hîrayî de kurmanckî de prefiksê “di-”yî arîyeno bi karî wa, zazakî de sufiksê “-n”yî arîyeno karî wa. Antişê demanê bînan de seypêyîyêka eşkeraye esta ke ramocnena nê ziwani demêkê kanî de yew ziwane qedîmî ra ameyê.

4.1. KOKÊ KARAN

Kurmanckî û zazakî de gama ke biyero waştene ke kokê demê vîyarteyî yê karêk biyero zanayene sufiksê înan yê mesderî yeno wedartene. Kurmanckî de no “-in” o û zazakî de zî “-ene” yan zî “-iş” o. Nimûne: Karê transîtîvî yê “girotîş”î de eke ma sufiksê “-iş”î wedarê, a game ma seva kesê hîrêyinî yê nerîyî resenê kokê demê vîyarteyî yê nê karî ke o zî “girot” o. Seva heman karî kurmanckî de gama ke “girtin” ra sufiksê “-in”î biyero wedartene beno “girt” ke no zî kokê demê vîyarteyî yê nê karî yo. No qayde seva karanê întansîtîvan zî bi heman hawayî yo. Karê întansîtîvî yê “merdiş”î ra gama ke ma sufiksê ci “-iş”î wedarê, a game ma seva kesê hîrêyinî yê nerîyî resenê kokê demê vîyarteyî yê nê karî ke “merd” o. Heman karo întansîtîv kurmanckî de “mirin” o. Gama “mirin”î ra sufiksê “-in”î wedarîyo kokê demê

⁵⁷Cambridge Advanced Learner's Dictionary, “verb”, Cambridge University Press, Edinburgh 2008, r. 1613.

⁵⁸Robert Lawrence Trask, **Language and Linguistics: The Key Concepts**, Routledge, Oxfordshire 2008, r. 316.

vîyarteyî yê nê karî “mir” maneno. Tabloya cêrêne ya 15. de seva têvernayîşê kokê karî yê demê vîyarteyî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî tayê nimûneyê bînî ameyê dayene.

Tablo 15: Kokê Karan Yê Demê Vîyarteyî

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
<i>Mesder</i>	<i>Kokê Karê Vîyarteyî</i>	<i>Mesder</i>	<i>Kokê Karê Vîyarteyî</i>
rijandin	rijand	rişnayîş	rişna
şîyandin	şîyand	şirawitiş	şirawit
kişandin	kişand	hantiş	hant
hatin	hat	hameyîş	hame
kirin	kir	kerdiş	kerd

Seke tabloya 15. de zî aseno ke gama ke kurmanckîya Licê ra sufiksê “-in”î, zazakîya Hezanî ra zî sufiksê “-iş”î biyero wedartene demê vîyarteyî yê dîyarî yê nê di lehçeyanê kurdkî yeno destfînayene. Mesela, gama ma nimûneyê corênî yê “rijandin”î ra “-in”ê peyênî wedarê “rijand” keweno ma dest ke kurmanckîya Licê de no hetê deman ra demê vîyarteyî yê dîyarî îfade keno. Heman tablo de, gama ke ma “rişnayîş”î ra sufiksê “-iş”î ke orjînê xo de “-iş” o wedarê “rişna” maneno ke no zî zazakî de demê vîyarteyî yê dîyarî yê nê karî îfade keno.

Hetêna ra kurmanckî û zazakî de seva tespîtkerdişê kokê karî yê demê nikayênî ganî raweyê fermanî (imperative) yê şexsê diyinî yê ferdî û sufiksê şexsî yê “-e” yo ke yeno dimayê nê karî biyerê wedartene. Nimûne: Karê “kirin” yan zî “kerdiş/kerdene”yî ke fermanê ci “bike” yo; no kar halê fermanî de hem kurmanckîya Licê de hem zî zazakîya Hezanî de sey “bike” yeno telafuzkerdene û zazakîya Hezanî de ge-ge sey “bikere” zî yeno telafuzkerdene. Gama ke ma nê karî ra raweyê ci yê fermanî ke “bi” yo wedarê û “ke”yo ke maneno ê “ke”yî ra zî sufiksê şexsî diyinî yê ferdî yê “-e”yî wedarê, a game, kokê demo nikayênî ê nê karî “k” maneno. Tabloya 16. de seva kokê karî yê demê nikayênî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî tayê nimûneyê ameyê dayene.

Tablo 16: Kokê Karan Yê Demê Nikayênî

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
<i>Ferman</i>	<i>Kokê Karê Nikayî</i>	<i>Ferman</i>	<i>Kokê Karê Nikayî</i>
bireve	rev-e	bireme	rem-e
bibîne	bîn-e	bivîne	vîn-e
bixwaze	xwaz-e	biwaze	waz-e
bixwîne	xwîn-e	biwane	wan-e
bimre	mir-e	bimre	mir-e

Na tabloya 16. de morfemê “rev”, “bîn”, “xwaz”, “xwîn” û “mir”î kokê demê nikayênî yê karanê kurmanckî ra yê. Heman tablo de morfemê “rem”, “vîn”, “waz”, “wan” û “mir”î zî kokê demê nikayênî yê karanê zazakî ra yê. Nê nimûneyan de tenya tayê vurayîşê vengên mabeyna kurmanckî û zazakî de virazîyayê, qaydeyê bi dest fînayîşê kokê demê nikayênî yê karanê înan yew o.

4.2. MESDER

Mesder sey formo sade yê karî yeno pênasakerdene.⁵⁹ No formê karî hetê dem, şexis yan zî hûmarêk ra sînorkerde nêyo. Seva halê mesderî zazakî de sufiksê “-iş” yan zî “-ene”yî û kurmanckî de zî sufiksê “-in”î arîyeno bi peynîya halê demê vîyarteyê karî yê şexsê hîrêyinî yê ferdî.⁶⁰ Kurdî de mesderî heman wext de name yê. Hetêna ra zazakîya fekê Dêrsimî de herinda“-iş”î de sufiksê “-ene” yeno şuxulnayene û no sufiks fekê Sêwrege de zî sey “-eni” yeno şuxulnayene. Eslê xo de no “-ene” yan zî “-eni” yê zazakî û sufiksê “-in”î yê kurmanckî heman bingeyî ra yenê. Fekê Çewlîgî de sufiksê “-iş”î serdest o. Kurmanckîya Licê de sufiksê mesderî “-in” û zazakîya Hezanî de zî no sufiks “-iş” o. Tabloya 17. de kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî hetê mesderan ra ameyê têvernayene.

⁵⁹Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics, “infinitive”, Pierson, Great Britain 2010, r. 280.

⁶⁰M. Malmîsanij, *Kurmanca İle Karşılaştırmalı Kirmanca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2015, r. 181.

Tablo 17: Mesder

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Kirin	Kerdiş
Xwendin	Wendiş
Dayîn	Dayîş
Girtin	Girotiş
Ajotin	Remitiş
Firotin	Rotiş
Pijandin	Pewtiş

Nimûneyanê tabloya 17. de karê “dayîn” û “dayîş”î de seva ke sufiksê “-in” û “-iş”î ra ver herfa vengdare yena û na yewe ra herfa “y” ya pêragirêdayîşî kewena mîyanê înan, na yewe ra vengdarê “i”yî sey “î” telafuz benê. Seva ke kurdkî de mesderî heman wext de wezîfeyê nameyî zî bica anê, mesderî sey nameyan wayîrê zayendêk ê. Nê halê mesderî de zayendê nameyan kurmanckî de makî, zazakîya Hezanî de nerî û zazakîya fekê Dêrsimî de zî makî yo. Hetêna ra kurdkî de (çi kurmanckî û çi zî zazakî de) halê posesîvan de sufiksê zayendî seva nerîyan “ê”, seva makîyan “a” yo. Tabloya 18. de hetê zayendî ra mesderê kurmanckîya Licê, zazakîya Hezanî û zazakîya Dêrsimî (hetê Xozadî) ameyê têvernayene.

Tablo 18: Zayendê Mesderan

<i>Kurmanckîya Licê</i>	<i>Zazakîya Hezanî</i>	<i>Zazakîya Dêrsimî (Xozad)</i>
Gotina te	Vatişê to	Vatena to
Nivîsandina şê'rê	Nûştişê şîire	Nustena şîire
Hanîna malê	Ardişê keyey	Ardena keyî
Xwendina mektûbê	Wendişê mektûbî	Wendena mektûbî
Dayîna deynan	Dayîşê deynan	Dayena dênon

Seke tabloya 18. de zî aseno ke halê mesderî, ke heman wext de name yê, hetê zayendî ra kurmanckî de makî, zazakîya Hezanî de nerî û zazakîya Dêrsimî de zî sey yê kurmanckî makî yê. Mesderê ke nê îzafeyan de ameyê şuxulnayene yê kurmanckîya

Licê û zazakîya Xozadî de seva ke hetê zayendî ra makî yê, mesderî rê sufiksê makîti yê “-a”yî ameyo ardene. Seva ke zazakîya Hezanî de zayendê mesderî nerî yo sufiksê “-ê”yî yê nerîti ameyo ardene.

4.3. KARÊ KERDIŞÎ

Karê “kerdiş”î (kirin) karêko transîtîv o. Ma eşkenê vacê ke ziwananê Îranîyan de no kar karanê tewr fonksiyonelan ra yew o. Mesela, kurdî de no kar kîştî manaya xo ya bingeyêne de wezîfeyê karê hetkarî û wezîfeyê modalî zî bica ano. No kar zazakîya Hezanî de sey “kerdiş”, ya Dêrsimî de “kerdene”, kurmanckîya Licê de zî sey “kirin”, sorankî de sey “kirdin” (کردن) û fariskî de zî sey “kerden” (کردن) yeno telafuzkerdene.

4.3.1. Deman Ra Gore Antişê Karê Transîtîvî Yê “Kerdiş”î

Nê qismî de, ma do deman ra gore antişê karê “kerdiş”î yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ser ro vinderê. Seva ke “kerdiş” karêko transîtîv o, qaydeyê antişê nê karî seva karanê transîtîvan yê bînan zî nimûneyêk o. Tabloya 19. de, demo nikayên û demê hîrayî de, karê “kerdiş”î bê objektêk senî ancîyeno ameyo dayene.

Tablo 19: Demê Nikayênî De Ê Demê Hîrayî De Bê Objektêk Antişê Karê “Kerdiş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez d ikim.	Ez kena.
Tû d ikî.	Ti kenê. (n)
Tû d ikî.	Ti kena. (m)
Ew d ika.	We keno. (n)
Ew d ika.	Ya kena. (m)
Em d ikî.	Ma kenê.
Wun d ikin.	Şima kenê.
Ew d ikin.	Ê kenê.

Seke tabloya 19. de zî aseno ke kurmanckî de seva demê nika û hîrayî yê karêk prefiksê “di-”yî arîyeno verê kokê karî û dima ra sufiksê şexsî arîyeno bi peyê kokê karî. Labelê zazakî de herinda prefiksêk de sufiksê “-n-”yî arîyeno peyê kokê karî û

dima ra zî sufiksê şexsî arîyeno nê “-n-”yî wa. Na cîyatîya antişê nê karî sey cîyatîyêka muhîme ya mabeyna kurmanckî û zazakî eşkena biyero dîyene.

Kurdkî de demo nikayên û demo hîra bi yew hawayî yenê îfadekerdene, seva nê her di deman di formê cîyayî çinêyê. Mesela, zîwanê tirkî û îngilîzkî de nê her di demî bi hawayêkê cîyayî yenê îfadekerdene. Xusûsiyetê seva hem demê nikayênî û hem zî demê hîrayî şuxulnayîşê tenya yew demî zîwanê almankî (ke zîwanêko Germanî yo) û zîwanê franskî (ke zîwanêko Romanî yo) de zî esto.

Nimûne:

Kurdkîya zazakî: Ez *wanena*.

Kurdkîya kurmanckî: Ez *dixwînim*.

Almankî: Ich *lese*.

Franskî: Je *lis*.

Nê nimûneyanê corênan de karê “wendîş”î gama ke nê zîwanan de ancîyeno tenya demê nikayênî nê, demê hîrayî zî îfade keno. Hetêna ra zazakîya vakûrî de, ya Dêrsim⁶¹ û ya Gimgimî⁶² de, demo nikayên û yo hîra heman wext de demê ameyokî zî îfade keno. Xusûsen mintiqeya Dêrsimî de zafane formê demê nikayên û yê hîrayî seva demê ameyokî zî yeno şuxulnayene.⁶³ Bi nê hawayî fam beno ke zazakî de ge-ge bi yew demî hîrê demî zî yenê îfadekerdene. Labelê zafaneyê zazayan mîyan de demo ameyok demê nikayên û yê hîrayî ra cîya bi partîkelanê “do”, “ko” yan zî “go”yî yeno formkerdene. Mesela, zazakîya fekê Hezanî de gama ke “ez wanena” biyero vatene qesto bingeyên yan ez nika karê wendîşî kena yan zî sey pêroyî karê min wendîş o, yanî qesto esil yan demo nikayên o û yan zî demo hîra yo. Hetêna ra dewa Hezanî de zî gama “ez wanena” yeno vatene manaya demê ameyokî zî tede esta, labelê Hezan de seva demê ameyokî zafane “ez go biwanî” yan zî bi formê hîna kilmî “ezo biwanî” yeno şuxulnayene. Yanî ma eşkenê vacê ke bi nê qaydeyî demo ameyok demê nikayên

⁶¹Munzur Çem, **Türkçe Açıklamalı Kirmanca (Zazaca) Gramer**, Deng Yayınları, İstanbul 2013, r. 150.

⁶²İbrahim Bingöl, “Kirmanckî (Zazakî) de pêveronayîşê fekê Çewlîgî û Gimgimî / Kirmanca (Zazaki) da Çewlîg (Bingöl) ve Gimgim (Varto) ağızlarının karşılaştırılması”, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, (02, 08, 2017), r. 15.

⁶³ h. e., r. 150.

û yê hîrayî ra ameyo cîyakerdene. Tabloya cêrêne ya 20. de, kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de demê vîyarteyî yê dîyarî de bi objektêkê yewhûmarî antişê karê “kerdiş”î ameyê dayene.

Tablo 20: Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî De Antişê Karê “Kerdiş”î Bi Objektêkê Yewhûmarî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Min kir.	Mi kerd/kerde
Te kir.	To kerd/kerde.
Wî kir.	Ê kerd/kerde.
Wî kir.	Aye kerd/kerde.
Me kir.	Ma kerd/kerde.
We kir.	Şima kerd/kerde.
Wan kir.	Îne kerd/kerde.

Sey qayde karê “kerdiş”î gama ke objektêk ra dima yeno tim wezîfeyê xo yê eslî ra vecêno û zafane karêkê derîvatîvî virazeno. Seva ke “kerdiş” manaya xo ya esliye bido ganî objektêk nêgêro. Kurmanckî û zazakî de nêmergatîvî esta, na yewe ra demanê vîyarteyan de no kar zayendê objektî ra gore ancîyeno. Seke na tabloya 20. de zî aseno ke zazakîya Hezanî de seva ke hema zî nêmergatîvî menda, gama ke objekto yewhûmaro ke yeno vernîya karê “kerdiş”î nerî bo kar halê sadeyî yê vîyarteyî de yo, yanî sey “kerd” maneno. Labelê eke objekto yewhûmar makî bo, a game sufîksê “-e”yî yeno dimayê “kerd”î, beno “kerde”. Seva ke kurmanckîya merkeze Licê de nêmergatîfî nêmenda tesîrê zayendê objektî karî ser ro nêaseno.

Demê vîyarteyî yê dîyarî de teberê vurayîşê vengên de mabeyna kurmanckî û zazakî de karê transîvîvî yê “kerdiş”î de cîyatîyêk çînêya. Kurmanckî de “kerd” de vengdarê “e”yî vurayo biyo “i” û bêvengê “d”yî yo ke peynî de yo kewto. Xora sorankî de her çende vengdarê “e”yî sey yê kurmanckî vurayo û biyo “i” zî bêvengê “d”yî nêkewto û “kerd” yê zazakî sorankî de sey “kird” yeno telafuzkerdene. Tabloya 21. de bi di nimûneyan gama ke objekt biyero şuxulnayene antişê karê “kerdiş”î yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyo dayene.

Tablo 21: Nimûneyê Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî Yê Karê “Kerdiş”î Bi Objektêkê Yewhûmarî

	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bi objektê nerîyî	Me <i>sûc</i> kirØ.	Ma <i>sûc</i> kerdØ.
Bi objektê makî	Wî <i>dirow</i> kirØ.	Ê <i>zûrî</i> kerde.

Seke na tabloya 21. de zî aseno ke kurmanckîya Licê de seva ke xusûsîyetê nê-m-ergatîvî nê-mendo makî yan zî nerî biyayîşê objektî antişê karî ser ro tesîr nêkerdo. Gama ke objekt nerî biyo karê kerdişî halê vîyarteyî yê dîyarî de biyo “kir” ke no “kerd”ê zazakî dir bi heman hawayî yo, tenya bêvengê “d”yî yo peyên kewto. Labelê gama ke objekt makî biyo no karê kerdişî kurmanckî de ancî biyo “kir” ke zazakî de seva ke nê-m-ergatîfî menda kar vurayo biyo “kerde”. Yanî zazakîya Hezanî de zayendê objektî karî ser ro tesîr kerdo û kar înan ra gore ancîyayo. Tabloya 21. de, kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de antişê karê “kerdiş”î demê vîyarteyî yê dîyarî de goreyê objektêkê zafhûmarî ameyo dayene.

Tablo 22: Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî De Antişê Karê “Kerdiş”î Bi Objektêkê Zafhûmarî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Min kir.	Mi kerdî.
Te kir.	To kerdî.
Wî kir.	Ê kerdî.
Wî kir.	Aye kerdî.
Me kir.	Ma kerdî.
We kir.	Şima kerdî.
Wan kir.	Îne kerdî.

Tabloya 21. de ma dîbi ke gama ke objekt nerî bi yan zî makî bi kurmanckîya Licê de karê “kirin”î halê vîyarteyî yê dîyarî de bibi “kir”. Seke na tabloya 22. de zî aseno gama ke objekt biyo zafhûmar zî halê vîyarteyê nê karî nêvurayo. Labelê zazakîya Hezanî de objekt gama ke nerî bi bê sufiks bi û bibi “kerd”, gama ke makî bi sufiksê “-e”yî girewtibi û bibi “kerde”, gama ke objekt beno zafhûmar zî seke na

tabloya 22. de aseno ke nê karî sufîksê “-î”yî girewto û sey “kerdî” ancîyayo. Tabloya cêrêne ya 23. de bi objektêkê zafhûmarî nimûneyêkê karê kerdişî demê vîyarteyî yê dîyarî de ameyo dayene.

Tablo 23: Nimûneyê Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî Yê Karê “Kerdiş”î Bi Objektêkê Zafhûmarî

	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bi objektêkê zafhûmarî	Min van <i>pirsan</i> ji wî kirØ.	Mi enî <i>persî</i> ê ra kerdî.

Halê oblîkî de hem kurmanckî û hem zî zazakî de sufîksê zafhûmarîye “-an” o. Nê halî de çekuyî bi ardişê sufîksê “-an”î benê zafhûmar. Kurmanckî de seva zafhûmaran halê sadeyî de tu afîksêk (ne prefîks û ne zî sûfîksêk) çinêyo. Zazakî de seva zafhûmaran halo sade de sufîksê “-î”yî arîyeno bi çeku wa. Mesela, zafhûmarê çekuya “pirs”î (perse) halê sadeyî de kurmanckî de ancî “pirs”, zazakî de “persî” yo. Kurmanckîya merkezê Licê de seva ke nê-ergatîvî nê-menda, cumleyo ke tabloya 23. de ameyo dayene herinda “min ev pirs ji wî kirin” de sey “min van pirsan ji wî kir” ameyo vatene. Zazakîya Hezanî de seva ke nê-ergatîvîye esta “mi enî persî ê ra kerdî” vacêno. Yanî objekto zafhûmar wezîfeyê subjektî bica ano. Tabloya 24. de demê ameyokî de antişê karê “kerdiş”î (kirin) ameyo dayene.

Tablo 24: Demê Ameyokî De Antişê Karê “Kerdiş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez ê bikim.	Ez o bikerî.
Tû yê bikî.	Ti go bikerê.
Ew ê bika.	We go bikero.
Ew ê bika.	Ya go bikero.
Em ê bikî.	Ma go bikerê.
Wun ê bikin.	Şima go bikerê.
Ew ê bikin.	Ê go bikerê.

Çi kurmanckî û çî zî zazakî de gama ke demo ameyok yeno formkerdene karê nê demî rê prefîksê “bi”yî arîyeno. Nê demî de kurmanckî de partîkelê “dê”yî yeno

şuxulnayene. Zazakîya Sêwrege de zî seva şexsanê zafhûmaran û şexsê diyinî yê ferdî antişê demê ameyokî de partîkelê “dê”yî yeno şuxulnayene.⁶⁴ Hetêna ra kurmanckîya Licê de tesîrê herfanê pêragirêdayîşan ra vurayîşêk virazîyayo û no partîkelê “dê”yî gama ke çekuya verê nê partîkelî bi herfa bêvenge biqedîyo sey “ê” û eke bi herfa vengdare biqedîyo zî sey “yê” yeno telafuzkerdene. Zazakîya Hezanî de formkerdişê demê ameyokî de hîrê parîkelanê “do”, “ko” yan zî “go”yî ra “go” yeno şuxulnayene. Gama çekuya verê nê partîkelî bi herfa vengdare biqedîyo bêvengê “g”yî yê sereyî keweno û sey “o” yeno telafuzkerdene. Seke na tabloya 24. de zî aseno ke formkerdişê nê demî yê kurmanckî û zazakî bi heman rayîrî yo û wayîrê heman awanî yo. Bi heman hawayî formkerdişê deman nîşanêko bîn yê heman ziwanî ra ameyîşî yo. Seva fambiyayîşê nê xusûsiyetê kurdkî, ma bi tabloya cêrêne ya 25. formkerdişê demê ameyokî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî fariskî dir binê têver.

Tablo 25: Formkerdişê Demê Ameyokî Kurmanckî, Zazakî û Fariskî De Bi Karanê “Dayîş” û “Kerdiş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî	Fariskî
Tû yê bidî.	Ti go bidê.	(To) xahî dad. ⁶⁵ (تو خواهی داد)
Ez ê bikim.	Ez o bikerî.	(Men) xahem kerd. (من خواهم کرد)

Nê her di nimûneyanê tabloya 25. de zî aseno ke rayîrê formkerdişê demê ameyokî yê kurmanckî û zazakî yew o, labelê yê fariskî înan ra bi hawayêko struktural cîya yo. Kurmanckî û zazakî de demo ameyok bi karêkê hetkarî nê, bi partîkelêk yeno formkerdene. Labelê fariskî de no dem bi karê hetkarî yê “xasten”î (خواستن) yeno formkerdene. Hetêna ra nê demî de karo esil kurmanckî û zazakî de halê subjunktîvî de yo, fariskî de halê vîyarteyî yê dîyarî de yo. Kurdkî de, çi kurmanckî û çi zî zazakî de, nê demî de karo esil goreyê şexsan ancîyeno, fariskî de karo esil formo vîyarte de

⁶⁴M. Malmîsanij, *Kurmancca İle Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2015, r. 212.

⁶⁵Nimet Yıldırım, *Farsça Dilbilgisi*, Fenomen Yayınları, Ankara 2010, r. 237.

maneno, karo hetkar yê “xasten”î şexsan ra gore ancîyeno. Tabloya cêrêne ya 26. de demê vîyarteyê berdewamî de antişê karê “kerdiş”î ameyo dayene.

Tablo 26: Demê Vîyarteyî Yê Berdewamî De Antişê Karê “Kerdiş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Min dikir.	Mi kerdêne.
Te dikir.	To kerdêne.
Wî dikir.	Ê kerdêne.
Wî dikir.	Aye kerdêne.
Me dikir.	Ma kerdêne.
We dikir.	Şima kerdêne.
Wan dikir.	Îne kerdêne.

Seke tabloya 26. de zî aseno kurmanckîya Licê de, demê vîyarteyî yê berdewamî de karê “kirin”î ra ver prefiksê “di-”yî arîyeno. Kurmanckîya standarde de no kar nê demî de sey “dikirin” ancîyeno. Yanî nê karî ra dima sufiksê “-in”î arîyeno. Wina aseno ke kurmanckîya Licê de no sufiks kewto. Zazakîya Hezanî de halê vîyarteyê nê karî ra dima sufiksê “-êne”yî arîyeno bi kokê demê vîyarteyî yê nê karî wa. Nê demî de kar formê împarfektî de yo, na yewe ra zayendê objektî yan zî zafhûmar biyayîşê objektî ancîyayîşê karî ser ro tesîr nêkeno. Heme şexsan de sey “kerdêne” ancîyeno.

Tablo 27: Demê Vîyarteyî Yê Nedîyarî De Bi Objektêkê Yewhûmarî Antişê Karê “Kerdiş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Min kiriye.	Mi kerdo/kerda.
Te kiriye.	To kerdo/kerda.
Wî kiriye.	Ê kerdo/kerda.
Wî kiriye.	Aye kerdo/kerda.
Me kiriye.	Ma kerdo/kerda.
We kiriye.	Şima kerdo/kerda.
Wan kiriye.	Îne kerdo/kerda.

Zazakîya Hezanî de demê vîyarteyî yê nedîyarî de gama objektêko yewhûmar yeno şuxulnayene goreyê zayendê ê objektî ra karê “kerdiş”î yo transîtiv ancîyeno. Seke tabloya 27. de zî aseno eke objekt nerî bo sufiksê “-o”yî arîyeno, eke objekt makî bo sufiksê “-a”yî arîyeno karî wa. Tabloya cêrêne ya 28. de seva nê halî nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 28: Nimûneyê Demê Vîyarteyî Yê Nedîyarî De Bi Objektêkê Yewhûmarî Antişê Karê “Kerdiş”î

	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bi objektê nerîyî	Te <i>sûc</i> kiriye.	To <i>sûc</i> kerdo.
Bi objektê makî	Wan <i>dirow</i> kiriye.	Îne <i>zûrî</i> kerda.

Seke na tabloya 28. de zî aseno ke kurmanckîya Licê de kar nê demî de zî zayendê objektî ra gore nêvurayo û her di nimûneyan de zî sey “kiriye” mendo. Labelê zazakîya Hezanî de zayendê objektî tesîr ro karî kerdo. Objektanê yewhûmaran de antişê karî ser ro tesîr nêkerdişê zayendê objektî hetêk ra çinêbiyayîşê xusûsiyetê nêmergatîvîye ya kurmanckîya merkezê Licê dir têkildar o, hetêna ra zî bisînorbîyayîşê xusûsiyetanê zayendî yê kurmanckî dir têkildar o. Mesela, eke cumleyê corênî bê objektêk zî bibiyêne, ancî zî kurmanckîya Licê de do zayendê subjektê yewhûmarî antişê karî ser ro tesîr nêkerdê. Çunke xusûsiyetê zayendî kurmanckî de bisînor mendo, her halan de xo nêmocneno, ge-ge xo ramocneno. Zazakî de cîyabîyayîşê zayendê subjektê yewhûmarî karî ser ro tesîrê xo ramocneno, labelê kurmanckî de no tesîr nêaseno. Mesela, zazakî de eke cumleyêk tenya subjekt û karêk ra virazîyo, a game kar raşteraşt zayendê subjektî ra mutesîr beno. Zazakî de cumleyê bê objektî yê “o kenø”yî ke zayendê subjektê ci nerî yo, gama ke nê cumleyî de zayendê subjektî makî bo, beno sey “a kena”. Seke nê cumleyan de zî aseno ke zazakî de kar zayendê subjektî ra mutesîr beno. Labelê kurmanckî de heman cumle seva zayendê nerî “ew dike” û seva zayendê makî zî “ew dike” yo, yanî her di zayendan de zî antişê karî nêvureno. Wina aseno ke kurmanckî de gama ke cumleyêk tenya subjekt û karêk ra virazêno, ê cumleyî de zî kar zayendê subjektî ra mutesîr nêbeno, nêvureno. Nê ra zî ma eşkenê fam bikerê ke kurmanckî de zayend bisînor o.

Seke na tabloya corêne de zî aseno, zazakî de demê vîyarteyî yê nedîyarî de gama ke zayendê objektî nerî bo kar sey “kerdo” yeno antene û gama ke makî bo kar sey “kerda” yeno antene. Zazakîya Hezanî de çekuya “zûre” ya makî sey “zûrî” zî vacêna. “Zûrî” di forman de yena şuxulnayene: Şuxulnayîşê xo yê yewinî de yewhûmar a, hetê zayendî ra makî ya û şuxulnayîşê xo yê diyinî de zî zafhûmar a. Tabloya 29. de bi objektêkê zafhûmarî antişê karê “kerdiş”î yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî demê vîyarteyî yê nedîyarî de ameyo dayene.

Tablo 29: Demê Vîyarteyî Yê Nedîyarî De Bi Objektêkê Zafhûmarî Antişê Karê “Kerdiş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Min kiriye.	Mi kerdê.
Te kiriye.	To kerdê.
Wî kiriye.	Ê kerdê.
Wî kiriye.	Aye kerdê.
Me kiriye.	Ma kerdê.
We kiriye.	Şima kerdê.
Wan kiriye.	Îne kerdê.

Seke na tabloya 29. de aseno, nê demî de zazakîya Hezanî de halê vîyarteyê dîyarî yê nê karî “kerd”î rê sufiksê “-ê”yî yeno. Kurmanckîya Licê de nê karî rê sufiksê “-iye” ameyo ardene. Zazakî de seva ke nê-ergatîfî menda, nê demî de objektî karî ser ro tesîr kerdo. Tabloya cêrêne ya 30. de, kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de nimûneyêk seva demê vîyarteyî yê nedîyarî de bi objektêkê zafhûmarî antişê karê “kerdiş”î ameyo dayene.

Tablo 30: Nimûneyê Demê Vîyarteyî Yê Nedîyarî De Bi Objektêkê Zafhûmarî Antişê Karê “Kerdiş”î

	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bi objektê zafhûmarî	We direwan li me kiriye.	Şima zûrî li ma kerdê.

Tabloya 30. de kurmanckîya merkezê Licê de vinîbiyayîşê xusûsiyetê nê-ergatîviye ra objektî sufiksê “-an”î yê zafhûmarî girewto. Hem zemîrê şexsî yê

zafhûmarî û hem zî objektê cumleyî halê oblîkî de ameyo şuxulnayene. Goreyê qaydeyê nê-ergatîfî ra demê vîyarteyan de gama ke zemîr halê oblîkî de bo, ganî objektê cumleyî halî sadeyî de bo, yan zî gama ke zemîr halê sadeyî de bo ganî objekt halê oblîkî de bo. Wina aseno ke no şuxulnayîşê di halanê oblîkan heman karî de netîceyê vinîbiyayîşê nê-ergatîfî ya kurmanckîya merkezê Licê ra virazîyayo. Ganî gama ke subjektê karî halê oblîkî bigirewtêne ganî objekt halê sadeyî de bibiyêne. Labelê nê cumleyî de hem “we” yê zemîrê şexsan halê oblîkî de yo, hem zî objektê “dîrewan” halê oblîkî yê zafhûmarîye de yo. No cumleyo ke kurmanckîya standarde de sey “we dîrew li me kirine” yeno vatene, kurmanckîya Licê de sey “we dîrewan li me kiriye” ameyo vatene. Hetêna ra seke na tabloya 30. de zî aseno zazakîya Hezanî de herinda “-an”î yo ke sufîksêkê halê oblîkî îfade keno, herinda ê de sufîksê zafhûmarî yê halê sadeyî “-î” ameyo objektî wa û karê “kerdiş”î zî goreyê nê objektê zafhûmarî ra ancîyayo. Yanî di halê oblîkî yew karî de nêameyê şuxulnayene ke no qayde goreyê nê-ergatîfîye ra qaydeyêko bica yo. Nimûneyê nê tablo de zî ma vînenê ke zazakîya Hezanî de xusûsiyetê nê-ergatîfî ameyo pawitene. Nê-ergatîfî tayê fekanê bînan yê kurmanckî de ewro zî xo ramocnena. Labelê kurmanckîya merkezê Licê de biya vinî. Tabloya 31. de, kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de, hîkayeyê demê vîyarteyî de bi objektêkê yewhûmarî antişê karê “kerdiş”î ameyo dayene.

Tablo 31: Hîkayeyê Demê Vîyarteyî De Bi Objektêkê Yewhûmarî Antişê Karê “Kerdiş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Min kiribû	Mi kerdib’/kerdebî.
Te kiribû.	To kerdib’/kerdebî.
Wî kiribû.	Ê kerdib’/kerdebî.
Wî kiribû.	Aye kerdib’/kerdebî.
Me kiribû.	Ma kerdib’/kerdebî.
We kiribû.	Şima kerdib’/kerdebî.
Wan kiribû.	Îne kerdib’/kerdebî.

Tabloya 31. de, kurmanckîya Licê de zayendê objektî karî ser ro tesîr nêkerdo û tim “kiribû” mendo. Labelê zazakîya Hezanî de gama ke hîkayeyê demê vîyarteyî

de objektêko yewhûmar yeno şuxulnayene eke zayendê ê objektî nerî bo karê “kerd”î rê sufîksê “b”î ke eslê xo de “bi” yo yeno. Eke zayendê objektî makî bo sufîksê “bî”î arîyeno bi “kerd”î wa ke îhtîmalî pîl no sufîks eslê xo de “biye” yo û vurarîşê vengî ra sey “bî” yeno telafuzkerdene. Tabloya 32. de di cumleyî seva têvernayîşê hîkayeyê demê vîyarteyî de antişê nê karî ameyê dayene.

Tablo 32: Nimûneyê Hîkayeyê Demê Vîyarteyî De Bi Objektêkê Yewhûmarî Antişê Karê “Kerdiş”î

	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bi objektê nerîyî	Te <i>sûc</i> kiribû	To <i>sûc</i> kerdîb’.
Bi objektê makî	Wî <i>direw</i> kiribû.	Ê <i>zûrî</i> kerdebî.

Tabloya 32. de, nimûneyanê kurmanckîya Licê de zayendê objektî karî ser ro tesîr nêkerdo. Labelê seke aseno zazakîya Hezanî de tesîr kerdo. Sebebê na cîyatîye gama ke cumle bi objektêk bo ganî qaydeyê nê-ergatîfîye ra gore objekt wezîfeyê subjektî bigêro xo ser û karî ser ro tesîr bikero. Ma nê tesîrî nimûneyanê zazakîya Hezanî de vînenê, labelê no tesîr xo nimûneyanê kurmanckîya Licê de nêramojneno. Tabloya 33. de bi objektêkê zafhûmarî antişê karê “kerdiş”î hîkayeyê demê vîyarteyî de ameyo dayene.

Tablo 33: Hîkayeyê Demê Vîyarteyî De Bi Objektêkê Zafhûmarî Antişê Karê “Kerdiş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Min kiribû	Mi kerdîbî.
Te kiribû.	To kerdîbî.
Wî kiribû.	Ê kerdîbî.
Wî kiribû.	Aye kerdîbî.
Me kiribû.	Ma kerdîbî.
We kiribû.	Şima kerdîbî.
Wan kiribû.	Îne kerdîbî.

Tabloya 33. de objektê zafhûmarî tesîrê xo karê “kerdiş”î yê zazakî ser ro ramoto. Labelê kurmanckîya Licê de karî ser ro tesîrê objektî nêaseno. Nê demî de bi objektê zafhûmarî sufiksê nê karî kurmanckîya Licê de sey “-bû” yo û zazakîya Hezanî de zî biyo sey “-bî”. Tabloya 34. de seva nê halî nimûneyêk ameyo dayene.

Tablo 34: Nimûneyê Hîkayeyê Demê Vîyarteyî De Bi Objektêkê Zafhûmarî Antişê Karê “Kerdiş”î

	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bi objektê zafhûmarî	Te <i>direwan</i> li wî kiribû.	To <i>zûrî</i> li ê kerdîbî.

Tabloya 34. de gama ke objektêko zafhûmar ameyo şuxulnayene kurmanckîya Licê de objektê zafhûmarî halê oblîkî girewto. Seke aseno zazakîya Hezanî de sufiksê zafhûmarîye yê halê sadeyî ameyo objektî wa. Karê “kiribû” ser ro tesîrê zafhûmar biyayîşê objektî kurmanckîya Licê de nêno dîyene, labelê zazakîya Hezanî de yeno dîyene.

4.3.2. Wezîfeyê Raweyê Waştişî De Karê “Kerdiş”î

Xusûsiyetêkê karê kerdişî zî no yo ke ge-ge yeno verê karanê esliyan. Gama ke yeno verê karêna manayêka nîzdê waştişî, teşebuskerdişê ê çîyî yan zî kerdişê ê çîyî rê amadebiyayîşî dano. Mesela, xebata Celadet Bedirxan û Roger Lescotî de zî karê “kerdiş”î binê sernameyê karanê hetkaran de ameyo tesnîfkerdene û yeno vatene eke no kar verê karêna biyero şuxulaneyene wezîfeyê raweyê waştişî bica ano. Heman wext de goreyê înan gama ke karê “kerdiş”î yeno vernîya karêna manaya “kerdişê ê çîyî rê amadebiyayîşî” dano.⁶⁶ Şuxulnayîşê nê karî nêşkerayîyêk îfade keno. Kes nêzano çîyo ke plan kerdo do bica biyero yan nê. Cêr de seva nê halî nimûneyê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyo dayene.

Kurmanckîya Licê: Ez *dikim herim* bajêr.

Zazakîya Hezanî: Ez *kena şîrî* sûke.

Nê her di cumleyanê corênan de “kerdiş”î (kirin) wezîfeyê raweyê waştişî bica ardo. Nê nimûneyanê “dikim herim” yan zî “kena şîrî” de kes hewna nêşîyo, labelê

⁶⁶Emir Celadet Bedirxan, Roger Lescot, **Kürtçe Grameri (Kürmanci Lehçesi)**, Paris Kürt Enstitüsü, Paris 1990, r. 207.

plan û teşebus keno, yan zî amade yo ke şêro. No formê “kerdiş”î (kirin) ke yeno vernîya karêna kurmanckî û zazakî de esto, fariskî de no form çinyo. Hetêna ra verê karêna manaya waştîş, teşebuskerdiş yan zî amadebiyayîşê kerdişê çiyêk de şuxulnayîşê karî tim demo nikayên yan zî yê hîrayî de nê, demo vîyarte de zî eşkeno biyero viraştene. Gama ke demê vîyarteyî de yeno qalkerdene no karê “kerdiş”î dem vurneno û goreyê demê vîyarteyî yeno antene, labelê karo eslî yo ke dimayê nê karê hetkarî yeno hetê demî ra nêvurêno tenya hetê şexsan ra vurêno. Hetêna ra gama ke no formê waştîş û amadebiyayîşê seva bicaardişê waştîşê xo demê vîyarteyî de biyero şuxulnayene, a game manaya bicanêameyîşê ê waştîş yan zî teşebusî yeno îfadekerdene. Eke ma heman nimûneyanê corênan ser ra dewam bikerê:

Kurmanckîya Licê: Min *kir herim* bajêr.

Zazakîya Hezanî: Mi *kerd şîrî* sûke.

Nê her di cumleyan de zî kerdoxî waştîş yan zî teşebusê şiyayîşê bi sûke kerdo, labelê biser nêkewto. Hetêna ra beno ke kerdoxî hewna ke waştîşê xo bica nêardo fek tera veradayo. Heman wext de nê her di cumleyan de zî telafuzê înan cîya bo zî awanîya şuxulnayîşê nê karî bi nê formî kurmanckî û zazakî de yew o.

4.4. KARÊ EŞKAYÎŞÎ

Bi zazakîya Hezanî “eşkayîş” yan zî bi kurmanckîya Licê “karîn” karanê serekeyan ra yew o. Telafuzê nê karî mintiqe ra mintiqe vurêno, labelê wina aseno ke bingeyê xo de no kar kurmanckî û zazakî de wayîrê formêkê hemparî yo ke “şîyan/şên” o. Mesela, zazayê Sêwrege nê karî demê nikayênî û demê hîrayî de, seva karê diyinî yê ferdî yê nerîyî sey “ti *şenê*” vanê ke heman cumle kurmanckîya Behdînanî de sey “tu *dişeyî*” yo.⁶⁷ No kar hêzê bicaardiş yan zî bica nêardişê kesî îfade keno. Mesela, nimûneyê “ez dikarim bixwînim” yê kurmanckîya Licê ke zazakîya Hezanî de sey “ez eşkena biwanî” vacêno, nê nimûneyî de kes îfade keno ke hêzê êyê bicaardişê karê *wendişî* esto. Gama ke no kar halê negatîfî de bo kurmanckîya Licê de negatorê “ni-”yî, zazakîya Hezanî de negatorê “nê-”yî arîyeno bi nê karê “eşkayîş”î (karîn) wa. Mesela, kurmanckîya Licê de “ez karim binîvsim” halê negatîfî de sey “ez nikarim

⁶⁷M. Malmîsanij, *Kurmanca İle Karşılaştırmalı Kirmanca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2015, r. 199, 200.

binîvsim” yeno vatene. Heman cumle zazakîya Hezanî de halê pozîtîfî de “ez eşkena binûsnî” yo û halê negatîfî yê nê cumleyî zî sey “ez nêşkema binûsnî” yo.

Nimûne:

Kurmanckîya Licê: Ez *nikarim* bixwînim.

Zazakîya Hezanî: Ez *nêşkema* biwanî.

Seke nê her di cumleyanê corênan ra zî aseno ke her çend tayê mintiqeyan mîyan de, telafuzê înan de cîyatî estbo zî şuxulnayîşê karanê “karîn” û “eşkayîş”î bi heman hawayî yo. Hetê awanîye ra hemanbiyayîş nîşananê heman ziwani ra ameyîşî ra yew o. Na yewe ra kes eşkeno nê xusûsîyetî sey yewna nîşanê heman ziwani ra ameyîşê kurmanckî û zazakî biwano. Tabloya cêrêne ya 35. de tabloya demê vîyarteyî yê dîyarî de antişê karê “eşkayîş”î (karîn) ameyo dayene.

Tablo 35: Halê Pozîtîfî De Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî De Antişê Karê Eşkayîşî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez karîm.	Ez eşkawa.
Tû karî.	Ti eşkay. (n) / Ti eşkawa (m).
Ew karî.	We eşka. (n)
Ew karî.	Ya eşka. (m)
Em karîn.	Ma eşkay.
Wun karîn.	Şima eşkay.
Ew karîn.	Ê eşkay.

Seke na tabloya 35. de zî aseno karê “eşkayîş”î (karîn) çî kurmanckî û çî zî zazakî de karanê întansîtivan ra yo. Hetêna ra no kar îngilîzkî de sey “can” o û karanê aye yê modalan ra yew o. Seke tablo de zî aseno ke kurmanckîya Licê de, herinda “şîyan” yê kurmanckîya Behdînanî de “karîn” yeno şuxulnayene. Ma eşkenê vacê ke formê kurmanckîya Behdînanî yê nê karî “şîyan” û formê zazakîya Hezanî “eşkayîş” bi vengê xo yê hemparî yê “ş”yî, ke îhtîmalê pîl kokê nê karî de no veng esto, hîna nîzde yewbînan ê. Çünke formanê zazakî de seva nê karî formê “şayene” zî esto ke “şîyan”î dir hetê telafuzî ra zî zaf maneno yewbînan.

4.5. KARO NÊMÇET (KOPULA)

Karo nîmçet (kopula) karo ke bi qismî xoser o (temam nêyo) û fonksiyonê ci yo bingeyên yewbînan dir girêdayîşê awanîya bînan yê cumleyî yo, xusûsen zî girêdayîşê subjekt û tamamkerî (complement) yo.⁶⁸ Îngilîzkî de kopulaya bingeyêne “to be”, almankî de “sein”, franskî de “être”, kurdkîya zazakî de “biyayîş” û kurdkîya kurmanckî de “bûn” o. Nê qismî de ma do kopulaya kurmanckî “bûyîn” û ya zazakî “biyayîş”î ser ro vinderê.

4.5.1. Halê Pozîtifî De Kopula

Kurmanckî û zazakî de, xusûsîyetanê karan mîyan de meselaya kopulayanê şexsan de cîyatîye esta. Mesela, kurmanckîya Licê de seva şexsê yewinî yê ferdî kopula hem seva nerî û hem zî seva makî “im”, zazakîya Hezanî de nê şexsî de kopula sey “a” ya. Seke aseno ke kopulayê şexsan nê her di ziwanan de yewbînan ra cîya yê. Sebebê cîyatîya kopula ra yew zî beno ke kurmanckî de kemîbiyayîşê halê zayendî bo. Mesela, kurmanckîya Licê de seva şexsê hîrêyin yê ferdî, zayendê şexsî çi makî bo û çi zî nerî bo, kopula “e” yo. Labelê zazakîya Hezanî de seva nê şexsî eke zayend nerî bo kopula “o” ya, eke zayend makî bo kopula “a” ya. Tabloya 36. de şexsan ra gore kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de halê pozîtifî de formê karê nêmcetî ameyê dayene.

Tablo 36: Halê Pozîtifî De Kopula

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez ... im .	Ez ... a .
Tû ... î .	Ti ... ê . (n)
Tû ... î .	Ti ... a . (m)
Ew ... e .	We ... o . (n)
Ew ... e .	Ya ... a . (m)
Em ... î .	Ma ... ê .
Wun ... in .	Şima ... ê .
Ew ... in .	Ê ... ê .

⁶⁸A Dictionary of Linguistics and Phonetics, “copula”, Blackwell, Singapore 2008, r. 116.

Seke tabloya 36. de zî aseno ke kurmanckîya Licê de kopula seva şexsê yewinî yê ferdî “im”, seva şexsê diyinî yê ferdî (hem makî û hem zî nerî) “î”, seva şexsê ferdê hîrêyinî (hem makî û hemzî nerî) “e” û seva şexsê yewin yê zafhûmarî “î” yo. Kurmanckîya standarde de seva şexsê yewinî yê zafhûmarî qey kopula “in” yeno şuxulnayene. Labelê kurmanckîya Licê de herinda “in”î de “î” yeno şuxulnayene ke na kopula kopulaya şexsê diyinî yê ferdî dir heman a. Seva şexsê diyin û hîrêyin yê zafhûmarî zî kopula “in” a. Labelê gama ke verê kopulaya “in”î vengdarêk biyero no “in” vurêno beno “ne”. Zazakîya Hezanî de zî kopula seva şexsê yewinî yê ferdî “a” (hem makî û hem zî nerî), seva şexsê diyinî yê ferdî yê nerîyî “ê”, seva şexsê diyinî yê ferdî yê makî “a”, seva şexsê hîrêyinî yê ferdî yê nerî “o” û seva şexsê hîrêyinî yê ferdî yê makî “a” ya. Seva heme şexsanê zafhûmaran zî kopula “ê” ya. Hetêna ra eke vengdarêk verê kopulaya “o”yî de biyero, a game vengdarê “o”yê na kopula bi ardişê herfa pêragirêdayîşî ya “w” beno vinî, telafuz nêbeno. Mesela, cumleyê “we zana wo” herinda “we zana wo” de sey *we zana w*’ yeno telafuzkerdene.

4.5.2. Halê Negatîfî De Kopula

Gama ke kopula halê negatîfî de yena şuxulnayene kurmanckîya Licê de negator zafane yeno verê objektî. Labelê kurmanckî de ge-ge no negator verê kopula bi xo de zî yeno şuxulnayene ke zazakîya Hezanî de negator xora wina yeno şuxulnayene. Tabloya 37. de halê negatîfî de şuxulnayîşê kopulaya kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê dayene.

Tablo 37: Halê Negatîfî De Kopula Bi Çekuya Herfa Bêvenge

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez ne ... im.	Ez ... nîya .
Tû ne ... î.	Ti ... nîyê . (n)
Tû ne ... î.	Ti ... nîya . (m)
Ew ne ... e.	We ... nîyo . (n)
Ew ne ... e.	Ya ... nîya . (m)
Em ne ... î.	Ma ... nîyê .
Wun ne ... in.	Şima ... nîyê .
Ew ne ... in.	Ê ... nîyê .

Seke na tabloya 37. de zî aseno gama ke verê kopula çekuya bêvenge biyero ardene kurmanckîya Licê de seva şexsê diyinî yê ferdî herfa pêragirêdayîşî ya “y” nêna ardene. Seva şexsê yewinî yê ferdî zî seva ke çekuya verê kopula bêveng a, kopula sey “me” nê “im” yena telafuzkerdene. Negatorê kopula kurmanckîya Licê de “ne”, zazakîya Hezanî de “nî” yo. Labelê “nî” yê zazakîya Hezanî eslê xo de “nê” ra yeno.⁶⁹ Zafane gama ke herfa pêragirêdayîşî ya “y” ra ver vengdarê sey “i” yan zî “ê”yî yenê, nê vengî vurenê û sey “i” yenê telafuzkerdene. Seva nê halî ma eşkenê cumleyê sey “ez ne sebî me” yê kurmanckîya Licê nimûne bidê ke no cumle zazakîya Hezanî de sey “ez tût nîya” yo. Seke tîya zî aseno “nêya” sey “nîya” ameyo telafuzkerdene.

4.5.3. Tayê Nimûneyê Seva Karê Nêmcetî

Nê qismî de seva karê nêmcetî do tayê nimûneyê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî biyerê parekerdene. Kurmanckî û zazakî de vengo ke verê kopula yeno tesîr ro telafuzê kopula ser ro keno. Tabloya 38. de, halê pozîtîfî de gama ke çekuya verê kopula bi herfa vengdare qedêna ameyê dayene.

Tablo 38: Halê Pozîtîfî De Bi Çekuya Ke Herfa Vengdare Qedêna Kopula

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez zana me .	Ez zana wa.
Tû zana yî.	Ti zana yê. (n)
Tû zana yî.	Ti zana wa. (m)
Ew zana ye.	We zana w'. (n)
Ew zana ye.	Ya zana wa. (m)
Em zanayî.	Ma zana yê.
Wun zana ne .	Şima zana yê.
Ew zana ne.	Ê zana yê.

Seke tabloya 38. de zî aseno kurmanckî de karê nêmcetî yê şexsê yewinî yê ferdî ke “im” o ra ver yew çekuya ke bi herfêka vengdare qedêna biyero no “im” vureneno beno “me”. Gama ke karê nêmcetî yê zafhûmaran yê “in”î ver ra çekuya ke bi

⁶⁹Deniz Gündüz, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kirmanca/Zazaca Dil Dersleri*, Vate Yayınevi, İstanbul 2009, r. 214.

herfa vengdare qedêna biyero, a game zî herinda kopulaya “in” yê zafhûmarî de “ne” yeno ardene.⁷⁰ Na tabloya 38. ra zî fam beno ke vengdar yan zî bêveng biyayîşê herfa verê kopula telafuzê kopula ser ro tesîr kena.

Tablo 39: Tayê Nimûneyî Seva Halê Pozîtîfî De Karo Nêmcet Bi Çekuya Ke Bi Herfa Bêvenge Qedêna

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez azad im.	Ez azad a.
Tû azad î.	Ti azad ê. (n)
Tû azad î.	Ti azad a. (m)
Ew azad e.	We azad o. (n)
Ew azad e.	Ya azad a. (m)
Em azad î.	Ma azad ê.
Wun azad in.	Şima azad ê.
Ew azad in.	Ê azad ê.

Tabloya 39. de nimûneyê kopula de gama ke çekuya verê ci bi herfa bêvenge qedêna ameyê dayene. Seke na tablo de zî aseno reyna bêvengbiyayîşê çekuya verê kopula telafuzê aye ser ro tesîr kerdo. Tabloya 40. ya cêrêne de zî tayê nimûneyî seva halê negatîfî yê kopula ameyê dayene.

Tablo 40: Tayê Nimûneyê Bînî Seva Halê Negatîfî De Karê Nêmcetî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez ne birîndarim im.	Ez birîndar nîya.
Tû ne sebîy’.	Ti tût nîyê. (n)
Tû ne heval î.	Ti heval nîya. (m)
Ew ne birçî ye.	We veyşan nîyo. (n)
Ew ne zihîf e.	Ya zihîfe nîya. (m)
Em ne deyndar î.	Ma deyndar nîyê. (zh)
Wun ne muhtac in.	Şima muhtac nîyê. (zh)
Ew ne zana ne.	Ê zana nîyê. (zh)

⁷⁰Sami Tan, **Rêzimana Kurmancî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul 2011, r. 138.

Kurmanckîya Licê de gama ke negator arîyeno verê kopula, a game vengdar yan zî bêveng biyayîşê herfa verê kopula telafuzê kopula ser ro tesîr nêkeno. Mesela, eke ma nimûneyanê “ez ne zana me” û “ew ne zana ne” bidê; gama ke negator biarîyo verê kopula nê her di cumleyan de telafuzê kopula beno sey “im” yan zî “in”. Yanî vurayîşê vengî kopula de nêvirazêno. Nê cumleyî a game benê sey “ez zana *ninin*” û “ew zana *ninin*”. Seke yeno zanayene kurmanckî de kopulaya ke telafuzê ci de vurayîş çinyo seva nê şexsê yewinî yê ferdî “im” û seva şexsê hîrêyinî yê zafhûmarî “in” a.

4.6. KARÊ BIYAYÎŞÎ

Biyayîş (bûyîn) karêko întansîtîv o. Kurmanckî de karê “bûn/bûyîn”î, zazakî de zî “biyayîş/biyayene” karê kognet ê û kîştê karê biyayîşî de wezîfeyê kopula û karê hetkarî zî bica anê. Bi nê xusûsiyetanê xo kes eşkeno vaco ke no karê “biyayîşî” kurdkî de karanê tewr fonksîyonelan ra yew o. Labelê no kar tenya ziwanê kurdkî de nê, sere de fariskî, ziwananê bînan yê Îranîyan de zî karanê tewr fonksîyonelan ra yew o.

Gama ma hetê etîmolojîye ra karê “biyayîş”î ser ro vinderê ma eşkenê vacê ke karê “bûyîn” yê kurmanckî û “biyayîş”î yê zazakî formêko vuraye yê “bûden”ê pehlewkî yê. Pehlewkî de halo mesder yê nê karî “bûden” o û halo vîyarte yê nê karî zî “bûd” o.⁷¹ Heman wext de seva nê karî formê “bewîšn”⁷² zî pehlewkî de esto ke no beno ke sey formo kan yê “biyayîş”î bo. Kurmanckîya Licê de telafuzê nê karî “bûyîn” û zazakîya Hezanî de zî “bîyayîş” û yê Dêrsimî de “bîyene” yo.

Hetêna ra zayendê nê karî yê halê mesderî kurmanckîya Licê û zazakîya Dêrsimî de makî, zazakîya Hezanî de nerî yo. Mesela, risteyê kurmanckîya Licê yê “bûyîna te” zazakîya Dêrsimî de sey “bîyena to” û zazakîya Hezanî de zî sey “bîyayîşê to” yeno vatene. Her çend mabeyna kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de hetê zayendê mesderî cîyatîyêk estbo zî hemanbiyayîşê zayendê mesderê kurmanckîya Licê û zazakîya Dêrsimî nîşanêko bîn yê nizdbiyayîşê nê her di ziwanan o. Tabloya cêrêna ya 41. de goreyê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî antişê karê biyayîşî demê nikayên û demê hîrayî de ameyo dayene.

⁷¹Roger Woodard, *The Ancient Languages of Asia and the Americas*, Cambridge University Press, New York 2008, r. 131.

⁷²A Concise Pahlavi Dictionary, “bawîšn” Oxford University Press, Toronto 1986, r. 20.

Tablo 41: Demê Nikayên Û Demê Hîrayî De Antişê Karê Biyayîşî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez dibim.	Ez bena.
Tû dibî.	Ti benê. (n)
Tû dibî.	Ti bena. (m)
Ew dibø.	We benø. (n)
Ew dibø.	Ya bena. (m)
Em dibî.	Ma benê.
Wun dibin.	Şima benê.
Êw dibin.	Ê benê.

Tabloya 41. de kurmanckîya Licê de demê nikayên û demê hîrayî de seva şexsê hîrêyinî yê ferdî herinda “dibe” yê kurmanckîya standarde de sey “dibo” yeno telafuzkerdene. Beno ke vurayîşê vengê “-e”yî ra ver bi “-o”yî yê kurmanckîya Licê tesîrê “-o”yê zazakî ra biyero ke no zazakî de arîyeno bi peynîya şexsê hîrêyin yê ferdî yê nerîyî. Çünke xusûsen vakûrê merkezê Licê hetê coxrafya ra embiryanê mintiqeyanê zazayan o. Mabeyna kurmanckîya Licê û ê mintiqeyan de dayîş-girewtîşê xusûsiyetanê lînguîstîkan virazîyayê. Tabloya cêrêne ya 42. de, demê vîyarteyî yê dîyarî de antişê karê biyayîşî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyo dayene.

Tablo 42: Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî De Antişê Karê Biyayîşî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez bûm.	Ez bîya.
Tû bûy.	Ti bîy. (n)
Tû bûy.	Ti bîya. (m)
Ew bû.	We bi. (n)
Ew bû.	Ya bî. (m)
Em bûy.	Ma bîy.
Wun bûn.	Şima bîy.
Êw bûn.	Ê bîy.

Seke tabloya 42. de zî aseno ke kurmanckîya Licê de senî gama ke demê nikayên û demê hîrayî de şexsê yewinî yê zafhûmarî “dibî” sey şexsê diyinî yê ferdî “dibî” amebi antene, nê demê vîyarteyî de zî antişê nê karan de seypêyî esta. Hem seva şexsê diyinî yê ferdî û hem zî seva şexsê yewinî yê zafhûmarî biyo “bûy”. Karê “biyayîş”î zazakî de demê vîyarteyî yê dîyarî de seva şexsê diyinî yê ferdî yê nerîyî sey “biyî”, seva şexsê hîrêyinî yê ferdî yê makî sey “biye” û seva her hîrê şexsanê zafhûmaran zî sey “biyî” ancîyeno. Labelê seva ke di vengdarê “î” û “î”yî yan zî “î” û “e”yî pêser o yenê herinda telafuzkerdişê her di vengdaran de “î”yo vengdar yo peyên keweno û tesîrê herfa pêragirêdayîşî ya “y”yî ra “biyî” sey “bî” û “biye” zî sey “bî” yena telafuzkerdene.

Nê demî de rayîrê antişê karî kurmanckî û zazakî de seypê yo. Her di lehçeyanê kurdî de zî kokê karî yê nê demî ra dima sufiksê şexsan yenê ardene. Tabloya 43. de, têvernayîşê karê “biyayîş”î sey karêko eslî ameyo dayene.

Tablo 43: Demê Vîyarteyî De “Biyayîş” Sey Karêko Esî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Av bû germ.	Aw bî germine.
Cî bû fire.	Ca bi hîra.

Tabloya 43. de kurmanckîya Licê de “bû germ” karo pêrabeste yê “germbûn”î ra û “bû fire” zî karo pêrabeste yê “firebûn”î ra nêno. Nimûneyê ke qismê zazakî de dîyayê zî karê pêrabesteyî nêyê, nê her di cumleyan de zî “biyayîş” wayîrê manaya xon a eslîye de ameyo şuxulnayene. Nê karî karê hetkarî nê, labelê karê eslî yê ke sey “to become” yê îngilîzkî mana danê. Îngilîzkî de seva karê “biyayîş”î di karê cîyayî estê: “To become” û “to be”. Nînan ra “to become” manaya karê eslî yê “biyayîş”ê zazakî dano, labelê “to be” manaya kopula û karo hetkar ê “biyayîş”î dano. Eke ma bi xulasa biyarê zîwan karê “biyayîş”î kurdî de hîrê wezîfeyanê bingeyênan bica ano. Nê wezîfeyî: Sey karêko eslî “biyayîş” bi xo, yo diyin sey kopula û yo hîrêyin zî sey karo hetkar yeno şuxulnayene. Tabloya cêrêne ya 44. de “biyayîş” hîrê wezîfeyanê xo de ameyo dayene.

Tablo 44: Demê Vîyarteyî De “Biyayîş” Sey Karêko Eslî, Kopula û Karo Hetkar

“biyayîş” (bûyîn)	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
sey karêko eslî	Ew bû zana.	We bi zana.
sey kopula	Ew me’lim bû .	We me’lim bi .
sey karo hetkar	Ew azad bû .	We azad bi .

Tabloya 44. de çî kurmanckî de çî zî zazakî de nimûneyo ewilên de “biyayîş” manaya xo ya eslîye de ameyo şuxulnayene. Ma eşkenê vacê ke manaya karê “to become” yê îngilîzkî de ameyo şuxulnayene. Cumleyê diyînî de no kar sey kopula ameyo şuxulnayene, ferdî hîrêyin yê nerî demê vîyarteyî yê dîyarî de wayîrê kamcîn mesleke biyo ameyo îfadekerdene. Cumleyê hîrêyinî de zî no kar karê pêrabeste yê “azad bûn”î (azad biyayîş) de sey karo hetkar ameyo şuxulnayene. Tabloya 45. de bi nimûneyanê kopula karê “biyayîş”î ameyo dayene.

Tablo 45: Demê Vîyarteyî De “Biyayîş” Sey Kopula

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Hevalê min Azad bû	Hevalê mi Azad bi .
Hevalê min nexweş bû .	Hevalê mi nêweş bi .

Tabloya 45. de her di cumleyan de zî karê “biyayîş”î sey kopula ameyo şuxulnayene. Hetêna ra halê demê nikayênî de kurmanckî û zazakî de karê “biyayîş” û “berdiş”î hemveng ê. Mesela, eke kes vaco “ez bena” tîya de di manayî vecênê: Yew karê *biyayîşê kesî* yo û yo diyin zî karê *hetê ê kesî ra berdişê çîyêk cayêk ra ver bi cayêna* yo. Gama cumle de kîştî subjekt û karî de objekt, wext yan zî cayêk zî biyero şuxulnayene, a game famkerdişê gelo no kar kamcîn mana de eameyo şuxulnayene asantir beno. Tabloya 46. de seva hemvengîya karê “biyayîş” û “berdiş”î yê demê nikayênî û demê hîrayî nimûneyî ameyê dayene. Seke yeno zanayene nê her di karî demê nikayênî û demê hîrayî de, kurmanckî û zazakî de hemveng ê.

**Tablo 46: Demê Nikayên Û Hîrayî De Hemvengîya Karê “Biyayîş”
(Bûyîn) Û “Berdiş”î (Birin)**

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez dibim me’lim.	Ez bena me’lim.
Ez mala xwe dibim .	Ez keyey xo bena .

Tabloya 46. de rêza ewilêne de “dibim”ê kurmanckî û “bena” yê zazakî manaya karê “biyayîş”î de, rêza binêne de zî “dibim” û “bena” manaya karê “berdiş”î de ameyê şuxulnayene. Kes eşkeno demê nikayên û yê hîrayî de hemveng biyayîşê nê di karanê “biyayîş” (bûyîn) û “berdiş”î (birin) yê kurmanckî û zazakî sey nîşanêkê bînî yê heman ziwani ra ameyîşê înan biwano. Mesela, fariskî de nê deman de seva nê di karan hemveng biyayîş nêvirazêno. Fariskî de seva demê nikayênî yê nê karê biyayîşî “mîşevem” (مى شوم) û seva karê berdişî yê nê demî zî “mîberem” (مى برم) yeno vatene ke înan de hemvengîyêk nivirazêna. Nê her di karan de hem kurmanckî de û hem zî zazakî de virazîyayîşê hemvengîye sey yewna nîşanê nîzdîtîya nê ziwanan eşkeno biyero dîyene.

4.7. HETÊ AWANÎYE RA KARÎ

Hetê awanîye ra karî benê hîrê beşî: Karê sadeyî, karê derîvatîvî û karê pêrabesteyî. Seypêbiyayîşê xusûsiyetanê awanîya karan yewna krîterê nizdbiyayîşê ziwanan ra yo. Gama ke ma têvernayîşêk mabeyna awanîyanê karan yê Kurdkî bikerê ma vînenê ke karî hetê awanîya xo ra zafane derîvatîv yan zî pêrabeste yê. Nisbetê karanê sadeyan nê di karanê bînan ra gore hîna tay o.

4.7.1. Karê Sadeyî

Karo sade sey karo ke bi yewna çeku yan zî preverbêk nêno derîvatîvekerdene, yanî bi vatişêna karo ke tenya yew çeku ra virazêno yeno pênasakerdene.⁷³ Çi kurmanckî û çi zazakî de ma eşkenê vacê ke nisbetê nê karan karanê derîvatîv û yê

⁷³Munzur Çem, **Türkçe Açıklamalı Kırmancca (Zazaca) Gramer**, Deng Yayınları, İstanbul 2013, r. 123.

pêrabesteyan ra gore tay o. Cêr de, tabloya 47. de tayê karê sadeyî yê kurmanckîya Licê û yê zazakîya Hezanî ameyê têvernayene.

Tablo 47: Tayê Karê Sadeyî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Kirin	Kerdiş
Avêtin	Eştiş
Kenîn	Hewayîş
Hanîn	Ardîş
Jimartin	Mardiş

Karê ke tabloya 47. de ameyê dayene karê sade yê. Karê ke halê sadeyan de yê wayîrê heman formî yê, her di lehçeyan de zî mesderan rê sufiks arîyeno. Kurmanckîya Licê de no sufiks “-in” o, zazakîya Hezanî de “-iş” o.

4.7.2. Karê Derîvatîvî

Ziwanzan Robert Traskî ra gore vero ke merdim dest bi naskerdişê derîvasyonî bikero ganî cîyatîya mabeyna înfleksîyon (inflection) û derîvasyonî îzah bikero. Trask seva nê îzahî nimûneyê “to write” (nûştiş) dano ke vano gama ke no kar sey “nûseno”, “nûşt” yan zî “nûştîbi” ancîyeno no derîvasyon nê, înfleksîyon o. Seva derîvasyonî nimûneyê “rewrite” (newe ra nûştiş) yê îngilîzkî dano ke bi afîksê “re”yî ameyo viraştene û biyo wayîrê yewna mana. Trask ano ziwan ke netîceyê her derîvasyonî de ganî çekuyêka newî virazîyo.⁷⁴ Nimûneyê “rewrite” de na çeku îngilîzkî de hem name û hem zî kar a. Yanî ma eşkenê vacê ke Traskî raşteraşt derîvasyonê karan ser o îzahatêk nêdayo, seva derîvasyonî îzahatêko pêroyî dayo.

Ziwanzan M. Malmîsanij xebata xo ya bi nameyê *Kurmancca Île Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi* de seva formkerdişê karanê derîvatîvan di rayîran ano ziwan: Oyo yewin karê ke çekuyêk rê bi daxilkerdişê sufiksêk virazênê; rayîro diyin zî karê ke preverbêk dir yenê têhet û karanê neweyan virazênê.⁷⁵ Nê îzahatî

⁷⁴Robert Lawrence Trask, *Language and Linguistics: The Key Concepts*, Routledge, Oxfordshire 2008, r. 68.

⁷⁵M. Malmîsanij, *Kurmancca Île Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2015, r. 257.

ra fam beno ke derîvasyonê karan bi arîyayîşê sufiksêk bi çekuyêk rê eşkeno biyero kerdene û yan zî bi arîyayîşê preverbêk bi karêk rê eşkeno biyero kerdene. Heman xebate de seva bi ardişê sufiksî virazişê karan nimûneyê *pers+ayene* (pers+ayîş) û *neqîş+nayene* (neqîş+nayîş) ameyê dayene ke çekuyê “pers” û “neqîş”î ra bi ardişê sufiksî karê sey “persayene” (persayîş) û “neqîşnayene” (neqîşnayîş) virazîyayê.⁷⁶ Hetêna ra heman xebate de seva bi preverban derîvatîvekerdişî zî nimûneyê sey “adayene”, “agêrnayene”, “ciraameyene”, “dekerdene”, “ronîştene” û “takewtene”dîyayê.⁷⁷ Na babete de xebata *Rêzimana Kurmancî* ya Mikail Bilbil û Bahoz Baranî de kîştî di rayîranê ke hetê Malmîsanîjî ra dîyayê, kîştî înan de seva derîvasyonê karan formê hem şuxulnayîşê preverbêk û hem zî yê sufiksêk pîya dîyayo.⁷⁸ Yanî înan ra gore kurdî de di nê, hîrê rayîrê virazişê karan estê. Tabloya 48. de tayê karê derîvatîvî yê ke bi ardişê sufiksî virazênê ameyê dayene.

Tablo 48: Tayê Karê Derîvatîvî Yê Ke Bi Ardişê Sufiksî Virazênê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
(pirs+în) Pirsîn	(pers+ayîş) Persayîş
(tirs+în) Tirsîn	(ters+ayîş) Tersayîş
(ger+andin) Gerandin	(geyr+nayîş) Geyrnayîş
(leriz+andin) Lertzandin	(lerz+nayîş) Lertznayîş
(xemil+andin) Xemilandin	(xemel+nayîş) Xemelnayîş
(xeyd+andin) Xeydandin	(hered+nayîş) Herednayîş

Nê nimûnayanê tabloya 48. de karê derîvatîvî bi ardişê sufiksî ameyê virazene. Seke na tablo de zî aseno ke kurmanckîya Licê de nê sufiksî yan “-în” yan zî “-andin” o, zazakîya Hezanî de nê sufiksî “-ayîş” yan zî “-nayîş” o. Her çende sufiksê înan yewbînan ra cîya bê zî nê her di lehçeyan de zî mentiqê virazişê karanê derîvatîvan bi ardişê sufiksî yew o. Tabloya 49. de tayê karê derîvatîvî yê ke bi ardişê preverban virazênê ameyê dayene.

⁷⁶h. e., r. 258.

⁷⁷h.e., r. 258-262.

⁷⁸Mikail Bilbil, Bahoz Baran, *Rêzimana Kurmancî*, Enstîtuya Kurdî ya Amedê, İstanbul 2008, r. 83.

Tablo 49: Tayê Karê Derîvatîvî Yê Ke Bi Ardişê Preverban Virazênê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
(ra +xistin) Raxistin	(ra +vistiş) Ravistiş
(ra +ketin) Raketin	(ra +kewtiş) Rakewtiş
(ra +kirin) Rakirin	(we +dartiş) Wedartiş
(ve +dan) Vedan	(a +dayîş) Adayîş
(ve +kirin) Vekirin	(a +kerdiş) Akerdiş
(ve +gerîn) Vegerîn	(a +geyrayîş) Ageyrayîş
(ro +niştin) Roniştin	(ro +niştiş) Rûniştiş

Seke na tabloya corêne ya 49. ra zî fam beno ke rayîrêkê viraştişê karanê derîvatîvan yo bîn zî karan rê ardişê preverban o. Nê preverbî kurmanckîya Licê de sey “ra”, “ve” û “ro” yê. Zazakîya Hezanî de zî nê preverbî sey “ra”, “we”, “a” û “ro” yê. Tabloya 50. de nimûneyê karê derîvatîvî yo ke bi ardişê preverb û sufiksêk virazêno ameyo dayene.

Tablo 50: Karo Derîvatîv O Ke Bi Ardişê Preverb Ê Sufiksêk Virazêno

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
(ve +ger+ andin) Vegerandin	(a +geyr+ nayîş) Ageyrynayîş

Seke na tabloya 50. de zî aseno kurdkî de tayê karê derîvatîvî estê ke bi ardişê preverb û sufiksêk virazênê. Tîya zî aseno ke sufiks yan zî preverbê kurmanckî û zazakî yewbînan ra cîya bê zî nê her di lehçeyan de rayîrê viraştişê karanê derîvatîvan yew o. Ma eşkenê nê sey yewna nîşanê heman zîwanî ra ameyîşê înan bivînê.

4.7.3. Karê Pêrabesteyî

Karo pêrabeste sey *karo ke bi têverameyîşê yew ra vêşêrî çekuyan virazêno*⁷⁹ yeno pênasakerdene. Ma karanê bi nê tewiran eşkenê bikerê hîrê beşî: Karê ke name û karêk ra virazênê, karê ke sifet û karêk ra virazênê û karê ke kar û karêk ra virazênê. Her çende tayê xebatanê gramerî yê zazakîyan de karê ke bi têverameyîşê di karan

⁷⁹“Compound Verb”, <http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/COMPOUND%20VERB/en-en/>, (12, 08, 2017)

virazênê binê kategoriya karanê pêrabesteyan de yenê tesnîfkerdene zî gama ke ma ewnênê ê nimûneyî yê karanê kausatîv û pasîfî yê. Biraştî, binê kategoriya karanê pêrabesteyan de tesnîfkerdişê înan bimunaqeşe yo. Çunke ziwananê Îranîyan de karê pêrabesteyan de formê verb+verb (kar+kar) hewna nêameyo tespîtkerdene. Na yewe ra seva kurdkî, fariskî yan zî ziwananê Îranîyan yê bînan karanê pêrabesteyan de paternê (qalibê) *name+kar* yan zî *sifet+karî* yeno tetbîqkerdene, labelê paternê *kar+karî* nêno tetbîqkerdene. Seke xebata Gary Libben û Gonia Jarema de zî ameyo îzahkerdene tayê qaydeyê ke sîstemêkê pêrabestişî de normal ê, benê ke ziwan ra ziwan xeylî bivuryê.⁸⁰ Yanî sîstemê pêrabestişî yê ziwanan de qaydeyê unîversalî estbê zî her ziwan wayîrê heman sîstemî nêyo, cîyatîyî mabeyna înan de esta. Mesela ziwanê sey Avarkî yan zî Khwarshî⁸¹ ke her di zî ziwanê Kafkasîyan ra yê, înan de bi paternê *kar+karî* karo pêrabeste yeno viraştene. Labelê meselaya gelo kurdkî de zî bi nê qaydeyî karo pêrabeste eşkeno biyero viraştene hewna zelal nêya.

4.7.3.1. Karê Ke Name Ê Karêk Ra Virazênê

Çi kurmanckî û çî zî zazakî de rayîrêkê viraştişê karanê pêrabesteyan zî karanê ardişê nameyêk o. Bi nê hawayî viraştişê karan sere de ziwananê Îranîyan de xeylî ziwananê bînan de esto. Kurdkî de karo ke bi nê hawayî yeno viraştene, ê de name yeno vernîya karî. Ameyîşê nameyî bi vernîya karî çî kurmanckî de çî zî zazakî de bi heman hawayî yo. Tabloya cêrêne de seva nê karî tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 51: Tayê Karê Ke Name Ê Karêk Ra Virazênê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Gilî kirin	Gerre kerdiş
Sond xwarin	Sond wendiş
Direw kirin	Zûrî kerdiş
Av dayîn	Aw dayîş
Dizî kirin	Dizdî kerdiş
Nimêj kirin	Nimac kerdiş

⁸⁰Gary Libben, Gonia Jarema, **The Representation and Processing of Compound Words**, Oxford University Press, New York 2006, r. 23.

⁸¹Zaira Khalilova, "A Grammar of Khwarshi", <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/14522/a+Grammar+of+Khwarshi.pdf?sequence=2>, (12, 08, 2017), r. 268.

Tabloya 51. de çekuyê “gili”, “sond”, “direw”, “av”, “dizî” û “nimêj” ke zazakîya Hezanî de nê sey “gerre”, “sond”, “zûrî”, “aw”, “dizdî” û “nimac” ê, nê heme name yê. Karê kurmanckîya Licê yê “kirin”, “xwarin”, “dayîn” û “girtin”ê ke zazakîya înan sey “kerdiş”, “werdiş”, “dayîş” û “girotiş” ê. Nê karî nameyan ra dima ameyê û karê pêrabesteyî viraştê. Seke na tablo de zî aseno kurmanckî û zazakî de karê pêrabesteyî yê ke name û karêk ra virazênê wayîrê heman awanî yê.

4.7.3.2. Karê Ke Sifet Ê Karêk Ra Virazênê

Rayîrêkê viraştîşê karan yê kurdkî zî karan rê ardişê sifetî yo. Bi nê hawayî viraştîşê karan ziwananê Îranîyan mîyan de çiyêko alelade yo. Sere de fariskî, xeylî ziwananê Îranîyan yê bînan de zî karê pêrabesteyî yê ke sifet û karêk ra virazênê estê. Tabloya 52. de seva tayê karanê ke bi nê hawayî ameyê viraştene çend nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 52: Tayê Karê Ke Sifet Ê Karêk Ra Virazênê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Dirêj kirin	Derg kerdiş
Zûwa kirin	Zûwa kerdiş
Sar bûn	Serd bîyayîş
Tirş bûn	Tirş bîyayîş
Mezin kirin	Pîl kerdiş

Tabloya 52. de çekuyê dirêj (derg), zûwa (zûwa), sar (serd), tirş (tirş) û mezin (pîl) ke ameyê sere sifet ê. Kirin (kerdiş) û bûyînê (bîyayîş) ke nê sifetan ra dima ameyê kar ê. Bi têverameyîşê înan karê pêrabesteyî ameyê formkerdene. Zazakî de gama ke bi sifet û kar yewna kar yeno viraştene halo mesder de sifet vernîya karî de yo, labelê gama ke kar yeno antene zafane no kar cayê xo vurneno û yeno vernîya sifetî. Kurmanckî de sifet karê pêrabesteyî de hem halê mesderî de hem zî halê anteyî de sere de yo. Mesela, kurmanckîya Licê de “zûwakirin” halo mesder yê karêk o, heman mesder zazakîya Hezanî de zî sey “zûwakerdiş” o. Seva demê nikayên û yê hîrayî yê nê karî kurmanckîya Licê de nimûneyêkê sey “ez destê xwe zûwa dikim” eşkeno bidîyo. Demê vîyarteyî yê dîyarî de no cumle kurmanckîya Licê de sey “min destê xwe

zûwa kir” vacêno. Heman cumleyî zazakîya Hezanî de demê nikayênî de sey “ez destê xu kena zûwa” û demê vîyarteyî yê dîyarî de zî sey “mi destê xu kerd zûwa” yenê vatene. Seke nê cumleyan de zî aseno ke zazakîya Hezanî de karê pêrabesteyanê ke sifet û karêk ra virazênê, înan de kar gama ke yeno antene ca vurneno û yeno vernîya sifetî, labelê kurmanckî de kar peynîya sifetî de maneno.

4.7.3.3. Karanê Pêrabesteyan De Halo Pozîtf

Karanê pêrabesteyan de xusûsen şuxulnayîşê înan yê deman de mabeyna kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de cîyatîyêk esta. Karanê pêrabesteyanê sifet û karêk de sifetê kurmanckî cayê xo nêvurneno û vernîya karî de maneno, labelê zazakîya Hezanî de sifet ca vurneno şino peynîya karî. Mesela, kurmanckîya Licê de cumleyê sey “te destê xwe şil kir” zazakîya Hezanî de sey “to destê xu kerd hî” yeno vatene. Tîya kurmanckîya Licê de nimûneyê “şil kir”î de sifetê “şil”î ameyo vernîya karî, labelê zazakîya Hezanî de sifet ameyo peynîya karî. Tabloya cêrêne ya 53. de seva karanê pêrabesteyan tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 53: Halo Pozîtf De Karê Pêrabesteyî

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
<i>Demo nikayên</i>	<i>Demo vîyarte</i>	<i>Demo nikayên</i>	<i>Demo vîyarte</i>
gilî dika	gilî kir	gerre keno	gerre kerd
diraw dika	diraw kir	zûrî keno	zûrî kerde
zûwa dika	zûwa kir	keno zûwa	kerd zûwa

Ma eşkenê tabloya 53. ra bivînê ke kurmanckîya Licê de gama ke karanê pêrabesteyan de name û kar yan zî kar û karêk yeno têver, formkerdişê ci zazakîya Hezanî dir bi heman hawayî yo. Labelê gama ke sifet û kar yenê têhet û karêkê pêrabesteyî virazenê kurmanckîya Licê de sifet ancî vernîya nê karî de maneno, zazakîya Hezanî de no sifet ca vurneno, şino peynîya karî. Mesela, kurmanckîya Licê de “zûwa dika” zazakîya Hezanî de sey “keno zûwa” vacêno. Telafuzê tayê karanê ke kurmanckîya pêroyîye de seva şexsê hîrêyinî yê ferdî vengdaro peyên sey “e” yeno telafuzkerdene, kurmanckîya Licê de sey “a” yeno telafuzkerdene. Mesela, tabloya 53. de aseno ke kurmanckîya Licê de karo ke sey “dika” yeno telafuzkerdene, no kar demê

nikayênî û demê hîrayî de, kurmanckîya pêroyîye de sey “dike” yeno telafuzkerdene. Ma vurayîşê bi nê qaydeyî rê karê “dayîn”î yê kurmanckîya Licê de zî raşt yenê. Mesela, kurmanckîya pêroyîye de karê “dayîn”î demê nikayênî û demê hîrayî de sey “dide” yeno telafuzkerdene, labelê kurmanckîya Licê de no kar nê deman de sey “dida” yeno telafuzkerdene. Vengdaro peyên yê karî herinda “e”yî de sey “a” yeno telafuzkerdene.

4.7.3.4. Karanê Pêrabesteyan De Negasyon

Çi kurmanckî û çî zî zazakî de gama ke karêko pêrabeste yeno negatîfkerdene negator yeno vernîya karî wa. Negatorê karan kurmanckî de demî ra gore vureno û “ne” û “na” yê. Zazakî de tenya telafuzê negatorî de vurayîş virazêno. Eslê xo de, zazakî de negatorê karan “nê” bo zî ge-ge gama herfa pêragirêdayîşî ya “y” yena mabeyna di vengdaran, vengdarê “ê”yî yê negatorê “nê”yî vureno, no negator sey “nî” yeno telafuzkerdene. Cêr de, tabloya 54. de halê negatîfî yê tayê karanê pêrabesteyan ameyo dayene.

Tablo 54: Karanê Pêrabesteyan De Negasyon

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
<i>Demo nikayên</i>	<i>Demo vîyarte</i>	<i>Demo nikayên</i>	<i>Demo vîyarte</i>
gilî naka	gilî nekir	gerre nêkeno	gerre nêkerd
direw naka	direw nekir	zûrî nêkeno	zûrî nêkerde
dirêj naka	dirêj nekir	nêkeno derg	nêkerd derg
germ naka	germ nekir	nêkeno germ	nêkerd germ

Nê nimûneyanê tabloya 54. de halê negatîfî yê karanê pêrabesteyan yê sey “gilî kirin” (gerre kerdiş), “direw kirin” (zûrî kerdiş), “dirêj kirin” (derg kerdiş), û “germ kirin”î (germ kerdiş) ameyê dayene. Nê nimûneyan de negatorê kurmanckî “na” û “ne” yo, zazakî de “nê” yo. Seke na tablo de zî aseno zazakîya Hezanî de nimûneyanê ke sifet û karêk ra yenê pê, înan de sifetan cayê xo vurnayo û ameyê dimayê karî.

4.8. KARO KAUSATÎV

Karo kausatîv (causative verb) de t kiliya musebeb ye esta. N  hal  de subjekt kar  bi yewna kes yan z   yan dano kerdene.⁸² Seva kar  kausat v  kurmanck  de kar  hetkar  “day n”, zazak  de z  kar  hetkar  y  “day ş/dayene” ar yeno ver  kar . Heme kar  trans t v  bi ardişê kar  hetkar  y  “day ş” i eşkenê hal  kausat v  form biker . Labelê bi qismêkê karanê intrans t van halo kausat v yeno viraştene, bi qismêkê b n  n no viraştene. Tabloya 55. de tay  nim ney  hal  kausat v  y  kurmanck ya Lic    y  zazak ya Hezan  amey  dayene.

Tablo 55: Tay  Nim ney  Kar  Kausat v 

Kurmanck�ya Lic�	Zazak�ya Hezan�
Day�n kirin	Day�ş kerdiş
Day�n xwendin	Day�ş wendiş
Day�n şewitandin	Day�ş veyşnay�ş
Day�n xwarin	Day�ş werdiş
Day�n veşartin	Day�ş limitiş
Day�n şikandin	Day�ş şiktiş
Day�n xeberdan	Day�ş xeberday�ş
Day�n han�n	Day�ş ardiş
Dayîn firotin	Day�ş rotiş

Tabloya 55. de “dayîn kirin” (day ş kerdiş), “dayîn xwendin” (day ş wendiş), “dayîn şewitandin” (day ş veyşnay ş), “dayîn xwarin” (day ş werdiş), “dayîn veşartin” (day ş limitiş), “dayîn şikandin” (day ş şiktiş), “dayîn xeberdan” (day ş xeberday ş), “dayîn han n” (day ş ardiş)   “dayîn firotin” (day ş rotiş) her yew hal k  kausatîvî ifade ken . Ma eşken  vac  ke n  karan de kar het  yewna kes  ra ameyo kerdene. Nim ney  “Hesen  cil n xwe dan ş ştin” yan z  “Hesen  cil  xo day  şitene” de kar  şitiş  het  Hesen  ra bi xo n no bicaardene, Hesen bi yewna kes    kar  dano kerdene. Tabloya 56. de hal  poz t f  de kar  “werdiş” i ra gore formkerdişê kausat v  ameyo dayene.

⁸²Dilbilim S zl g , “ettirgen”, Boğazi i  niversitesi Yayinevi, İstanbul 2011, r. 125.

Tablo 56: Halê Pozîtîfî De Kausatîv Demê Nikayênî De Bi Objektêkê Nerîyî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez nan didim xwarin/xwarinê	Ez nan dana werdişî
Tû nan didî xwarin/xwarinê	Ti nan danê werdişî (n)
Tû nan didî xwarin/xwarinê	Ti nan dana werdişî (m)
Ew nan dida xwarin/xwarinê	We nan dano werdişî
Ew nan dida xwarin/xwarinê	Ya nan dana werdişî
Em nan didî xwarin/xwarinê	Ma nan danê werdişî
Wun nan didin xwarin/xwarinê	Şima nan danê werdişî
Ew nan didin xwarin/xwarinê	Ê nan danê werdişî

Seke na tabloya 56. de zî aseno ke kurmanckîya Licê de gama ke karo kausatîv yan zî pasîf yeno şuxulnayene qismêkê qiseykerdoxê ci karê bingeyênî ke halê mesderî de yo, ê ra dima sufiksê “-ê”yî yê makî anê. Mesela, hem “didim xwarin” yeno vatene hem zî “didim xwarinê” yeno vatene. Zazakîya Hezanî de heman riste sey “dana werdişî” yeno vatene. Zazakîya Hezanî de halê kausatîv û pasîfî de karo bingeyên ke halê mesderî de yo, ê ra dima tim sufiksê halê oblîkî yê nerîyan “-î” arîyeno. Çunke zazakîya Hezanî de zayendê mesderî nerî yo, labelê zazakîya Dêrsimî de zayendê mesderî sey yê kurmanckî makî yo. Loma, halê kausatîv û pasîfî de fekê Dêrsimî de zî seva nê halan sufiksê makî yê “-e”yî arîyeno bi karo ke halê mesderî de yo. Cumleyê sey “da werdişî” yê zazakîya Hezanî fekê Dêrsimî de sey “da werdene” yeno vatene.

Zazakîya Hezanî de halê kausatîv û pasîfî de, heme deman de, subjekt yan zî objekt ancîyayîşê karê hetkarî ser o tesîr keno, labelê karo bingeyên tim halê mesderî de bi halê xo yê oblîkî maneno. Yanî zafhûmar yan zî yewhûmar biyayîşê subjekt û objektî yan zî nerî û makî biyayîşê subjekt û objektî nê halan de karê hetkarî ser ro tesîr kenê, labelê karo bingeyên ke halê oblîkî yê mesderî de yo, ê ser ro tesîrê înan çinyo. Seva ke oyo ke subjekt û objektî ra gore ancîyeno karo hetkar o, halo mesder tim halêkê oblîkî de sey xo maneno, nêvurêno. Qaydeyê bi hawayêkê oblîkî şuxulnayîşê mesderî hem halê kausatîv û hem zî halê pasîfî de dewa Hezanî de bi tamamî yeno bicaardene. Mesela, cumleyê sey “mi cilê xo dayî şitene” zazakîya Hezanî de tim sey “mi cilê xu day şitişî” yeno telafuzkerdene. Sey qayde mesder seva

ke heman wext de nameyêk o, gama ke karêkê ra dima yeno, o name keweno halê oblîkî. Mesela, “ez kîtab dana (bi) Hesênî” de Hesênî seva ke mesderî wa ver edatê “bi”yî estbiyo, labelê kewto û nêno telafuzkerdene no name kewto halê oblîkî û zayendê ci seva ke nerî yo sufîksê halê oblîkî yê nerîyî “-î” ameyo ardene bi ci. Hetêna ra tesîrê subjektî û objektî zî nê halê oblîkî yê mesderî ser ro nêbeno. Mesela, herinda “cilê mi yenê şitişî” de eke ma objektî bikerê yewhûmar, a game no cumle sey “cila mi yena şitişî” yeno telafuzkerdene. Seke aseno ke sufîksê “-î”yî yê oblîkî yo ke seva zayendê nerîyan arîyeno, tim halê mesderî wa sey xo maneno, goreyê zafhûmarî yan zî yewhûmarîya objektî nêvurêno. No qaydeyo ke halê kausatîvî de esto halê pasîfî de zî bi heman şeklî yo. Tabloya 57. de, kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de seva halê negatîvî de antişê karê “werdişî”î nimûneyêk goreyê heme şexsan ra ancîyayo.

Tablo 57: Demê Nikayênî Ra Gore Halê Negatîvî De Karo Transîtîv Yê “Werdişî”î De Kausatîv

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez nan <i>nadim</i> xwarin/xwarinê	Ez nan <i>nêdana</i> werdişî
Tû nan <i>nadî</i> xwarin/xwarinê	Ti nan <i>nêdanê</i> werdişî (n)
Tû nan <i>nadî</i> xwarin/xwarinê	Ti nan <i>nêdana</i> werdişî (m)
Ew nan <i>nada</i> xwarin/xwarinê	We nan <i>nêdano</i> werdişî
Ew nan <i>nada</i> xwarin/xwarinê	Ya nan <i>nêdana</i> werdişî
Em nan <i>nadî</i> xwarin/xwarinê	Ma nan <i>nêdanê</i> werdişî
Wun nan <i>nadin</i> xwarin/xwarinê	Şima nan <i>nêdanê</i> werdişî
Ew nan <i>nadin</i> xwarin/xwarinê	Ê nan <i>nêdanê</i> werdişî

Kurdî de çî halê kausatîv û çî zî halê pasîfî de, hem halanê înan ê pozîtîfan de û hem zî halanê înan ê negatîfan de karo ke deman ra gore ancîyeno karo eslî nê, karo kausatîv yan zî pasîf o. Yanî eke halo kausatîv yeno îfadekerdene karo ke ancîyeno “dayîş” (dayîn), eke halo pasîf yeno îfadekerdene karo ke ancîyeno “hameyîş” (hatin) o. Seke na tabloya 57. de zî aseno ke halê negatîfî yê kausatîvî de karo ke deman ra gore ancîyayo “dayîn” (dayîş) o. Kurmanckî de demê nikayên û demê hîrayî de negatorê “na”yî, demê ameyokî de û demanê vîyarteyan de zî negatorê “ne”yî yeno şuxulnayene. Zazakî de negator “nê” yo û heta herfa pêragirêdayîşê ya “y” nêkewo

mabeyn, no tim sey “nê” yeno telafuzkerdene. Gama ke na herfe bikewo mabeyn, a game no negatorê “nê”yî sey “nî” yeno telafuzkerdene. Tabloya cêrêne ya 58. de tayê karê kausatîvî yê ke bi karanê întansîtîvan yenê formkerdene ameyê dayene.

Tablo 58: Tayê Karê Kausatîvî Yê Ke Bi Karanê Întansîtîvan Yenê Formkerdene

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Dayîn girîn	Dayîş bermnayîş
Dayîn kenandin	Dayîş hewayîş
Dayîn xeydandin	Dayîş herednayîş
Dayîn seknîn	Dayîş vindertiş

Seke nimûneyê corênan de zî aseno ke nê her di lehçeyan de zî karo kausatîv “*dayîş*” û “*dayîn*” (to give) o ke ma nê eşkenê sey yewna nîşanê heman zîwanî ra ameyîşê înan biwanê. Kurdkî de tayê karê întansîtîvî eşkenê seva viraştîşê halê kausatîvî biyerê şuxulnayene, tayê zî nêşkenê. Mesela, tabloya 58. de tayê karê întansîtîvî yê ke eşkenê halê kausatîvî form bikerê ameyê dayene. Tabloya 59. ya cêrêne de zî halê pozîtîfî de bi karê întansîtîvî yê “herednayîş”î halo kausatîv ameyo dayene.

Tablo 59: Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî De Halê Pozîtîfî De Bi Karê Întansîtîvî Yê “Herednayîş”î Kausatîv

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Mîn sebî da xeydandin/xeydandinê	Mîn tût da herednayîşî
Te sebî da xeydandin/xeydandinê	To tût da herednayîşî
Wî sebî da xeydandin/xeydandinê	Ê tût da herednayîşî
Wî sebî da xeydandin/xeydandinê	Aye tût da herednayîşî
Me sebî da xeydandin/xeydandinê	Ma tût da herednayîşî
We sebî da xeydandin/xeydandinê	Şima tût da herednayîşî
Wan sebî da xeydandin/xeydandinê	Îne tût da herednayîşî

Na tabloya 59. de karê întansîtîvî yê “xeydandin”î (herednayîş) bi ardişê karê kausatîvî yê “dayîn”î (dayîş) halê kausatîvî form kerdê. Seke na tablo de zî aseno

telafuzê karanê kurmanckî û zazakî yewbînan ra cîya bo zî rayîrê formkerdişê halê kausatîvî nê her di lehçeyan de yew o. Seke ma analîzê tabloya 58. de zî ardîbi ziwan ke tayê karê înransîtîvî estê ke bi înan halo kausatîv nêşkeno biyero formkerdene. Tayê karê înransîtîvî yê ke bi înan halo kausatîv nêşkeno biyero formkerdene “biyayîş” (bûyîn), “ameyîş” (hatin) û “şiyayîş” (çûyîn) ê. Tabloya cêrêne ya 60. de, kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de tayê karê înransîtîvî yê ke bi înan kausatîv nêşkeno biyero formkerdene ameyê dayene.

Tablo 60: Tayê Karê Înransîtîvî Yê Ke Pê Kausatîvî Nêşkenê Biyerê Formkerdene

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Dayîn bûyîn	Dayîş biyayîş
Dayîn hatin	Dayîş hameyîş
Dayîn çûyîn	Dayîş şiyayîş

Seke tabloya 60. de zî aseno ke çî kurmanckî de çî zî zazakî de karê înransîtîvî yê sey “bûyîn” (biyayîş), “hatin” (ameyîş) û “çûyîn”î (şiyayîş) karê hetkarî yê “dayîş”î dir nê nê têhet û karê kausatîvî nêvirazenê. Bi heman karanê înransîtîvan nêvirazîyayîşê halê kausatîvî yewna nuqteya hempare ya kurmanckî û zazakî ya. Na tablo ra zî fam beno ke sîstemê kausatîvî de karî hetê telafuzî ra yewbînan ra cîya bê zî rayîrê formkerdişê nê halî yê kurmanckî û zazakî yew o.

4.9. KARO PASÎF

Kurmanckî de karê pasîfî bi ardişê karê hetkarî yê “hatin”î û zazakî de zî bi “ameyîş”î (ameyene) yenê formkerdene. Fekê dewa Hezanî de no kar sey “hameyîş” yeno telafuzkerdene. Her çende bi tayê karanê înransîtîvan halo kausatîv bieşko biyero formkerdene zî halê pasîfî de, karê pasîfî yê “hameyîş”î (hatin) ra dima tu karo înransîtîv nêno. Na yewe ra çî kurmanckî de û çî zazakî de seva formkerdişê halanê pasîfan karo ke karê pasîfî yê “hameyîş”î (hatin) dima yeno sey qayde ganî tim transîtîv bo. Tabloya cêrêne de têvernayîşê karanê transîtîvan de formê karê pasîfî ameyo dayene.

Tablo 61: Karanê Transîtîvan De Formê Karê Pasîfî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Hatin kuştin	Hameyîş kiştiş
Hatin gotin	Hameyîş vatiş
Hatin girtin	Hameyîş girewtiş
Hatin şîyandin	Hameyîş şirawitiş
Hatin bihîstin	Hameyîş şinawitiş
Hatin firotin	Hameyîş rotiş

Seke na tabloya 61. de aseno senî halê kausatîvî de rayîr yew bi, viraştişê halê pasîfî de zî kurmanckî û zazakî heman rayîrî teqîb kenê. Her diyan de zî karo pasîf “ameyîş” (hatin) yeno vernîya karê eslî. Nê nimûneyan ra zî fam beno ke kurmanckî û zazakî telafuzê xo de wayîrê cîyatîyan bê zî xusûsiyetanê awanîyanê înan fikrê heman zîwanî ra ameyîşê înan kenê xurt.

Tablo 62: Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî Ra Gore Halê Pozîtîfî De Karo Transîtîv Yê “Werdiş”î De Pasîf

	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bi objektê nerîyî	Nan hat xwarin/xwarinê	Nan hame werdişî
Bi objektê makî	Sêv hat xwarin/xwarinê	Sa hamî werdişî
Bi objektê zafhûmarî	Sêv hatin xwarin/xwarinê	Say hamey werdişî

Seke nê nimûneyanê tabloya 62. de zî aseno ke halê pasîfî de zî sey yê kausatîvî karê hetkarî yê transîtîvî yê “xwarin”î ra dima qismêkê Liceyîcî sufiksê halê oblikî yê mesderî yê makî anê nê karî wa. Zazakîya Hezanî de zî karê transîtîvî yê “werdiş”î ra dima sufiksê halê oblikî yê nerîyî arîyayo. Nê qaydeyî de kurmanckî de karo ke halê mesderî de yo sufiksê “-e”yî gêno, zazakî de karo ke halê mesderî de yo sufiksê “-î”yî gêno.⁸³

⁸³ b. “Karo Kausatîv”.

Tablo 63: Karo Pasîf Yê “Hameyîş”î (Hatin) Ra Dima Nêameyîşê Karanê Întransîtîvan

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Hatin bûyîn	Hameyîş biyayîş
Hatin çûyîn	Hameyîş şiyayîş
Hatin girîn	Hameyîş bermayîş
Hatin kenîn	Hameyîş hewayîş
Hatin hatin	Hameyîş hameyîş

Nê tabloyanê 62. û 63. ra fam beno ke awanîya formkerdişê karê pasîfi kurmanckî û zazakî de yew a. Hetêna ra formkerdişê karê pasîfan de zazakî de kîştâ şuxulnayîşê karê pasîfi yê “hatin”î (hameyîş) yewna rayîr zî esto. Zazakî de karanê transîtîvan rê formanê înan yê fermanî (imperative) ra gama ke prefiksê nê fermanî “bi” wedarîyo û koko ke maneno rê sufiksê “-îyayîş”î yan zî “îyayene” biyero ardene bi peynîya karî wa, a game, karo pasîf yeno viraştene. Labelê no heme karanê transîtîvan de nêşkeno biyero tetbîqkerdene. Mesela, karê sey “berdiş”î ke transîtîv o no qayde nêno tetbîqkerdene. Hetêna ra beno ke “berdiş” îstîsnayê nê qaydeyî bo. Heman wext de no qayde hemeyê mintiqeyanê zazayan de bi heman zafîye nêno şuxulnayene. Mesela, fekê Gimgimî de tenya çend çekuyan de no qayde xo ramocneno. Fekê dewa Hezanî de sufiksê “-îyayîş” û “îyayene” ra “îyayîş” arîyeno bi peynîya kokê karî. Bi nê rayîrî viraştişê karê pasîfi kurmanckî de çinêyo. Gama ke bi ardişê nê sufiksî formo pasîf yeno viraştene karo hetkar yê “hameyîş”î (ameyene) hendî nêno şuxulnayene.

Tablo 64: Zazakî De Bi Sufiksê “-îyayîş”î Formkerdişê Karê Pasîfi

Zazakîya Hezanî	
Ferman	Bi sufiksê “-îyayîş”î
Bi+kiş-	bi+kiş+(îyayîş) Kişyayîş
Bi+vac-	bi+vac++(îyayîş) Vacîyayîş
Bi+şinaw-	bi+şinaw+(îyayîş) Şinawyayîş

Na tabloya 64. de transîtivan de bê karê pasîfi yê “ameyîş”î (hatin) senî halo pasîf yeno viraştene tayê nimûneyî ameyê dayene. Halê fermanî ra gama ke prefiksê “bi-”yî wedarîyeno kokê karî yo ke maneno, ê rê bi ardişê sufiksê “îyayîş”î halo pasîf yeno viraştene. No xusûsiyet sey rayîrêkê viraştişê halê pasîfi yo bîn eşkeno biyero wendene. Tabloya 65. ya cêrêne de halê pasîfi yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê têvernayene.

Tablo 65: Zazakî De Sey Rayîrêko Bîn Bi Sufiksê “-îyayîş”î Viraştişê Karê Pasîfi

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Hatin kuştin	Kişyayîş
Hatin gotin	Vacîyayîş
Hatin bihîstin	Şinawayîş

Seke tabloya 65. de zî aseno ke kurmanckîya Licê de bi karê pasîfi yê “hatin”î halo pasîf ameyo viraştene. Labelê zazakîya Hezanî de sey rayîrêko diyin bi ardişê sufiksê “-îyayîş”î bi karî wa zî halo pasîf ameyo viraştene. Bi nê hawayê xo ma eşkenê vacê ke halê pasîfi de zazakî kurmanckî ra gore wayîrê xusûsiyetêkê cîyayî ya.

4.10. KARO TRANSÎTÎV Û ÎNTRANSÎTÎV

4.10.1. Karo Transîtîv

Karê ke objekt gêne sey transîtîv yenê namekerdene. Ma eşkenê seva transîtîvan karanê sey “werdiş” (xwarin), “berdiş” (birin), “ardiş” (hanîn), “dayîş” (dayîn), “wendîş” (xwendin) û “kerdiş”î (kirin) nimûne bidê. Çi kurmanckî û çi zî zazakî de gama ke ma biwazê bizanê karêk transîtîv o ma persa “çi”yî karî ra kenê. Labelê zazakîya dewa Hezanî de seva di karanê transîtîvan herinda persa “çi”yî de “se” yeno perskerdene ke nê zî karê “kerdiş” û “vatiş” ê. Mesela, gama ke seva şexsê diyin yê ferdî yê nerîyî persa “tû çi dikî?” ya kurmanckîya Licê bi zazakîya Hezanî biyero persayene sey “ti se kenê?” yena persayene. Yan zî seva “em çi bêjî?” yê kurmanckîya Licê, zazakîya Hezanî de “ma se vacê?” yeno vatene. Seke nê her di nimûneyan de zî aseno ke zazakî de nê karan rê herinda persa “çi”yî de “se” ameyo şuxulnayene. Zazakîya Hezanî de karêko bîn o ke herinda persa “çi”yî de ci ra “se”

yeno perskerdene karo întansîtîv yê “biyayîş”î yo. Persa “çi bû bi te?” ya kurmanckîya Licê, zazakîya Hezanî de sey “se bi bi to?” yena persayene.

Demê nikayênî de kurmanckîya Licê de cumleyê “ez goşt duxwim”î zazakîya Hezanî de zî sey “ez goşt wena” yeno vatene. Demê vîyarteyî yê dîyarî de no cumle kurmanckîya Licê de beno sey “min goşt xwar” û zazakîya Hezanî de zî beno sey “mi goşt werd”. Karê ke bi nê hawayî halê oblîkî form kenê, zemîrê înan ê şexsan demê nika û demê vîyarteyî ra gore vurêno. Hetêna ra zazakî de zemîrê şexsan yê zafhûmarîye yê yewinî “ma” û yê diyinî “şima” halê xo yê sadeyî û yê oblîkî de heman ê, formê înan yê cîyayî çinêyê. Tabloya 66. ya cêrêne de, kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de, demê nikayên û demê hîrayî de antişê karê transîtîvî yê “werdiş”î bi şuxulnayîşê objektêkê makî yê yewhûmarî ameyê dayene.

Tablo 66: Demê Nikayênî De Antişê Karê Transîtîvî Yê “Werdiş”î (Xwarin) Bi Objektêkê Makî Yê Yewhûmarî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez sêv duxwim.	Ez sa wena.
Tû sêv duxwî.	Ti sa wenê. (n)
Tû sêv duxwî.	Ti sa wena. (m)
Ew sêv duxwa.	We sa weno. (n)
Ew sêv duxwa.	Ya sa wena. (m)
Em sêv duxwî.	Ma sa wenê.
Wun sêv duxwin.	Şima sa wenê.
Ew sêv duxwin.	Ê sa wenê.

Çîyo ke na tabloya 66. de bala merdimî anceno no yo ke kurmanckîya Licê de karê “xwarin”î demê nikayênî û demê hîrayî de, seva şexsê yewinî yê ferdî sey “dixwim” yê kurmanckîya standarde nê, sey “duxwim” yeno telafuzkerdene. Tîya de vengdarê “i”yî yê nê karî sey “u” yeno telafuzkerdene. Hetêna ra xusûsîyetê seva şexsê hîrêyinî yê ferdî demê nikayênî û demê hîrayî de vengdarê peyênê sey “e”yê kurmanckîya pêroyîye nê, labelê sey “a” telafuzkerdiş xo nê karê “xwarin”î de zî ramoto. Kurmanckîya pêroyîye de no kar nê deman de sey “dixwe” yeno telafuzkerdene, labelê kurmanckîya Licê de sey “dixwa” yeno telafuzkerdene.

Tablo 67: Demê Vîarteyî Yê Dîyarî De Antişê Karê Transîtîvî Yê “Werdiş”î (Xwarin) Bi Objektêkê Makî Yê Yewhûmarî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Min sêvê xwar.	Mi sa werde.
Te sêvê xwar.	To sa werde. (n)
Te sêvê xwar.	To sa werde. (m)
Wî sêvê xwar.	We sa werde. (n)
Wî sêvê xwar.	Aye sa werde. (m)
Me sêvê xwar.	Ma sa werde.
We sêvê xwar.	Şima sa werde.
Wan sêvê xwar.	Îne sa werde.

Seke tabloya 67. de zî aseno gama ke objektê zayendê karê transîtîvî makî bo demê vîarteyî yê dîyarî de qaydeyê nê-ergatîvîye ra gore karê ke zazakî de yê sufiksê “-e”yî gênê. Çunke objektê nê cumleyî wezîfeyê subjektî bica ano. Zazakî de seva ke zayendê “sa” makî ya û no objekt wezîfeyê subjektî gêno xo ser kar goreyê ê zayendî ra yeno antene. Kurmanckîya merkezê Licê de seke ma verî zî ardîbi ziwan ke nê-ergatîvîye nê menda.

4.10.2. Karo Întransîtîv

Karo ke objekt nêgêno ê ra karo î ntransîtîv yeno vatene. Ma eşkenê seva î ntransîtîvan karanê sey “biyayîş”, “hewayîş”, “bermayîş” û “remayîş”î nimûne bidê. Mesela, nê nimûneyan ra gama ke ma persa “çi”yî “bermayîş”î ra bikerê do fam bibo ke cewabê na perse çinêyo, çunke karê “bermayîş”î karêko î ntransîtîv o û objekt nêgêno. Tabloya 67. de demê nikayên û demê hîrayî de antişê karê î ntransîtîvî yê “bermayîş”î (girîn) ameyo dayene.

Tablo 68: Demê Nikayên Û Yê Hîrayî De Antişê Karê “Bermayîş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez digrîm.	Ez bermena.
Tû digrî.	Ti bermenê. (n)
Tû digrî.	Ti bermena. (m)
Ew digrî.	We bermeno. (n)
Ew digrî.	Ya bermena. (m)
Em digrî.	Ma bermenê.
Wun digrîn.	Şima bermenê.
Ew digrîn.	Ê bermenê.

Seke na tabloya 68. de zî aseno kurmanckîya Licê de no kar nê deman de seva şexsanê diyin û hîrêyin yê ferdan û seva şexsê yewin yê zafhûmarî bi heman hawayî ameyo antene. Wina aseno ke kurmanckîya Licê de bêvengo “n” yo peyên yê “-in”î ke kurmanckîya pêroyîye de arîyeno bi peynîya şexsê yewinî yê zafhûmarî kewto. Kurmanckîya pêroyîye de seva şexsê yewinî yê zafhûmarî nê deman de no kar sey “digrîn” yeno telafuzkerdene, labelê kurmanckîya Licê de sey “digrî” yeno telafuzkerdene. Hetêna ra zazakîya Hezanî de zî bêvengo “m” yo ke seva şexsê yewinî yê zafhûmarî arîyeno kewto. Tayê mintiqeyan de, xusûsen Dêrsim de, sufiksê zafhûmarîye yê “m”yî ameyo pawitene. Mesela, nê mintiqeyan de herinda “ma bermenê” de “ma berbenîme”, “ma bervenîme”, “ma berveme” û yan zî “ma bernîm” vanê. Fekê zazakîya Pasûrî de zî mintiqaya ke sey mintiqaya Dimilî yena namekerdene, ûca formê “ma bermenîme” xo pawito.

Tablo 69: Demê Vîyarteyî Yê Dîyarî De Antişê Karê “Bermayîş”î

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez girîyam.	Ez bermawa.
Tû girîyay.	Ti bermay (n) / Ti bermawa (m)
Ew girîya.	We berma. (n) / Aye berma. (m)
Em girîyan.	Ma bermay.
Wun girîyan.	Şima bermay.
Ew girîyan.	Ê bermay.

Gama ke ma tabloyanê 68. û 69. bidê têver, înan de zemîrê şexsan halê oblîkî nêgirewtê, sey xo mendê. Sebebê ci karê “bermayîş”î karêko întansîtîv o û nê karan de subjekt demê vîyarteyan de zî nêvurêno û halê sadeyî de maneno. Na yewe ra her di deman de zî zemîrê şexsan sey xo mendê, nêvurayê. Kes eşkeno nê xusûsîyetê hemparî yê kurmanckî û zazakî sey yewna nîşanê heman ziwani ra ameyîşê înan biwano.

4.11. SUBJUNKTÎVEYÎ

Subjunktîve formê karî yo ke waştîş, îhtîmal û yan zî nêşkerayîye îfade keno. Nê halî de awanîya subjunktîvan kurmanckî û zazakî de seypê ya. Her di ziwanan de zî prefîksê “bi”yî arîyeno vernîya kokê karî wa û kokê karî ra dima zî zemîrê şexsan ra yew arîyeno. Nê qismî de do raweyê şertî, raweyê waştîşî û raweyê ganîyîye yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ser ro biyero vindertene.

4.11.1. Raweyê Waştîşî

Çi kurmanckî û çî zî zazakî de rayîrê viraştîşê raweyê waştîşî ardişê prefîksê “bi”yî bi kokê karî yo, peynîya nê kokê karî rê zî sufîksê şexsî arîyeno. No fariskî de zî wina yo, kokê karî rê “be” (ب) arîyeno.⁸⁴ Tabloya cêrêne ya 70. de karê “wendîş”î ra gore raweyê waştîşî ameyo dayene.

Tablo 70: Bi Prefîksê “Bi”yî Demê Nikayênî De Bi Karê “Wendîş”î Raweyê Waştîşî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez bixwînîm.	Ez biwanî.
Tû bixwînî.	Ti biwanê. (n), (m)
Ew bixwînê.	We biwano. (n)
Ew bixwînê.	Ya biwano. (m)
Em bixwînî.	Ma biwanê.
Wun bixwînî.	Şima biwanê.
Ew bixwînî.	Ê biwanê.

⁸⁴ İsmail Bangi, **Farsça Dil Bilgisi (Grameri)**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, r. 57.

Waştîşê karê “wendîş”î ke demê nikayên û demê hîrayî de kurmanckîya Licê de sey “ez bixwînîm” û zazakîya Hezanî de sey “ez biwanî” yo, demê vîyarteyî de no raweyê waştîşî beno sey “min bixwenda” û “mi biwendêne”. Hetêna ra raweyê waştîşî de negasyon kurmanckîya Licê de bi negatorê “ne”yî û zazakîya Hezanî de zî bi negatorê “nê”yî yeno viraştene. Halê normalî de, zazakî de seva ke zayend xo pawito ganî sufiksê zayendê nerî û yê makî zî yewbînan ra cîya bibiyêne. Ma eşkenê vacê ke ganî seva nerî “o” û seva makî zî “a” bibiyêne. Labelê seke na tabloya corêne de zî aseno ke zazakîya Hezanî de hem seva şexsê hîrêyinî yê ferdî yê nerî û hem zî yê makî “o” arîyayo. Seva nerî “we biwano” biyo, seva makî zî “ya biwano” biyo. Ganî seva makî herinda “ya biwano” de sey “ya biwana” bibiyêne. Tabloya cêrêne ya 71. de karê “wendîş”î ra gore halê negatîfî de raweyê waştîşî ameyo dayene.

Tablo 71: Demê Nikayênî De Bi Karê “Wendîş”î Raweyê Waştîşî De Negasyon

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ez nexwînîm.	Ez nêwanî.
Tû nexwînî.	Ti nêwanê. (n), (m)
Ew nexwînê.	We nêwano. (n)
Ew nexwînê.	Ya nêwano. (m)
Em nexwînî.	Ma nêwanê.
Wun nexwînî.	Şima nêwanê.
Ew nexwînî.	Ê nêwanê.

Na tabloya 71. de kurmanckîya Licê bi şuxulnayîşê negatorê “ne”yî raweyê waştîşî de qaydeyê pêroyî yê kurmanckî ra gore têgeyrena. Labelê her çende zazakîya Hezanî de raweyê waştîşî de seva negasyonî negatorê “nê”yî yeno şuxulnayene zî Îbrahîm Bîngolî ra gore seva negasyonê raweyê waştîşî şuxulnayîşê “me”yî formo hîna orjînal o.⁸⁵ Mesela, herinda “ez nêwanî” de vatişê “ez mewanî” hîna goreyê formê orjînal yê zazakî yo. Rayîrêko bîn yê viraştîşê formê waştîşî vernîya karê bînî de

⁸⁵İbrahîm Bîngöl, “Kırmanckî (Zazakî) de pêveronayîşê fekê Çewlîgî û Gîmgîmî / Kırmancca (Zazakî) da Çewlîg (Bîngöl) ve Gîmgîm (Varto) ağızlarının karşılaştırılması”, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, (02, 08, 2017), r. 62.

şuxulnayîşê karê “waştîş”î (xwastin) yo. Sere de karê “waştîş”î yeno şuxulnayene û dima ra zî bi prefiksê “bi”yî raweyê waştîşî yeno şuxulnayene. Nimûne: Kurmanckîya Licê de cumleyê “ez **dixwazim** hevalê xwe **bibînim**” zazakîya Hezanî de sey “ez **wazena** hevalê xo **bivîni**” yeno vatene. Nê cumleyan de halê waştîşî bi şuxulnayîşê karê “waştîş”î hîna eşkera ameyo îfadekerdene. Ma nê karî eşkenê demê vîyarteyî de zî bixebetnê. Heman cumle o wext kurmanckîya Licê de beno sey “mi **xwest** hevalê xwe **bibînim**” û zazakîya Hezanî de zî beno sey “mi **waşt** hevalê xo **bivîni**”. Tîya de karê waştîşî demê vîyarteyî de yo û yan waştîşê ma bica nêameyo yan zî hewna bewlî nêyo ke do bica biyero yan nê û ma wazenê ke hevalê xo dir biyerê têhet. Hetêna ra sey rayîrêko bîn seva îfadekerdişê waştîşî kurmanckî de “xwezî” û zazakî de “wareka” arîyeno verê karo ke raweyê waştîşî îfade keno. Demê nê karî zî hîkayeyê demê nikayênî yo.

Tablo 72: Karanê Transîtivan De Bi “Wareka” (Xwezî) Formkerdişê Raweyê Waştîşî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Xwezî min bixwendana.	Wareka mi biwendêne.
Xwezî ew bihatana.	Wareka ê bihameyne.

Tabloya 72. de zî aseno ke gama ke “wareka” (xwezî) vernîya karî de yeno şuxulnayene, prefiksê “bi”yî yeno verê kokê karî. Labelê kar tim hîkayeyê demê nikayênî de yo û goreyê şexsê hîrêyînî yê ferdî ancîyeno. Hem kurmanckî de û hem zî zazakî de nê raweyî de demê karan heman wextî de yo ke ma eşkenê nê zî sey yewna nîşanê yew serçimeyî ra ameyîşê kurmanckî û zazakî bivîne.

4.11.2. Raweyê Şertî

Şert (conditional) sey *termo ke gramer de rolê ci yê semantîkî (manakîyî) îfadekerdişê hîpotez yan zî şertan o* yeno pênasakerdene.⁸⁶ Kurdî de raweyê şertî raweyê waştîşî dir heman o. Prefiksê “bi”yî arîyeno vernîya kokê karî û peynîya nê kokî rê zî sufiksê şexsî arîyeno. Labelê nê formî de şert tam eşkera nêyo, çunke beno ke waştîşî dir bibo têmîyanek. Seva ke şert tam eşkera bibo pêrabestoxê “eger”î (ege)

⁸⁶A Dictionary of Linguistics and Phonetics, “conditional”, Blackwell, Singapore 2008, r. 99.

arîyeno verê raweyî. Tabloya cêrêne ya 73. de raweyê şertî bi şuxulnayîşê pêrabestoxê “eger”î (ege) ameyo dayene.

Tablo 73: Bi Pêrabestoxê “Eger”î (Ege) Demo Nikayên De Şert

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Eger ez bixwînim.	Ege ez biwanî.
Eger tû bixwînî.	Ege ti biwanê. (n), (m)
Eger ew bixwînê.	Ege we biwano. (n)
Eger ew bixwînê.	Ege ya biwano. (m)
Eger em bixwînî.	Ege ma biwanê.
Eger wun bixwînin.	Ege şima biwanê.
Eger ew bixwînin.	Ege ê biwanê.

Mesela, cumleyê “eger ez bixwînim, ezê bibim zana” (ege ez biwanî, ezo bibî zana) de raweyê şertî esto. Kes nê cumleyî de şertê zanabiyayîşê xo karê wendişî rê girê dano. Sey raweyê waştîşî nê raweyî de zî awanîya kurmanckî û zazakî yew a. Tabloya cêrêne ya 74. de karanê transîtîvan de halê şertî yo negatîf ameyo dayene.

Tablo 74. Karanê Transîtîvan De Halê Şertî Yo Negatîf

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Eger ez nexwînim.	Ege ez nêwanî.
Eger tû nexwînî.	Ege ti nêwanê. (n), (m)
Eger ew nexwînê.	Ege we nêwano. (n)
Eger ew nexwînê.	Ege ya nêwano. (m)
Eger em nexwînî.	Ege ma nêwanê.
Eger wun nexwînin.	Ege şima nêwanê.
Eger ew nexwînin.	Ege ê nêwanê.

Seke tabloya 74. de zî aseno ke sey raweyê waştîşî raweyê şertî de zî seva negasyonî kurmanckîya Licê de negatorê “ne”yî, zazakîya Hezanî de negatorê “nê”yî yeno şuxulnayene. Sey halê pozîtîfî halê negatîfî yê raweyê şertî de zî awanîya

kurmanckî û zazakî heman a. Tabloya 75. de kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de karanê întansîvan de raweyê şertî de negasyon senî beno ameyo dayene.

Tablo 75. Karanê Întansîvan De Halê Şertî Yo Negatîf

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Eger ez nemrim.	Ege ez nêmrî. (n), (m)
Eger tû nemrî.	Ege ti nêmrê. (n), (m)
Eger ew nemrê.	Ege we nêmro. (n)
Eger ew nemrê.	Ege ya nêmro. (m)
Eger em nemrî.	Ege ma nêmrê. (zh)
Eger wun nemrin.	Ege şima nêmrê. (zh)
Eger ew nemrin.	Ege ê nêmrê. (zh)

Kurmanckîya Licê de herinda pêrabestoxê “eger”î de ge-ge “ke”, zazakîya Hezanî de zî herinda pêrabestoxê “ege”yî de pêrabestoxê “ge”yî yeno şuxulnayene. Nê her di pêrabestoxî zî heman wezîfeyî bica anê, raweyê şertî form kenê. Tabloya cêrêne ya 76. de seva nê halî çend nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 76: Bi Pêrabestoxê “Ge”yî (Ke) Raweyê Şertî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ke tû hatî min bibîne.	Ge ti hamey mi bivîne.
Ke deynê xwe nada bila newê va.	Ge deynê xu nêdano wa nêro tîya.

Tabloya 76. de her di nimûneyan de bi pêrabestoxanê “ge” û “ke”yî raweyê şertî ameyo şuxulnayene. Seke nê nimûneyan de zî aseno ke sentaksê kurmanckî û zazakî bi heman hawayî yo. Ma eşkenê vacê ke hetê sentaksî ra teberê îstîsnaya şuxulnayîşê edatê “ji” yê kurmanckî û “ra” yê zazakî de kurmanckî û zazakî wayîrê heman sentaksî ya. Mesela, kurmanckî de cumleyê sey “ez do *ji* Dîyarbekrê hatim” ke zazakî de sey “ez vizêrî Dîyarbekir *ra* amîya” yo, nê cumleyî de kurmanckî de edatê “ji”yî ameyo vere cayî, labelê zazakî de edatê “ra”yî ameyo dimayê cayî. Ma eşkenê vacê ke teberê nê îstîsnayî de sentaksê kurmanckî û zazakî heman o. Hemanbiyayîşê sentaksî zî yewna nîşanê heman ziwani ra ameyîşê nê her di ziwanan o.

4.11.3. Raweyê Ganîyîye

Seva çîyanê ke bicaardişê înan lazim o yan zî îcab keno a game raweyê ganîyîye yeno şuxulnayene. No rawe zazakî de bi rayîrê ardişê karanê modalan ê “ganî”, “gere/gereke” yan zî karanê “hewce biyene/lazim biyene” yeno viraştene.⁸⁷ Kurmanckî de zî bi rayîrê ardişê karê modalî yê “divê” yeno viraştene. Ewro, modalê karî “ganî” yo zazakî mintiqeyanê ke hîna tay tesîrê tirkî de mendê, ê mintiqeyan de yeno şuxulnayene. Labelê zazakîya Hezanî de herinda nê formê arkaîkî de tesîrê “gerek” yê tirkî ra “gere” yeno şuxulnayene. Kurmanckîya Licê de zî herinda “divê” yê kurdî de sey yê zazakîya Hezanî “gere” yeno şuxulnayene. Tabloya cêrêne ya 77. de seva raweyê ganîyîye tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 77: Raweyê Ganîyîye

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Gere ew bê va.	Gere we bêro tîya.
Gere em destê xwe bişonî.	Gere ma destanê xo bişoy.
Gere wun zû biçin.	Gere şima rew Øşirê.

Tabloya 77. de zî aseno ke zazakî de karê “şiyayîş”î halanê subjunktîvan de yan zî împêratîv de prefiksê “bi”yî nêgêno. Sey awanîya raweyê waştîş û şertî awanîya raweyê ganîyîye ya kurmanckî û zazakî zî heman a. Nê xususîyetê hemparî yê kurmanckî û zazakî eşkenê sey nîşanêkê heman ziwani ra ameyîşê nê her di ziwanan biyerê ercnayene.

4.12. FERMAN

Kurmanckî û zazakî de sey yê raweyê waştîş, raweyê şertî û yê ganîyîye raweyê fermanî (imperative) zî bi prefiksê “bi”yî yeno viraştene. No prefiks arîyeno verê karî wa. Ferman eşkeno sey di qisman biyero tesnîfkerdene: Fermano dîrekt û fermano îndîrekt.

⁸⁷Munzur Çem, **Türkçe Açıklamalı Kirmanca (Zazaca) Gramer**, Deng Yayınları, İstanbul 2013, r. 189.

4.12.1. Fermano Dîrekt

Nê fermanî de keso ke ro ci ferman yeno kerdene şexsê diyin yê ferdî û şexsê diyin yê zafhûmarî yo. Nê fermanî de prefiksê “bi”yî arîyeno verê kokê karî wa. Tabloya cêrêne ya 78. de tayê nimûneyê fermanê dîrektî ameyê dayene.

Tablo 78: Halê Pozîtîfî De Karanê Transîtîvan De Fermano Dîrekt Seva Şexsanê Diyinan Yê Ferdan

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
(bi+xwîn+e) Bixwîne!	(bi+wan+e) Biwane!
(bi+şîyan+e) Bişîne!	(bi+şiraw+e) Bişrawe!
(bi+avêj+e) Bavêje!	(bi+erz+e) Berze!
(bi+xw+e) Bixwe!	(bi+wer+e) Bore!

Seke tobloya 78. de zî aseno rayîrê viraştîşê halê fermanî kurmanckî de û zazakî de bi heman hawayî yo. Verê kokê karî yê demê nikayênî rê raweyê “bi”yî arîyeno û dimayê nê kokî rê zî sufiksê şexsî arîyeno. Tabloya 78. de nimûneyê “bavêje” (berze) de seva ke herfa dimayê nê raweyî vengdar a vengê “-i”yê peynîya raweyî keweno, herinda “biavêje” yan zî “bierze” de sey “bavêje” yan zî “berze” vacêno.

Tablo 79: Halê Pozîtîfî De Karanê Transîtîvan De Seva Şexsê Diyînî Yê Zafhûmarî Fermano Dîrekt

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
(bi+xwîn+in) Bixwînin!	(bi+wan+ê) Biwanê!
(bi+şîn+in) Bişînin!	(bi+şiraw+ê) Bişrawê!
(bi+avêj+in) Bavêjin!	(bi+erz+ê) Berzê!
(bi+xw+in) Bixwin!	(bi+wer+ê) Borê!

Kurmanckî de seva fermanê şexsê diyînî yê zafhûmarî sufiksê “-in” û zazakî de zî seva nê şexsî tayê mintiqeyan de “-ê” û tayênan de zî “-în” arîyeno. M. Malmîsanij xebata xo ya têvernayîşê kurmanckî û zazakî de ano zîwan ke formo esil “-în”, “-in” yan zî “-ên” ra yew o, labelê fekê ke nînan sey “-î” yan zî “-ê” telafuz kenê

înan de bêvengê “-n”yî kewto.⁸⁸ Seke nimûneyanê na tabloya 79. de zî aseno ke zazakîya Hezanî de seva şexsê diyinî yê zafhûmarî sufîksê “-ê”yî arîyeno bi kokê demê nikayênî wa.

Tablo 80: Halê Negatîfî De Karanê Transîtîvan De Seva Şexsanê Diyanan Yê Ferdan Û Seva Şexsê Diyinî Yê Zafhûmarî Fermano Dîrekt

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Tû neke! / Tû meke!	Ti meke! (n), (m)
Wun nexwîn!	Şima mewanê! (zh)

Kurmanckîya Licê de, fermano dîrekt de sey negator hem “ne” û hem zî “me” yeno şuxulnayene. Mesela, seke tabloya 80. de zî aseno nimûneyê “tû neke” sey “tû meke” zî yeno telafuzkerdene. Her çende zazakîya Hezanî de raweyê waştîş û yê şertî de sey negatorî “nê” biyero şuxulnayene zî raweyê fermanê dîrektî de negatorê “me”yî yeno şuxulnayene. Tabloya 81. de tayê nimûneyê fermanê dîrektî seva şexsanê diyanan yê ferdan ameyê dayene.

Tablo 81: Halê Pozîtîfî Û Halê Negatîfî De Karanê Întransîtîvan De Fermano Dîrekt Seva Şexsanê Diyanan Yê Ferdan

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
Halo Pozîtîf	Halo Negatîf	Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Wure	Newê/Nê/No	Bêre	Meye
Bireve	Nereve/Mereve	Bireme	Mereme
Bisekne	Nesekne	Vindere	Mevinde
Bikene	Nekene	Bihewe	Mehewe

Prefîksê raweyê fermanî “bi” tayê karan de nêno şuxulnayene. Seke tabloya 81. de zî aseno karê “hatin”î ke fermanê ci kurmanckîya Licê de sey “wure” yo, ê de sere de “bi” nêarîyeno. Zazakîya Hezanî de zî karê “vindertiş”î de ke fermanê ci “vindere” yo prefîksê “bi”yî nêarîyeno sereyê kokê karî. Tabloya 82. de tayê nimûneyê

⁸⁸M. Malmîsanij, *Kurmancca Île Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2015, r. 237.

fermanê dîrektî yê halê pozîtîfî û halê negatîfî seva şexsê diyinî yê zafhûmarî ameyê dayene.

Tablo 82: Halê Pozîtîfî û Halê Negatîfî De Karanê Întransîtivan De Fermano Dîrekt Seva Şexsê Diyinî Yê Zafhûmarî

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
Halo Pozîtîf	Halo Negatîf	Halo Pozîtîf	Halo Negatîf
Wurin	Newên / Nên	Bêrê	Meyerê
Birevin	Nerevin / Merevin	Biremê	Meremê
Biseknin	Neseknin	Vinderê	Mevinderê
Bikenin	Nekenin	Bihewê	Mehewê
Bikevin	Nekevin	Bikoy (Bikewê)	Mekoy

Tabloya 82. de nimûneyê “nerevin/merevin” yê kurmanckîya Licê de ma hem raşt ro negatorê “ne”yî û hem zî “me”yî yenê ke seke zanîyeno negatorê “me”yî hîna formo kan o. Ferman de nê formê kanî xo zazakîya Hezanî de pawito, labelê kurmanckîya Licê de ma raşt ro formê “ne”yî zî yenê. Sey awanîyanê subjunktîvan û fermanê dîrektî, awanîya fermanê îndîrektî yê kurmanckî û zazakî zî heman a. Nê fermanî de çi kurmanckî û çi zî zazakî de sere de negatoranê “ne” yan zî “me”yî ra yew arîyeno vernîya kokê karî wa, dima zî sufiksê şexsî arîyeno bi kokê karî wa.

4.12.2. Fermano Îndîrekt

Fermano îndîrekt seva şexsê hîrêyinî yê ferdî û şexsê hîrêyinî yê zafhûmaran yeno kerdene. No ferman kurmanckî de bi partîkelê “bila” zazakî de zî bi “wa” yeno formkerdene. Prefiksê nê fermanî zî sey fermanê dîrektî “bi” yo. Awanîya nê fermanî kurmanckî û zazakî de heman a. Tabloya cêrêne ya 83. de tayê nimûneyê fermanê îndîrektî seva şexsanê hîrêyinan yê ferdan ameyê dayene.

Tablo 83: Halê Pozîtîfî De Karanê Transîtivan De Fermano Îndîrekt Seva Şexsanê Hîrêyinan Yê Ferdan

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bila ew bixwînê.	Wa we biwano. (n)
Bila ew bixwînê.	Wa ya biwano. (m)

Seke tabloya 83. de zî aseno ke çî kurmanckî û çî zî zazakî de awanîya fermanê îndîrektî bi heman hawayî ya. Kurmanckîya Licê de seva her di zayendan zî sufîksê “ê”yî arîyayo bi karî wa, zazakîya Hezanî de zî seva her di zayendan sufîksê “o”yî arîyayo karî wa. Tabloya cêrêne ya 84. de zî nimûneyê fermanê dîrektî seva şexsê hîrêyinî yê zafhûmarî ameyo dayene.

**Tablo 84: Halê Pozîtîfî De Karanê Transîtîvan De Fermano Îndîrekt
Seva Şexsê Hîrêyinî Yê Zafhûmarî**

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bila ew bixwînin.	Wa ê biwanê. (zh)

Tabloya 84. de zî aseno ke kurmanckîya Licê de seva şexsê hîrêyinî yê ferdî karî rê sufîksê “in”, zazakîya Hezanî de zî karî rê sufîksê “ê” arîyayo. Çîyo ke bala merdimî anceno çî fermanê dîrektî de çî zî îndîrektî de awanîya kurmanckî û zazakî bi heman hawayî ya. Tabloya cêrêne ya 85. de halê negatîfî de fermano îndîrekt seva şexsanê hîrêyinan yê ferdan ameyo dayene.

**Tablo 85: Halê Negatîfî De Karanê Transîtîvan De Fermano Îndîrekt
Seva Şexsanê Hîrêyinan Yê Ferdan**

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bila ew nexwînê.	Wa we nêwano. (n)
Bila ew nexwînê.	Wa ya nêwano. (m)

Seke tabloya 85. de zî aseno sey hale pozîtîfî, halê negatîfî de zî seva şexsanê hîrêyinan yê ferdan kurmanckîya Licê de sufîksê “ê”yî, zazakîya Hezanî de sufîksê “o”yî arîyeno bi karî wa. Kurmanckîya Licê de nê halî de negator “ne”, zazakîya Hezanî de “nê” yo. Halê normalî de zazakîya pêroyîye de seva negatorê fermanî “me” yeno şuxulnayene. Labelê zazakîya Hezanî de herinda “me”yî de fermanê dîrektî de negatorê “me”yî biyero şuxulnayene zî fermanê îndîrektî de negatorê “nê”yî yeno şuxulnayene. Tabloya 86. de, halê negatîfî de fermano îndîrekt seva şexsê hîrêyinî yê zafhûmarî ameyo dayene.

**Tablo 86: Halê Negatîfî De Karanê Transîtîvan De Fermano Îndîrekt
Seva Şexsê Hîrêyinî Yê Zafhûmarî**

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bila ew nexwînin.	Wa ê nêwanê. (zh)

Seke na tabloya 86. de zî aseno ke kurmanckî û zazakî de partîkelê înan yewbînan ra cîya bê zî fermano îndîrekt nê her di ziwanan de zî wayîrê heman awanîye yo. Fermanê îndîrektî de, zazakîya Hezanî de halê negatîfî de herinda negatorê “me”yî yê zazakîya pêroyîye de “nê” yeno şuxulnayene. Kes eşkeno vaco beno ke no tesîrê negatorê “ne”yî yê kurmanckî ra yo.

4.13. ERGATÎVÎTE

Ergatîvîte hetê zafaneyê ziwanzanan ra sey *qalibê (pattern) gramerî ke subjektê risteyê întansîtîvî (intransitive clause) sey objektê risteyê transîtîvî têgeyreno û no subjekt subjektê ê risteyê transîtîvî ra zî cîya têgeyreno* yeno pênasakerdene.⁸⁹ Ergatîvîte xusûsîyetêkê kurmanckî û zazakî yo hempar o ke nê her di ziwananê kurdkîyan fariskî ra keno cîya. Fariskîya ewroyêne de ergatîvîte çînya. Hetêna ra metnanê fariskîya mîyanêne ra fam beno ke fariskîya mîyanêne de zî sey kurmanckî û zazakî nê-ergatîvîte (split ergativity) estbiya.⁹⁰

Çi kurmanckî û çî zî zazakî de ergatîvîte tenya demanê vîyarteyan de xo ramocnena û na yewe ra nê ziwani sey ziwane nê-ergatîvî yenê binamekerdene. Merdim ziwane belûckî⁹¹ û peştûkî⁹² de zî raşt ro ergatîvîteya bi nê qaydeyî yeno. Eke kes kîşt xeylî qaydeyanê seypêyan de awanîya ergatîve ya seypêye ya kurmanckî û zazakî wekeno, a game eşkeno vaco ke nê her di ziwani yew ziwane qedîm û xoserî ra

⁸⁹Robert Malcolm Dixon, *Ergativity (Cambridge Studies in Linguistics)*, Cambridge University Press, New York 2002, r. 1.

⁹⁰Geoffrey Haig, “Ergativity in Iranian”,

https://www.academia.edu/15321950/Ergativity_in_Iranian?auto=download, (04, 08, 2017), r. 2.

⁹¹Agnes Korn, “The Ergative System in Balochi from a Typological Perspective”,

http://ijals.usb.ac.ir/article_45_4d94dcb190f6ddff64ba352ccb31eaba.pdf, (04, 08, 2017), r.2.

⁹²Naoko Takahashi, “Split Ergativity in Pashto”,

https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QQknWrrICVkJ:https://nufs-nuas.repo.nii.ac.jp/%3Faction%3Drepository_uri%26item_id%3D279%26file_id%3D22%26file_no%3D1+%&cd=7&hl=en&ct=clnk&gl=uk, (03, 08, 2017), r. 2.

yenê ke o zî zîwanê kurdkî yo. Ergatîvîte zazakîya Hezanî de xo muhafeze kerda, labelê kurmanckîya merkezê Licê de biya vinî.

Kurmanckîya Pêroyîye: 1) *Ez* te dibîn*im*. (Demo nikayên û demo hîra)

2) Min *tu* dîtî. (Demo vîyarte yo dîyar)

Kurmanckîya merkezê Licê: 1) *Ez* te dibîn*im*. (Demo nikayên û demo hîra)

2) Min *te* dîØ. (Demo vîyarte yo dîyar)

Zazakîya Hezanî: 1) *Ez* to vînena. (Demo nikayên û demo hîra)

2) Mi *ti* dîyî. (Demo vîyarte yo dîyar)

Seke nê cumleyanê corênan de zî aseno ke kurmanckîya pêroyîye de û zazakîya Hezanî de nê-ergatîvîte esta. Seva nê qaydeyî objektê nê cumleyan demo vîyarte yo dîyar de sey subjektê cumleyî têgeyayo. Labelê wina aseno ke kurmanckîya merkezê Licê de ergatîvîte biya vinî.

QISMO PANCIN

5. HETÊ ZEMÎR, SIFET, EDAT Û ZERFAN RA TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ

5.1. ZEMÎRÎ

Çekuya ke herinda nameyî yan zî grûba nameyî (noun phrase) de yena şuxulnayene⁹³ sey zemîr yena pênasekerdene. Sey perçeyê bînan yê xusûsiyetanê lînguîstîkan nizdbiyayîşê zemîran zafane sey krîterêkê nizdbiyayîşê ê ziwanan yeno ercnayene. Gama zemîrê kurmanckî û zazakî yenê têvernayene, aseno ke seypêyîyêka eşkeraye mîyanê înan de esta.

5.1.1. Zemîrê Şexsan

Zemîrê şexsan yê kurmanckî û zazakî teberê şexsê diyin yê zafhûmarî de heman ê, tenya telafuzê înan cîya yo. Kurmanckî de seva şexsê hîrêyinan zemîr çi nerî çi zî makî “ew” o. Labelê vurayîşê vengana ra zazakîya pêroyîye de seva nerîyan zemîr “o” û seva makîyan zî zemîr “a” yo. Hetêna ra xo mîyan de zî tayê cîyatîyê telafuzî mabeyna fekanê kurmanckî de û zazakî de estê. Mesela, kurmanckîya fekê Silivî de şexsê diyinî yê ferdî “tu” vanê ke telafuzê nê zemîrî kurmanckîya Licê de sey “tû” yo. Nimûneyê vurayîşê telafuzê zemîranê zazakî rê zî ma eşkenê telafuzê fekê şexsê diyinî yê ferdî yê nerîyî yê zazakîya Sêwrege bidê ke “o” yo. No zemîr zazakîya Hezanî de sey “we” yeno telafuzkerdene. Hetêna ra zazakîya Hezanî de, demê vîyarteyan de seva zemîrê şexsî yê ferdê hîrêyînî yê makî ge “aye” û ge zî “ya” yeno şuxulnayene. Mesela, herinda ke “aye arayî kerde” biyero vatene ge-ge “ya arayî kerde” zî yeno vatene. Tabloya cêrêne ya 87. de zemîrê şexsan yê kurmanckîya Licê û yê zazakîya Hezanî ameyê têvernayene.

⁹³Cambridge Advanced Learner's Dictionary, “pronoun”, Cambridge University Press, Edinburgh 2008, r. 1137.

Tablo 87: Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî De Zemîrê Şexsan

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
Halo Sade	Halo Oblîk	Halo Sade	Halo Oblîk
Ez	Min	Ez	Mi(n)
Tû	Te	Ti	To
Ew	Wî	We	Ê
Ew	Wî	Ya	Aye
Em	Me	Ma	Ma
Wun	We	Şima	Şima
Ew	Wan	Ê	Îne

Nê zemîrê ke tabloya 87. de yê, înan de zî aseno ke teberê şexsê diyin yê zafhûmarî de heme zemîrê şexsan yê kurmanckî û zazakî yan heman ê yan zî seypê yê. Tenya wext ra telafuzê tayê zemîranê şexsan vurayo. Zazakî de şexsê hîrêyin yê ferdî seva nerî û makî cîya yo, labelê kurmanckî de heman o. Kurmanckî de seva her diyin zî “ew” o. Kurmanckîya standarde de, demê vîyarteyan de seva şexsê hîrêyinî yê ferdî yê makî “wê”, seva şexsê hîrêyinî yê nerî “wî” yeno şuxulnayene.⁹⁴ Wina aseno ke fekê Licê de seva makîyan yê ferdanê hîrêyinan de zemîrê “wê”yî cayê xo “wî”yî rê verdayo. Kurmanckîya Licê de seva zemîrê şexsê hîrêyinî yê ferdî hem nerîyan û hem zî makîyan “wî” yeno şuxulnayene. Zazakîya Hezanî de ya zazakîya pêroyîye ra cîya seva şexsê hîrêyin yê nerîyî herinda “o” de halo sade de “we” vacêno. Hetêna ra ma zanê ke çekuyê “ewe”, “ew”, “we” û “o” nê heme çekuyî heman kokî ra yenê, kognet ê. Na yewe ra kurmanckîya Licê de “ew” çî yo zazakîya Hezanî de zî “we” heman çî yo. Ma vurayîşê “ew” ra ver bi “o” yî zazakî de zaf raşt yenê. Mesela “vewre” ra ca-ca “vore” yan zî “vori” vacêno, “hewt” ra “hot” yan zî “pewtiş”ra “potiş” vacêno. Gama ma nê zemîranê “ew” û “we” yê ferdanê nerî yê Licê û Hezanî danê têver ma vînenê ke nê zemîrî kognet ê.

Hetêna ra kurmanckîya Licê de seva zafhûmaranê şexsê dîyinî herinda “hûn” de “wun” vacêno. No zî nîşanê vurayîşê vengê “h”yî ra ver bi “w”yî yo. Halê oblîkî de wina aseno ke fekê Hezanî de “min” ra vengê “n” yo peyên kewto. Labelê no vengê

⁹⁴Sami Tan, *Rêzimana Kurmancî*, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul 2011, r. 122.

“n” yê *minî* tayê halan de xo muhafaze kerdo. Nimûne herinda ke “mi û to” biyero vatene “min û to” vacêno. Seva şexsê hîrêyinî yê zafhûmarî yê “înan”î ke zafê zazayan sey “înan” telafuz kenê, fekê Hezanî de no zemîr sey “îne” yeno telafuzkerdene.

5.1.2. Zemîrê Persan

Tablo 88: Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî De Zemîrê Persan

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Çi	Çi
Çi	Se
Ko	Ça
Çima	Çira
Çira	Çîrê
Çawan	Sehîn / Çi haway
Kengî / Kînga	Key /Kenga
Kî	Kamî
Kîjan	Kamheb
Çiqas	Çiqa
Çend	Çend

Seke na tabloya 88. de zî aseno ke zemîrê şexsan yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî qismêk heman ê, qismêk zî manenê yewbînan. Zazakî de seva zemîrê perse yê îngilîzkî yê “what”î di tewirî estê. Yew “çi” yo ke kurmanckî de zî bi heman hawayî yo û yo diyin zî “se” yo. No zemîrê persan yê “se”yî zemîrêko xusûsî yo û zazakî de tenya karanê “kerdiş”, “vatiş” û “biyayîş”î de yeno şuxulnayene. Nimûneyanê tabloya 88. de zafaneyê çekuyan eslê xo de heman ê, labelê telafuzê înan cîya yo. Mesela, çekuya “kî” ya kurmanckî ke zazakî de sey “kam” o, kes eşkeno vaco ke vurayîşê vengî ra wext ra biya sey “kî”. Yan zî zemîrê kurmanckîya Licê yê “kîjan”î ke zazakîya Hezanî de sey “kamheb” o, tayê mintiqeyanê bînan yê zazayan de no zemîr sey “kamcîn”⁹⁵ yeno telafuzkerdene ke wayîrê heman formê “kîjan”î yo. Seke na tablo de zî aseno zazakîya Hezanî de kîştayê zemîrê “sehîn”î yo ke kurmanckîya Licê de

⁹⁵ Ferhengê Kirmanckî (Zazakî) - Tirkî, “kamcîn” Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009, r. 252.

“çawan” o, ge-ge zemîrê “çi haway” zî yeno şuxulnayene ke zemîrê “çawan” ê kurmanckîya Licê zî nê zemîrî dir heman o. Yewna nimûneyê seva vurayîşê vengane zemîran yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî zî zemîrê “ko” yo ke zazakîya Hezanî de her çende no zemîr sey “ça” biyero telafuzkerdene zî zazakîya Dêrsimî de no zemîr sey “kata” yeno telafuzkerdene. Na yewe ra kes eşkeno vaco ke zemîrê kurmanckî û zazakî yan heman ê, yan zî tenya telafuzê înan de tayê cîyatîyî estê. Gama ke ma nê nizdbiyayîşî çarçiwaya xusûsîyetanê lînguîstîkan de biercne, ma eşkenê vacê ke no nizdbiyayîş yewna nîşanê heman ziwani ra ameyîşê kurmanckî û zazakî yo.

5.2. SIFETÎ

Sifetî seva dayîşnaskerdişê name yan zî zemîrêk yenê şuxulnayene. Yanî kes eşkeno vaco ke sifetî senênîya çîyan îfade kenê. Nê qismî de do sere de sifetê îşaretan û sifetê rengan ê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî biyerê têvernayene. Dima nê her di ziwani de hetê awaniyanê sifetan ra biyerê têvernayene. Tewr peynî de zî do îzafeya sifetî ya nê her di ziwanan ser ro biyero vindertene.

5.2.1. Sifetê Îşaretan

Tablo 89: Halê Sadeyî De Sifetê Îşaretan

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
<i>Seva Nizdî</i>	<i>Seva Dûrî</i>	<i>Seva Nizdî</i>	<i>Seva Dûrî</i>
Ev (n), (m),	Ew (n), (m)	Eno (n)	Aw (n)
Ev (n), (m),	Ew (n), (m)	Ena (m)	A (m)
Ev (zh)	Ew (zh)	Enî (zh)	Ay (zh)

Seke na tabloya 89. ya corêne de zî aseno kurmanckîya Licê de, halê sadeyî de sifetê îşaretan yê nizdî hem seva nerî, hem seva makî û hem zî seva zafhûmaran “ev” o. Seva dûrî zî kurmanckîya Licê de heme yew ê û sey “ew” ê. Zazakîya Hezanî de, halê sadeyî de sifetê îşaretan yê nizdî yê seva nerîyî “eno”, seva makî “ena” û seva zafhûmaran zî “enî” yo. Nê fekê Hezanî de, halê sadeyî de sifetê dûrî seva nerî “aw”, seva makî “a” û seva zafhûmarî zî “ay” o. Tîya çîyo ke zazakîya Hezanî de sey xusûsîyetêko bîn xo ramocneno seva nizdîyan ardişê vengdarê “e”yî vernîya sifetanê “no”, “na” û “nî” yo, seva dûran zî ardişê vengdarê “a”yî bi vernîya sifetanê “we” û

“ê” yo. Sifetê “awe” yê nerîyî ra vengo peyên o “e”, sifetê zafhûmarî yê “ayê” ra zî vengo peyên o “ê” kewto. Sifetê “awe” biyo “aw” û sifetê “ayê” zî biyo “ay”. Tabloya cêrêne ya 90. de halê oblîkî de sifetê îşaretan yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê têvernayene.

Tablo 90: Halê Oblîkî De Sifetê Îşaretan

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
<i>Seva Nizdî</i>	<i>Seva Dûrî</i>	<i>Seva Nizdî</i>	<i>Seva Dûrî</i>
Vê (n), (m),	Wê (n), (m)	Enî (n)	Ay (n)
Vê (n), (m),	Wê (n), (m)	Ena (m)	A (m)
Van (zh)	Wan (zh)	Enî (zh)	Ay (zh)

Seke tabloya 90. de zî aseno ke halê oblîkî yê sifetanê îşaretan de, kurmanckîya Licê de hem seva makî û hem zî seva şexsê nerîyî formê “vê” û “wê” ameyê şuxulnayene. Labelê Kurmanckîya pêroyîye de, halê oblîkî de seva sifetê îşaretî yê nizdî yê nerîyî “vî” û yê dûrî “wî” yeno şuxulnayene.⁹⁶ Wina aseno ke kurmanckîya Licê de cîyatîya mabeyna sifetanê îşaretan yê makî û nerîyan biya vinî. Mesela, kurmanckîya Licê de seva makî û nerîyî halê oblîkî de “vê”, heman halê oblîkî de seva dûrî zî hem seva makî û hem zî nerîyî “wê” yeno şuxulnayene. Halê oblîkî de, sifetê îşaretî yo nizdî zazakîya Hezanî de seva nerîyî “enî”, seva makî “ena” û seva zafhûmarî zî “enî” yo. Heman halî de seva dûrî zî sifetê îşaretan yê nerîyî “ay”, yê makî “a” û yê zafhûmarî zî “ay” o.

5.2.2. Sifetê Rengan

Rengî hem name hem zî sifetan îfade kenê. Kes eşkeno vaco ke zafaneyê sifetanê rengan ê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî seypê yê. Tabloya 91. de sifetê rengan yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê têvernayene.

⁹⁶Sami Tan, *Rêzimana Kurmancî*, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul 2011, r. 172.

Tablo 91: Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî De Sifetê Rengan

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Sipî	Sipey
Reş	Sîya
Sor	Sûr
Zer	Zerdik
Heşîn	Zergûn
Qehwerengî	Qehwerengî
Pembe	Pembe
Mawî	Mawî
Rengê pirteqalê	Rengê pirteqale

Na tabloya 91. de rengê “qehwerengî” tirkî ra gîrîyayo. Her çende “kahve” çekuyêka erebkî û “reng” zî çekuyêka îrankî ya, nê her di çekuyî goreyê awanîya gramerê tirkî ra arîyayê têhet û no reng tirkî de sey “kahverengi”⁹⁷ yeno telafuzkerdene. Û no telafuzê tirkî kewto fekê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî. Çekuya “mawî”⁹⁸ zî ziwane erebkî ra kewta kurdkî mîyan ke na çeku tirkî de zî sey “mavi” yena telafuzkerdene.

5.2.3. Hetê Awanîye Ra Sifetî

Hetê awanîye ra sifetî bi hîrê beşan yenê tesnîfkerdene: Sifetê sadeyî, sifetê derîvatîvî û sifetê pêrabesteyî. Seypêyîya awanîya sifetan sey yewna faktorêko muhîm yê heman ziwani ra ameyîşê lehçeyan yan zî ziwanan eşkena biyero dîyene. Kurdkîya qedîme seva ke ziwano serçime yê zazakî û kurmanckî ya, nê her di ziwane kurdkîyî hetê awanîya sifetan ra zî zafane heman ê, ge-ge zî bi nisbetêko tay yewbînan ra cîya yê.

⁹⁷“Kahverengi”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=177709, (08, 08, 2017)

⁹⁸“Mavi kelime kökeni”, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/mavi>, (08, 08, 2017)

5.2.3.1. Sifetê Sadeyî

Sifetê ke tu qertaf nêgirewtê yan zî nêameyê derîvatîvekerdene sey sifetê sadeyî yenê pênasakerdene. Nisbetêko zêde sifetê sadeyî yê kurmanckî û zazakî yan heman ê yan zî nîzdê yewbînan ê. Tabloya cêrêne ya 92. de tayê sifetê sadeyî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê têvernayene.

Tablo 92: Sifetê Sadeyî Yê Ke Heman Ê Yan Zî Nîzdê Yewbînan Ê

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Germ	Germ
Giran	Giran
Nerm	Nerm
Tarî	Tarî
Teng	Teng
Tenik	Tenik
Tirş	Tirş
Zelal	Zelal
Dirêj	Derg
Dûr	Dûrî
Fire	Hîra
Hişk	Wuşk
Hûr	Werdi
Kevn	Kan
Kin	Kilm
Nêz	Nîzd
Nizm	Nimz
No	Newe
Qalin	Qalind
Rast	Raşt

Nimûneyê ke tabloya 92. de ameyê dayene, nisbetêko muhîm yê ê sifetan kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de yan heman ê seypê yê. Êyê ke nîzdê yewbînan ê înan de tenya vurayîşê vengê virazîyayo. Mesela sifetanê sey “dirêj” û “derg”, “fire”

û “hîra”, “hişk” û “wuşk”, “hûr” û “werdi” yan zî “kevn” û “kan” ke na tablo de ameyê dayene, înan de tenya telafuz de wext ra vurayîşêk virazîyayo. Hetêna ra nisbetêko tay yê sifetanê sadeyan yê kurmanckîya Licê û yê zazakîya Hezanî ke wayîrê heman mana yê, labelê yewbînan ra cîya yê zî estê. Tabloya cêrêne ya 93. de seva sifetanê sadeyan ê cîyayan tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 93: Sifetê Sadeyî Yê Cîyayî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Mezin	Pîl
Piçûk	Qic
Şil	Hî
Tijî	Pirr
Têr	Mird
Birçî	Veyşan
Vala	Veng
Zirav	Barî
Direng	Erey

Seke tabloya corêne ya 93. de aseno ke nisbetêko tay yê sifetanê sadeyan yê kurmanckî û zazakî her çend hetê mana ra heman bê zî telafuz de yewbînan ra cîya yê. Mesela, kurmanckîya Licê de sifetê “mezin”î zazakîya Hezanî de “pîl”, sifetê “piçûk”î “qic”, sifetê “şil”î “hî” û sifetê “tijî”yî “pirr” o. Kes eşkeno na cîyatîya telafuzê sifetanê sadeyan yê ke cuye rocaneye de vêşî yenê şuxulnayene, sey nîşanêkê cîyabiyayîşê nê di ziwananê kurdî yê wextêkê kanî biwano.

5.2.3.2. Sifetê Derîvatîvî

Sifetê ke ameyê viraştene (derîvatîvekerdene) înan ra sifetê derîvatîvî vacêno. Sifetî bi edat, kar, sufiks û nameyan eşkenê biyerê derîvatîvekerdene. Kurmanckî de û zazakî de awanîya derîvasyonê sifetan heman a. Mesela, sifetê “bêxew” yê kurmanckîya Licê zazakîya Hezanî de sey “bêhewn” o. Nê her di nimûneyan de zî edatê “bê”yî ameyo vernîya nameyêk û bi nê hawayî sifetêk ameyo viraştene. Tabloya cêrêne ya 94. de seva nê halî tayê nimûneyê bînî ameyê dayene.

Tablo 94: Tayê Sifetê Derîvatîvî

Deravîtîvekerdişê Sifetan	Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Edat + Name	(bi+xêr) Bixêr	(bi+xêr) Bixêr
	(bê+xwey) Bêxwey	(bê+sol) Bêsol
Kar + Sufiks	(vekir+î) Vekirî	(akerd+e) Akerde
	(şikand+î) Şikandî	(şikit+e) Şikte
Name + Sufiks	(birîn+dar) Birîndar	(birîne+dar) Birîndar
	(zêrr+în) Zêrrîn	(zerd+în) Zerdîn

Seke tabloya 94. de zî aseno ke sîstemê derîvatîvekerdişê sifetan yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî heman o. Mesela, ge-ge sey “bixêr” û “birîndar” yê kurmanckîya Licê, “bixêr” û “birîndar” ê zazakîya Hezanî dir viraştişê sifetî tenya nê, sifet bi xo zî heman o, ge-ge zî sey nimûneyanê “vekirî” û “akerde”yî de awanîya viraştişê sifetî heman o, labelê sifetê înan yewbînan ra cîya yenê telafuzkerdene.

5.2.3.3. Sifetê Pêrabesteyî

Nê sifetî bi tamamkerdişê sifetî yenê viraştene û bi nê hawayî benê wayîrê manayanê xusûsiyan.⁹⁹ Mesela, kurmanckîya Licê de çekuya “serhişk” ke zazakîya Hezanî de na çeku sey “serrewuşk” a, sifetêk a ke name û sifetêk ra yena viraştene. Kurmanckî û zazakî de awanîya sifetanê pêrabesteyan heman a. Tabloya cêrêne ya 95. de seva sifetanê pêrabesteyan tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 95: Sifetê Pêrabesteyî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
(çav+birçî) Çavbirçî	(çim+veyşan) Çimeveyşan
(dest+vala) Destvala	(dest+veng) Desteveng
(zik+birçî) Zikbirçî	(pîze+veyşan) Pîzeveyşan
(bext+reş) Bextreş	(betx+reş) Bextereş

⁹⁹Gramer Terimleri Sözlüğü, “birleşik sıfat”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992, r. 28.

Seke tabloya 95. de zî aseno rayîrê viraştişê sifetanê pêrabesteyan yê kurmanckî û zazakî heman o. Zazakîya Hezanî de sifetê pêrabesteyî de nameyî ra dima eke name bi herfa bêvenge qedêno û sifetê dimayê nameyî zî bi herfa bêvenge dest pêkeno, a game vengdarê “e”yî arîyeno mabeyna name û sifetî. Mesela, herinda “çimveyşan”î de “çimeveyşan” yeno vatene.

5.2.4. Îzafeya Sifetî

Îzafeya sifetî yan zî bi îngilîzkî *adjectival phrase sey grûba îzafeyî ke wayîra name û sifetî ya ke senênîya ê nameyî ifade kena* yena pênasakerdene. Nê halê îzafeyî de sifet tamamkerdox o û name zî çîyo ke hetê sifetî ra yeno tamamkerdene yo.¹⁰⁰ Seva îzafeya sifetî ma eşkenê vacê ke çî halê sadeyî de çî zî halê oblîkî de mabeyna kurmanckî û zazakî de tayê cîyatîyî estê. Tabloya cêrêne ya 96. de halê sadeyî de seva îzafeya sifetî nimûneyê makî, nerî û zafhûmarî ameyê dayene.

Tablo 96: Halê Sadeyî De Îzafeya Sifetî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Gula sorØ	Gula sûre
Gurê reşØ	Vergo sîyaØ
Destê şilØ	Destê hîyî

Kurmanckîya standarde de, îzafeya sifetî ya halê sadeyî de seva zafhûmaran sufiksê “-ên”î arîyeno bi nameyî wa. Labelê seke na tabloya 96. de zî aseno fekê Licê de bêvengo “n” o peyên kewto. Mesela, “destên şil” sey “destê şil” ameyo telafuzkerdene. Hetêna ra nê halê sadeyî de kurmanckîya Licê de nameyo makî sufiksê “-a”yî û nameyo nerî zî sufiksê “-ê”yî gêno. Zazakîya Hezanî de û zazakîya pêroyîye de zî halê sadeyî yê îzafeya sifetî de seva makîyan nameyî rê sufiksê “-a”yî, seva nerîyan nameyî rê sufiksê “-o”yî û seva zafhûmaran zî sufiksê “-ê”yî arîyeno. Nê halê sadeyî de seva sifetê nameyê makî rê sufiksê “-e”yî arîyeno, sifetê nameyê nerîyî rê sufiksêk nêarîyeno û sifetê nameyê zafhûmarî rê zî sufiksê “-î”yî arîyeno. Tabloya 97. de halê oblîkî de seva îzafeya sifetî nimûneyê makî, nerî û zafhûmarî ameyê dayene.

¹⁰⁰Gramer Terimleri Sözlüğü, “sıfat tamlaması”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992, r. 133.

Tablo 97: Halê Oblîkî De Îzafeya Sifetî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ava sarØ	Awa serdine
Goştê sorØ	Goştê sûrî
Sebîyê dirêjØ	Tûtanê dergan

Gama ke ma ewnênê têvernayîşê tabloya 97. ra kurmanckîya Licê de, halê oblîkî yê îzafeya sifetî de sey halê sadeyî nameyê makî rê ancî sufiksê “-a”yî, nameyê nerî rê sufiksê “-ê”yî û nameyê zafhûmarî rê zî sufiksê “-ê”yî arîyeno. Sifetanê ê nameyan rê zî tu sufiksêk nêarîyeno. Labelê zazakî de, halê oblîkî yê îzafeya sifetî de halê sadeyî ra gore tenya sufiksê ke yenê name û sifetê makî nêvurenê. Nameyê makî rê ancî sufiksê “-a”yî, sifetê nê nameyî rê zî sufiksê “-e”yî arîyeno. Labelê halê oblîkî yê îzafeya sifetî de sufiksê ke yenê nerî û zafhûmarî vurenê. Nê halî de nameyê nerîyî rê sufiksê “-ê”yî, sifetê nê nameyî rê sufiksê “-î”yî arîyeno. Heman halî de nameyê zafhûmarî rê sufiksê “-anê”yî, sifetê ci rê zî sufiksê “-an”î arîyeno.

5.3. EDATÎ

Edat gramer de sey *çekuya ke vernîya name, grûba nameyî yan zî zemîrêk de yena şuxulnayene ke înan çekuyêka bîne dir girê bido* yeno pênasekerdene.¹⁰¹ Nisbetêko muhîm yê edatanê kurmanckî û zazakî yan heman ê yan zî nîzdê yewbînan ê, tayê vurayîşê vengyan virazîyayê. Nisbetêko xeylî tay zî edatê kurmanckî û zazakî yewbînan ra cîya yê. Seva edatêkê cîyayî ma eşkenê nimûneyê edatê kurmanckî yê “ji”yî bidê ke no edat zazakî de “ra” yo. Cumleyêk de, cayê rêza edatan zafane kurmanckî û zazakî heman o. Labelê tayê edatan de hetê cayî ra cîyatî esta. Mesela, kurmanckî de edatê “li” ke zazakî de no edat sey “ro” yeno telafuzkerdene, rêza nê edatan de cîyatî esta. Kurmanckî de gama ke yeno vatene “*li* cîyan digere” zazakî de no cumle sey “koyan *ro* geyreno” beno ke tîya de edatê “li”yî yê kurmanckî ameyo verê objektî, labelê zazakî de “ro” ameyo dimayê objektî.

¹⁰¹Cambridge Advanced Learner's Dictionary, “preposition”, Cambridge University Press, Edinburgh 2008, r. 1118.

Tablo 98: Têvernayîşê Çend Edatanê Serekeyan Ê Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê		Zazakîya Hezanî	
<i>Edat</i>	<i>Cumle</i>	<i>Edat</i>	<i>Cumle</i>
Ji	Ew ji bajêr tê.	Ra	We sûke ra yeno.
Jê	Ez jê xeyidîm.	Ci ra	Ez ci ra heredyawa.
Ji bo / Bona	Te j' bo çi lêxist? / Te bona çi lêxist?	Qey/ semedê	To qey çi da piro? To semedê çi da piro?
Bi	Wî bi nan xwe têr kir.	Bi	Ê bi nan xu kerd mird.
Bê	Zarûk bê diya xwe çûn.	Bê	Tûtî bê day xu şîy.
Ser (Li ser)	Ser masê deyne.	Ser	Serê masa de rûne.
Bin	Binê xanî rast ke.	Bin	Binê banî raşt ke.
Li	Li çîyan digere.	Ro	Koyan ro geyreno.
Da (di ... de)	Mala wan da yek nemale.	Di ... de / De	Di keyey îne de yew nêmeno. / Keyey îne de yew nêmeno.

Nê edatê ke tabloya 98. dîyayê, ma eşkenê vacê ke edatanê bînan ra gore cuya rocaneye de hîna vêşî yenê şuxulnayene. Nê edatî: “Ji” (ra), “jê” (ci ra), “ji bo” (qey), “bi” (bi), “bê” (bê), “ser” (ser), “bin” (bin), “li” (ro) û “da” (di ... de) yê. Seke na tablo de zî aseno nê edatê kurmanckî û zazakî nisbetêko muhîm heman ê.

Edatê “ji”yî yê kurmanckî ke zazakîya Hezanî de “ra” yo seva çîyêk kamca ra û key dest pêkeno ramocno yeno şuxulnayene. Mesela, nimûneyê kurmanckîya Licê yê “ez *ji* serê sibê heta ana neseqnîm” de, ke zazakîya Hezanî de no nimûne sey “ez serê sibay *ra* heta enka nêvinderta” yo, edatê “ji” û “ra”yî yê nê cumleyan derheqê karêk key ra dest pêkerdo, derheqê ci de ma rê fikir dano. Edatê “jê”yî ke zazakîya ci “ci ra” yo wezîfeyêkê nîzdê edatê “ji”yî bica ano, çîyatîya ci edatê “ji”yî ra na ya ke nê edatî de çîyo ke ci ra behs beno şexsê ferdî yo diyin o. No şexs beno ke hetê zayendî ra makî bo yan zî nerî bo. Cumleyo kurmanckî “ew *jê* hêrs bû” ke zazakîya Hezanî de sey “we *ci ra* hêrs biyo” yeno vatene, nê cumleyî de karê hêrsî hemverê şexsanê

diyinan yê ferdan ra yewî de ameyo kerdene. Yewna edato ke cuya rocaneye de tewr zaf yeno şuxulnayene edatê “ji bo/bona” (qey/semêdê) yo. Çîyo ke ameyo kerdene yan zî do biyero kerdene seva çî yo yan zî seva kamî yo bi nê edatî yeno îfadekerdene. Eke ma nimûneyêkê nê edatî bide; kurmanckîya Licê de “ez ji bo te dêjim” zazakîya Hezanî de beno sey “ez qey to vana” yan zî herinda edatê “qey”î de eke “semêdê” biyero şuxulnayene zazakîya Hezanî de no cumle sey “ez semêdê to vana” beno. Nê her di cumleyan de zî karê vatişî seva şexsê diyin yê ferdî biyo.

Edatê “bi”yî (bi) zî edatanê ke tewr zaf yenê şuxulnayene ra yew o. No edat manayanê sey yewî yan zî çîyêk dir amadebiyayîşî, wesîteyîye, xo ser ro çîyêk karitişî û wayîrîya çîyêk dano. No edat kurmanckî û zazakî de heman o. Cumleyê “ez bi kefçiyê nan duxwim” yê kurmanckîya Licê ke zazakîya Hezanî de heman cumle sey “ez bi koçike nan wena” yo, nînan de no edat karê werdişî bi wesîteyê çîyî ameyo bicaardene îfade keno. No edat heman wext de seva verê kes yan zî çîyêk kamcîn hete ser ro yo, seva ê zî yeno şuxulnayene. Mesela, cumleyê “ez bi te bawer nabim” ke zazakîya Hezanî de no cumle sey “ez bi to bawer nêbena” yo, nê cumleyan de “bi” manaya hetêk ser dano.

Edatêko bîn o ke cuya rocaneye de zaf yeno şuxulnayene “bê”yî (bê) yo. No edat cumleyan rê manaya wayîr nêbiyayîşî, tecrube nêkerdişî yan zî amade nêbiyayîşî dano. No edat kurmanckî û zazakî de heman o. Cumleyê “ew bê xebera min çûye” ke zazakîya Hezanî de no cumle sey “we bê xebera mi şîyo” yo, nînan de manaya wayîr nêbiyayîşê çîyêk dayo, ke a zî xeber a.

Edatê “ser”î (ser) zî edatanê serekeyan ra yo. No edat pozîsyonê rîyê cayêk ser ro vindertişî îfade keno. No edat kurmanckî û zazakî de heman o. Mesela, “serê masê vala ye” ke zazakîya Hezanî de no cumle sey “serê masa veng o” yo, nînan de wezîyetê rîyê masa yeno îfadekerdene. Edatêko bîn o ke pozîsyonê binê cayêkê îfade keno “bin” o. No edat kurmanckî û zazakî de heman o.

Seva edatê “li”yî yê kurmanckîya Licê, zazakîya Hezanî de di çekuyî estê. Nê edatê “ro” yê zazakî yo û oyo bîn zî edatê “li” yê kurmanckî yo. Zazakîya Hezanî de cuya rocaneye de seva nê edatî zafane formê “li”yî yeno şuxulnayene ke tesîrê kurmanckîya Licê ra kewto ziwani mîyan. Mesela, cumleyê “ez li wî geriyam” ê kurmanckîya Licê, zazakîya Hezanî de sey “ez li ê geyrawa” yeno vatene.

Edatêko bîn o ke zaf yeno şuxulnayene “da” (di ... de) yo ke zafaneyê zazayê Hezanî nê edatî sey kurmanckîya standarde şuxulnenê, labelê kurmancê Licê zî nê edatî hema-hema sey zafaneyê zazayan şuxulnenê. Seke aseno kurmanckîya Licê de herinda edatê “di ...de” yê kurmanckîya standarde de “da” yeno şuxulnayene. Hezan de seva edatê “de”yî sey yê kurmanckîya pêroyîye zafane edatê “di ... de”yî yeno şuxulnayene. Hetêna ra ganî ma tîya biyarê zıwan ke formê “de”yî zî Hezan de esto, labelê qiseykerdişan de ekserîyet formê “di ...de” yî yeno şuxulnayene. Mesela, kurmanckîya Licê de gama vanê “ez rê da me, têm”, no cumle zazakîya Hezanî de sey “ez di reyîr de wa, yena” yan zî tay bo zî ge-ge sey “ez reyîr de wa, yena” yeno vatene.

Hem tabloya 98. ra hem zî nê îzahatanê edatanê ke zaf yenê şuxulnayene, ê îzahatan ra fam beno ke kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî hetê edatan ra û rayîrê şuxulnayîşê înan ra zî nisbetêko pîl sey yewbînan ê. Cîyatî xo hîna zaf mabeyna edatê “ji” yê kurmanckî û “ra”yê zazakî de ramocnena. Sewbînî ma vînenê ke edatê kurmanckî û zazakî yan heman ê yan zî seypê yê.

Tablo 99: Têvernayîşê Tayê Edatanê Bînan Ê Kurmanckîya Licê û Zazakîya Hezanî

Jê ra (Jê re)	Me jê ra pere şand.	Ci rê	Ma ci rê pere şirawit.
Ji ... ra (Ji ... re)	Min ji te ra kîtab hanî. / Mi' j' ta kîtab hanî.	Rê	Mi to rê kîtab ard.
Bi ... ra (Bi ... re)	Bi min ra nê.	Dir	Mi dir meye.
Ber bi	Ew ber bi mektebê çûn.	Ver bi	Ê ver bi mektebe şîy.
Ser ... da (Di ser ... de)	Kîtaba te ser masê da ye.	Ser ...de	Kîtabê to serê masa de w'.
Pê	Sebîyan pê henekê xwe dikrin.	Pê	Tûtan pê yarîyanê xu kerdêne.
Heta	Em sekinî heta ew hatin.	Heta	Ma vindertî heta ê hamey.
Bi ...ve	Tiştê bi darê ve nemaye.	Wa	Çîke dare wa nêmento.

Tabloya 99. de edatê “wa”yî yê zazakîya Hezanî manaya “bi ... ve” yê kurmanckîya Licê dano. Mesela, “îne mi **wa** pere nêverda” kurmanckîya Licê de beno “wan **bi** min **ve** pere nehîşt”. Cîyatîyêka bîne ya edatanê kurmanckî û zazakî edatê ke tede edatê “ji”yî esto, ê edatan de xo ramocnena. Mesela, edatê “jê re” ke eslê xo de “ji wê/wî re” yo zazakîya Hezanî de sey “ci rê” yo ke tîya de “ci” manaya “ê” yan zî “aye” dano. Labelê îhtîmal esto ke no edat vurayîşê vengana ra mîyanê wextî de “ci ê” û “ci aye” ra biyo “ci”. Xora kurmanckî de edatê “jê re” zî eslê xo de “ji wê/wî re” ra yeno ke edatê zazakî yê “ci rê” dir seypêyîyêk îfade keno. Mesela, kurmanckî de cumleyê “**jê re** av bide” zazakî de sey “**ci rê** aw bide” yeno vatene ke nê her di cumleyî seypê yê. Kurdîya hewramkî de edatê “ji”yî yê kurmanckî sey “ce” mendo û ewro zî yeno şuxulnayene ke no sey yewna nîşanê têkilîya mabeyna edatê “ci”yî yê zazakî û “ji”yî yê kurmanckî eşkeno biyero dîyene.

5.4. ZERFÎ

Ferhengê ziwanzanîye yê Longmanî de zerf sey *çekuya ke kar, sifet, zerfêkê bînî yan zî cumleyêk îzah kena yan zî tayê îzahetanê bînan înan ser ro daxil kena* yeno pênasakerdene.¹⁰² Zerf cewabê persanê sey *senî, ça (kotî)* û *keyî* dano. Zerfî hetê tewiran ra sey zerfê cayî-hetî, zerfê demî, zerfê zafitî û kemîtîye, zerfê pêrabestoxî, zerfê înterrogatîvî û zerfê halî eşkenê biyerê tesnîfkerdene. Kurmanckî û zazakî de nisbetêko muhîm yê zerfan seypê yê.

5.4.1. Zerfê Cayî-Hetî

Bi zerfanê nê tewiran persa “ko” (ça) rê cewab dîyeno. Kes eşkeno vaco ke nisbetêko muhîm yê zerfan kurmanckî û zazakî de seypê yê. Labelê mabeyna zerfanê cayî-hetî yê kurmanckî û zazakî de nisbetêko muhîm cîyatîyêk esta. Her çende zerfê cayî-hetî yê nê di lehçeyan yewbînan ra zafane cîya bê zî rêza nê zerfan cumle de heman a. Mesela, kurmanckîya Licê de cumleyê “zarûk çûn **hondir**” zazakîya Hezanî de sey “tûtî şîy **zere**” yo ke nê her di cumleyan de zî cayê zerfî peynîya cumleyî de yo. Tabloya 100. de tayê nimûneyê zerfanê ca û hetan yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê dayene.

¹⁰²Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics, “adverb”, Pierson, Great Britain 2010, r. 14.

Tablo 100: Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî De Tayê Zerfê Ca û Hetan

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Hondir	Zere
Derva	Teber
Pêş	Ver
Paş	Pey
Pêşî	Vernî
Paşî	Peynî
Pêş ve	Laver
Paş ve	Pey de
Wî alî	Wet
Vî alî	Nat
Dûr	Dûrî
Nêz	Nizd
Jêr ve	Hacêr
Jor ve	Cor de

Na tabloya 100. de aseno ke nisbetê nizdbiyayîşê çekuyanê zerfan yê ca û hetî yê kurmanckîya Licê û yê zazakîya Hezanî tay o. Kes eşkeno sebebê na cîyatî wextêkê kanî ra yewbînan ra dûrkewtişê kurmanckî û zazakî biwano. Labelê cîyabiyayîşê zerfanê ca û hetan bi serreyê xo nêno a mana ke nê ziwani yew ziwane hemparî ra nêne. Çunke nê zerfanê ca-hetî de zî zerfê seypêyî estê. Mesela, zerfê “dûr” û “dûrî” yan zê “nêz” û nizd nê zerfanê seypêyan ra yê.

5.4.2. Zerfê Demî

Zerfê demî persa “kînga” (key) rê cewab dano. Kurmanckî û zazakî de nisbetêko muhîm yê zerfanê demî seypê yê. Tabloya 101. de zerfê demî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê têvernayene.

Tablo 101: Tayê Zerfê Demî Yê Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Direng	Erey
Zû	Rew
Cî da	Ca de
Ana	Enka
Paşê	Dima
Nêzik da	Nizd ra
Her tim	Her tim
Wî gavê	A gavî
Her gav	Her gav
Nîşka ve	Nêşkave ra
Carna/Cana	Reyan
Qe	Qe
Sibe	Siba
Îro	Eyro
Îşev	Emşo
Îsal	Emsarr

Seke na tabloya 101. ra zî fam beno ke nisbetê nizdbiyayîşê zerfanê demî yê kurmanckîya Licê û yê zazakîya Hezanî xeylî vêşî yo. Zazakîya Hezanî de zî wexto ke “game” sey zerf yena şuxulnayene, telafuzê ci sey kurmanckî “gav” o. Mesela, herinda “a game” de “a gavî” yeno vatene. Labelê gama ke çekuya “game” sey name yena şuxulnayene sey “game” yena telafuzkerdene.

5.4.3. Zerfê Zafitî Û Kemîtîye

Nê zerfî persa “çiqas” (çiqas) yan zî “çend” (çende) rê cewab danê. Nisbetêko muhîm yê nê zerfan kurmanckî û zazakî de yan heman yan zî seypê yê. Tabloya 102. de tayê zerfê zafitî-kemîtî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê têvernayene.

Tablo 102: Têvernayîşê Tayê Zerfanê Zafitî-Kemîtiye

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Ewqas	Hende
Çend	Çend/ Çende
Çiqas	Çiqa
Pirr	Zehf
Kêm	Kemî
Hemû	Pêro
Tijî	Pirr
Hindik	Tay

Na tabloya 102. de çekuyanê “ewqas” û “çiqas”î de çekuya “qîyas”î (قياس) erebkî ra sey “qas” kewto kurdkî. Zazakîya Hezanî de “çiqa” de bêvengê “s”yî yê “çiqas”î yo peyên kewto. Çekuyê kurdkîya kurmanckî yê “ewqas” û “çiqas”î kurdkîya zazakî de sey “emhend” û “çihend” ê. Ewro zî zazakî de herinda “ewqas”î de “ehend” yeno vatene ke tîya de bêvengê “m”yî kewto. Çekuya “çihend”î zî ewro çi kurmanckî çi zî zazakî de hendî sey “çend” yena talefuzkerdene.

5.4.4. Zerfê Pêrabestoxî

Zerfo pêrabestox (*conjunctive adverb*) sey zerfo ke mabeyna di risteyan de hetê mana ra têkilîye virazeno yeno pênasakerdene. Mesela, kurmanckîya Licê de zerfê “hê zî” û zazakîya Hezanî de zerfê “hema zî” zerfanê pêrabestoxan ra yê ke manaya zerfê “still” yê îngilîzkî danê. Tabloya 103. de tayê zerfê pêrabestoxî yê bînî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê dayene.

Tablo 103: Tayê Zerfê Pêrabestoxî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
zî	zî
ser da zî	ser de zî
birastî	birastî
yan na	yaxa nê

Tabloya 103. de zêrfê “zî”yî yê zazakî, ke tayê mintiqeyanê zazayan de no zêrf sey “kî” zî yeno telafuzkerdene, kurmanckîya pêroyîye de sey “jî” yeno telafuzkerdene. Labelê seke ma na tablo de zî vînenê ke kurmanckî Licê nê zêrfi sey “zî” telafuz kenê ke zazakîya Hezanî de zî wina yo. Sewbîna nê zêrfanê corênan ra zêrfê “ser da zî” û zêrfê “ser de zî” manaya zêrfê “moreover” yê îngilîzkî, zêrfê “birastî” û “biraştî” manaya “indeed” ê îngilîzkî û zêrfê “yan na” û “yaxa nê” zî manaya “otherwise” yê îngilîzkî danê.

5.4.5. Zêrfê Înterrogatîvî

Zêrfê înterrogatîvî zêrfê sey “kînga” (key), “ko” (ça), “çima” (çira), “çiqas” (çiqa) û “çawan” (sehîn) ê. Karê (fîlê) îngilîzkî yê “interrogate”yî yeno manaya *wextêke dergî de seva ke derheqê çîyan de hayîdarî biyero girewtene perskerdişê xeylî persan*. Çekuya “interrogative” zî manaya xo ya gramatikî de halê perskerdişê persan îfade kena.

Tablo 104: Zêrfê Înterrogatîvî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Kînga/Kengê	Key/Kenga
Ko	Ça
Çima	Çira
Çira	Çîrê
Çiqas	Çiqa
Çawan	Sehîn

Na tabloya 104. ra zî fam beno ke zêrfê înterrogatîvî yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî nisbetêko muhîm seypê yê. Mesela, seva “kînga/kengê” yê kurmanckîya Licê zazakîya Hezanî de ge-ge zêrfê “key”î, ge-ge zî “kenga” yeno şuxulnayene. Seypêyîya nê zêrfanê înterrogatîvan yewna nîşanê nizdbiyayîşê kurmanckî û zazakî yo.

5.4.6. Zêrfê Halî

Zêrfê ke halêk îzah kenê yan zî îzahatê ci rê îzahetan daxil kenê ge-ge halê sadeyî de yê, ge-ge zî bi tekrarkerdişê heman çeku virazênê. Kurdî de rayîrêko bîn yê

viraştişê zerfê halî zî têverardişê edatê “bi”yî û sifetêk o. Mesela, zerfê “bi giranî”î ke kurmanckî û zazakî de bi heman hawayî yo, nê zerfî de “bi” edatêk o û “giran” zî sifetêk o. Gama edat û sifetêk arîyeno têver û sufîksanê “-î”, “-ayî”, “-tî” û “-kî”yî ra yew arîyeno sifetî wa zerfêk ke halî îfade keno virazêno.

Tablo 105: Tayê Zerfê Halî Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî De

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
Bi hev ra	Pîya
Hêdî hêdî	Hêdî hêdî
Giran giran	Giran giran
Nerm nerm	Nerm nerm
Wusin / Usin / Ewa	Ana / Anakî
Zû zû	Rew rew

Seke ma verî zî ardibi zıwan ke rayîrêko bîn yê viraştişê zerfê halî esto ke bi têverardişê edatê “bi”yî û sifetî yeno viraştene. Çi kurmanckî û çî zî zazakî de rayîrêkê formkerdişê zerfan zî ardişê edatê “bi”yî verê sifetan û ê sifetan rê zî daxilkerdişê sufîksanê “-ayî”, “-tî”, û “-î”yî ra yew o. Hetêna ra zazakîya Hezanî de kîştî nê sufîksan de sufîksê “-kî”yî zî arîyeno. Mesela, gama ke kurmanckîya Licê de “bi nermî jê ra beje” yeno vatene, no cumle zazakîya Hezanî de hem sey “bi nermî ci ra vace” yeno vatene û hem zî sey “bi nermkî ci ra vace” yeno vatene.

Qaydeyê bi rayîrê têverardişê edatê “bi”yî û sifetî viraştişê zerfan farsikî de zî esto. Mesela, cumleyêkê kurmanckî yê sey “Mehdî bi zehmetî mir” ke zazakîya ci sey “Mehdî bi zehmetî merd” o, fariskî de heman cumle sey “Mehdî be sextî mord”¹⁰³ o. Tîya de her di lehçeyanê kurdî de “bi zehmetî” û fariskî de “be sextî” zerf ê. Bi nê hawayî kes eşkeno vaco ke bi nê rayîrê viraştişê zerfan xusûsîyetêk o ke merdim xeylî zıwananê Îranîyan de raşt ro ci yeno. Tabloya 106. de tayê zerfê halî yê ke bi têverardişê edatê “bi”yî û sifetêk yenê viraştene ameyê dayene.

¹⁰³Lotfolah Yarmohammadi, *A Contrastive Analysis of Persian and English*, Payame Noor University Press, Tehran 1961, r. 82.

Tablo 106: Tayê Zerfê Halî Yê Ke Bi Têverardişê Edatê “Bi”yî Û Sifetêk Yenê Viraçtene

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
<i>Bi nermî</i>	<i>Bi nermî / Bi nermkî</i>
<i>Bi dirêjî</i>	<i>Bi dergî / Bi dergkî</i>
<i>Bi xweşkayî</i>	<i>Bi weşkayî</i>
<i>Bi zehmetî</i>	<i>Bi zehmetî</i>
<i>Bi bilindî</i>	<i>Bi berzî</i>
<i>Bi nizmî</i>	<i>Bi nimzî</i>
<i>Bi rehetî</i>	<i>Bi rehetî</i>
<i>Bi birafî</i>	<i>Bi birafî</i>
<i>Bi zorî</i>	<i>Bi zorî</i>
<i>Bi dizî</i>	<i>Bi dizdî</i>
<i>Bi hevaltî</i>	<i>Bi hevaltî</i>

Nê nimûneyanê tabloya 106. de zerfê halî yê “bi nermî” û “bi dirêjî” yê kurmanckîya Licê zazakîya Hezanî de kîştî formê “bi nermî” û “bi dergî” de formê “bi nermkî” û “bi dergkî” zî estê. Nê nimûneyan ra teberê “bi bilindî” yê kurmanckîya Licê de ke zazakîya ci “bi berzî” ya, nimûneyê bînî zafaneyê ci heman ê, tayêyan de tenya vurayîşê vengî virazîyayo. Çekuya “bilindî”î fariskî ra kewta kurdiya kurmanckî mîyan. Nimûneyanê na tablo ra zî fam beno ke hetê zerfanê halî ra zî kes eşkeno vaco ke kurmanckî û zazakî hema-hema heman ê.

QISMO ŞEŞIN

6. HETÊ FONOLOJÎYE RA TÊVERNAYÎŞÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ

Fonolojî hetê Roger Lassî ra sey *bin-beşêka* ziwanzanîye ya ke vengane ziwani dir eleqedar a¹⁰⁴ yena pênasekerdene. Fonetik zî sey *xebata ke qiseykerdişê merdiman ser ro yena kerdene ke biyero zanayene merdimî vengane senî virazenê*¹⁰⁵ yena pênasekerdene. Cîyatîya nê her di beşan na ya ke fonolojî raşteraşt ziwanzanîye dir têkildar a, xusûsen sentaks, morfolojî û semantikî dir; labelê fonetik kîştê ziwanzanîye de hîna zaf akûstîk, neuropsîkolojî, psîkolojîya îdrakkîye ûsn. dir têkildar o.¹⁰⁶ Yanî ma eşkenê vacê ke fonetik zafane hetê fizikkîyî yê vengane qiseykerdişî ser ro vindeno, labelê fonolojî gelo vengî ziwanan de bi çî hawayî yenê şuxulnayene, nê ser ro vindena. Hetêna ra *perçeyo tewr qickek yê vengî ke manaya çekuyêk yewna çeku ra keno cîya sey fonem (phoneme) yeno namekerdene.*

Kurmanckî û zazakî sey di ziwane kurdkî heman ziwane qedimî ra ameyîşê xo sey xusûsiyetanê xo yê binan, xusûsiyetanê xo yê fonolojîkan de zî ramocnenê. Nizdbiyayîşê nê di formanê kurdkî gama ke xusûsiyetê înan yê fonolojîkî yê fariskî dir yenê têvernayene hîna eşkera aseno. Hetê coğrafya ra seva ke kurmanckî hîna zaf nizdê farisan mendê, wina aseno ke faktorê têkilîya ziwani (language contact) ra tayê vengane de kurdkîya kurmanckî binê tesîrê fariskî de menda. Ma eşkenê nê rê sey nimûne vurayîşê vengê “h”yê glotal û frikatîvî ke vengane bêvengane ra yo bidê. Mesela, nimûneyê “deh” û “buhar” yê vengane ke wayîrê karakterê başûr-rocawanî yê Îranîyan ê, kurmanckî de sey “deh”, “buhar” û fariskî de zî sey “deh” (ده) û “behar” (بهار) yenê telafuzkerdene. Labelê zazakî de ê nimûneyan de no veng bi “s”yê alveolar

¹⁰⁴Roger Lass, **Phonology An Introduction to Basic Concepts**, Cambridge University Press, Cambridge 1998. r. 1.

¹⁰⁵Cambridge Advanced Learner's Dictionary, “phonetics”, Cambridge University Press, Edinburgh 2008, r. 1065.

¹⁰⁶ Roger Lass, **Phonology An Introduction to Basic Concepts**, Cambridge University Press, Cambridge 1998. r. 1.

û frîkatîvî yê bêvengî yeno telafuzkerdene ke nê her di çekuyî sey “des” û “wisar” yenê telafuzkerdene. Nê çekuyan de kurmanckî karakterê xo yê vakûr-rocawanê Îranîyan ra kewta dûrî û kewta binê tesîrê fariskîya ke ziwanêkê başûr-rocawanê Îranî ya. Hetêna ra sey nîşanêkê heman ziwani ra ameyîşê kurmanckî û zazakî ma eşkenê nimûneyanê kurmanckî yê “masî” û “hesin”î ke zazakî de nê her di çekuyî sey “mase” û “asin” yenê telafuzkerdene bidê. Seke yeno zanayene fariskî de nê her di çekuyî sey “mahî” (ماهی) û “ahen” (آهن) yenê telafuzkerdene. Kumanckî û zazakî de nê di çekuyî bi “s”yê alveolarî yenê telafuzkerdene, labelê heman nimûneyî fariskî de bi “h”yê glotalî yenê telafuzkerdene. Seke nê her di çekuyan de bi hawayêko eşkera aseno ke kurmanckî tayê nimûneyan de karakterê xo yê vakûr-rocawanî pawito û nêkewta tesîrê fariskî bin. Nimûneyêko bîn ke ramocneno ge-ge kurmanckî tesîrê fariskî de menda karê “gotin”î yo ke no kar fariskî de sey “goften” (گفتن) yeno telafuzkerdene. Tîya kurmanckî binê tesîrê vengê “g”yê velarî yê fariskî de menda. Eşkera yo ke no kar fariskî ra kewto kurmanckî mîyan. Çunke halo împeratîv yê nê karî û ancîyayîşê êyê demê nikayên û demê hîrayî ramocneno ke no kar eslê xo de wayîrê formêkê “vatiş” yê kurdkîya zazakî yan zî “watey”¹⁰⁷ yê kurdkîya gorankî yo ke tenya vengê bêvengê “v/w”yî ver bi “b”yî vurayo. Mesela, zazakî de halê nê karî yo împeratîv sey “vac-” o, kurmanckî de zî sey “bêj-” o. Demê nikayên û demê hîrayî de no kar zazakî de sey “van-“ ancîyeno, kurmanckî de zî sey “dibêj-” o ke herinda vengê “v”yî yê labîodentalî de vengê “b”yî yo bîlabîal ameyo şuxulnayene. Eke no kar kurmanckî de “gotin” bibiyêne û tesîrê fariskî ra nêkewtêne kurmanckî mîyan, a game ganî halê împeratîvî de sey “bigoy” û halê demê nikayên û yê hîrayî de zî sey “digoy-” biameyêne telafuzkerdene. Labelê wina aseno ke kurmanckî nê karî de bi qismî tesîrê fariskî de menda.

Têkilîya zaza û farisan seva ke tarîxêkê verî ra biryaya kes eşkeno vaco ke mîyanê ziwananê vakûr-rocawanê Îranîyan ra aya ke tewr tay fariskî ra mutesîr biya zazakî ya.¹⁰⁸ Xebatê derheqê gelo tesîrê zazakî fariskî ser ro çende virazîyayo hewna nêameyê kerdene. Her çend wextêko derg o ke hetê coxrafya ra têkilîya faris û zazayan yewbînan ra birîyaya zî ganî teorîya dewrê fariskîya kane û fariskîya mîyanêne ser ro

¹⁰⁷M. Malmîsanij, *Kürtçede Ses Değişimi*, Vate Yayınevi, İstanbul 2013, r. 64.

¹⁰⁸Chundra Aroor Cathcart, “Iranian Dialectology and Dialectometry”, <http://escholarship.org/uc/item/77w684h2>, (15, 08, 2017), r. 27.

têkilîya ci ya zazakî de newe ra biyero vindertene. Êyê ke ameyê kerdene zafane derheqê meselaya îsoglosan de yê û zafê înan nê serranê peyênan de ameyê kerdene. Nê qismî de do vurayîşê xusûsiyetanê fonolojîkan yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî bi di beşî biyerê analîzkerdene. Vurayîşê vengên vengdaran û vurayîşê vengên bêvengan.

6.1. VURAYÎŞÊ VENGANÊ VENGDARAN YÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ

Vurayîşê vengdaran yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî zafane xo vengdaranê sey “û-i”, “i-e” û “ê-a” de ramocneno. Ziwananiye de ca ra ca cîyabiyayîşê telafuzî yê heman çeku çiyêko alelade yo. Cîyatîya telafuzanê heman çekuyan tenya mabeyna di ziwananê cîyayan de nê, mabeyna di lehçe yan zî fekanê cîyayan de zî xo ramocnena. Tabloya cêrêne ya 107. de seva vurayîşê vengdarê “û-i” yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî tayê nimûneyî ameyê dayene.

Tablo 107: Vurayîşê Vengdarê “Û-I” Yê Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
<i>bû</i>	<i>bi</i>
<i>çû</i>	<i>şî</i>
<i>tû</i>	<i>tî</i>
<i>dû</i>	<i>dî</i>
<i>dû</i>	<i>dîma</i>
<i>şûştin</i>	<i>şitiş</i>

Seke na tabloya corêne ya 107. de zî aseno tayê çekuyan de mabeyna kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî de vengdarê “û” û “i”yî de vurayîşê vengên esto. Çekuyê kurmanckîya Licê ke tablo de ameyê dayene “bû”, “çû”, “tû”, “dû”, “dû” û “şûştin” zazakîya Hezanî de bi reze sey “bi”, “şî”, “tî”, “dî”, “dîma” û “şitiş” yenê telafuzkerdene. Nê nimûneyan de vengê ke kurmanckîya Licê de bi vengdarê “û”yî yenê telafuzkerdene, zazakîya Hezanî de bi vengdarê “i”yî yenê telafuzkerdene. Tabloya 108. de vurayîşê vengdarê “i-e”yî ameyo têvernayene.

Tablo 108: Vurayîşê Vengdarê “I-E” Yê Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
<i>pîrs</i>	<i>pers</i>
<i>tîrs</i>	<i>ters</i>
<i>herîmandin</i>	<i>heremnayîş</i>
<i>pelîxandin</i>	<i>pelexnayîş</i>
<i>kîrin</i>	<i>kerdiş</i>
<i>bîrin</i>	<i>berdiş</i>

Na tabloya 108. de tayê nimûneyê vurayîşê vengdarênê “i” û “e”yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê dayene. Nê nimûneyan de vengê ke kurmanckîya Licê de bi vengdarê “i”yî yenê telafuzkerdene, zazakîya Hezanî de bi vengdarê “e”yî yenê telafuzkerdene. Zazakîya fekê Sêwrege de zî xusûsen çekuyê ke zîwanêkê bînî ra kewtê kurdkî mîyan, înan de sey kurmanckî vengdarê “i”yî yeno şuxulnayene. Mesela, zazakîya Sêwrege de çekuya “herîmandin” a kurmanckî sey “herîmnayen” yena telafuzkerdene ke na çeku erebkî ra kewta kurdkî mîyan. Tabloya cêrêne ya 109. de vurayîşê vengdarê “ê-a” yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyo têvernayene.

Tablo 109: Vurayîşê Vengdarê “Ê-A” Yê Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
<i>stêrk</i>	<i>estare</i>
<i>hêk</i>	<i>hak</i>
<i>kêr</i>	<i>kardî</i>
<i>lê</i>	<i>la</i>
<i>nimêj</i>	<i>nimac</i>
<i>pênc</i>	<i>panc</i>
<i>sêv</i>	<i>sa</i>

Tabloya 109. de tayê nimûneyê vurarîşê vengdarane “ê” û “a”yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyê dayene. Seke na tablo de zî aseno ke kurmanckîya Licê de tayê çekuyê ke bi vengdarê “ê”yî yenê telafuzkerdene, zazakîya Hezanî de bi vengdarê “a”yî yenê telafuzkerdene. Eke ma hetê arkaîkîye ra biewnîrê nê vengdar ra vengê “a”yê zazakî hîna kan o. Mesela zîwanê avestkî de “pancan”¹⁰⁹ de zazakî bi vatişê “panc”î formê arkaîkî kurmanckî ra gore hîna pawito.

6.2. VURAYÎŞÊ VENGANÊ BÊVENGAN YÊ KURMANCKÎYA LICÊ Û ZAZAKÎYA HEZANÎ

Vurayîşê vengdar mabeyna kurmanckî û zazakî de tenya vengane vengdarane de çinyo, bi hawayêkê xozayîyî vurayîş vengane bêvengane de zî esto. Kes eşkeno vaco ke kurmanckî zî sey zazakî bi nisbetêkê pîlî wayîrê xusûsiyetane vengane vakûr-rocawanî ya. Labelê kurmanckî de ge-ge tesîrê vengane başûr-rocawanê Îranî zî yeno dîyene ke no nîşanêkê fariskî ra mutesîrbiyayîşê kurmanckî yo. Mesela, vurayîşê bêvengê “b-v”yî de kurmanckî sey fariskî bêvengê “b”yî şuxulnena, labelê zazakî fariskî ra cîya bêvengê “v”yî şuxulnena. Tabloya cêrêne ya 110. de vurayîşê bêvengê “b-v” yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyo dayene.

Tablo 110: Vurayîşê Bêvengê “B-V” Yê Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
<i>bîst</i>	<i>vîst</i>
<i>ber</i>	<i>ver</i>
<i>bela</i>	<i>vila</i>
<i>bîr</i>	<i>vîr</i>
<i>berf</i>	<i>vewrî</i>
<i>bazdan</i>	<i>vazdayîş</i>
<i>baran</i>	<i>vartî</i>

Seke nimûneyane tabloya 110. de zî aseno ke kurmanckîya Licê vengê bilabîal ê “b”yî, zazakîya Hezanî zî vengê labîodental ê “v”yî şuxulnena. Fariskî de zî nê

¹⁰⁹Seîd Verroj, *Veracêrkerdena Gramerê Zazakî û Kurmanckî: Dîyalekt, Alfabe û Fonetîk, Morfolojî*, Weşnanên Ava, İstanbul 2014, r. 29.

nimûneyanê corênan ra çekuyê “bîst” (بيست), “berf” (برف) û “baran”î (باران) bi vengê “b”yî yenê telafuzkerdene. Seke yeno zanayene kurmanckî tenya hetê sentaksî ra nê, ge-ge hetê xusûsiyetanê fonolojîkan ra zî fariskî ra mutêsîr biya. Beno ke kurmanckî de zî şuxulnayîşê bêvengê “b”yî netîceyê tesîrê fariskî ra bo.

Tablo 111: Vurayîşê Bêvengê “V-W” Yê Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
av	aw
şev	şew
lêv	lew
şivan	şiwane

Seke na tabloya 111. de zî aseno ke kurdkîya kurmanckî de tayê çekuyê ke bi vengê “v”yî yê labîdentalî yenê telafuzkerdene, nê çekuyî zazakî de bi vengê labîal-velarî yê “w”yî yenê telafuzkerdene. Fariskî de nê çekuyî bi vengê bîlabîalî yê “b”yî yenê telafuzkerdene. Yanî nê çekuyî sey “ab” (آب), “şeb” (شب), “leb” (لب) û “çûban” (چوبان) yenê telafuzkerdene. Hetêna ra kurdkîya sorankî de nê çekuyî sey yê zazakî bi vengê labîal-velarî yê “w”yî yenê telafuzkerdene. Telafuzê nê çekuyanê tabloya corêne kurdkîya sorankî de sey “aw”, “şew”, “lêw” û “şivan” o ke zazakî dir heman o. Tabloya 112. ya cêrêne de vurayîşê bêvengê “j-c” yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyo dayene.

Tablo 112: Vurayîşê Bêvengê “J-C” Yê Kurmanckîya Licê Û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
jêr	cêr
jor	cor
jin	cînî
roj	roc
rojî	roce

Na tabloya 112. de çekuyê ke kurmanckîya Licê de bi vengê postalveloar ê “j”yî ameyê telafuzkerdene, zazakî de bi vengê palatal ê “c”yî ameyê telafuzkerdene.

Nê nimûneyanê tabloya 112. de, tayê fekanê zazakî de gama ke bêvengê “c”yî sereyê çeku de nê, labelê werte yan zî peynîya çeku de yeno şuxulnayene sey kurmanckî bi bêvengê “j”yî yenê telafuzkerdene. Mesela, zazakîya fekê Sêwrege de çekuyê “roj” û “rojî” yê kurmanckî sey “roj” û “roje” yenê telafuzkerdene.

Tablo 113: Vurayîşê Bêvengê “K-H” Yê Kurmanckîya Licê û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
<i>ker</i>	<i>her</i>
<i>kenîn</i>	<i>hewayîş</i>

Tabloya 113. de kurmanckîya Licê de cayê ke vengê “k”yê velarî ameyê şuxulnayene, zazakîya Hezanî de vengê “h”yê glotalî ameyo şuxulnayene. Seva nê vurayîşê vengî “k-h”yî nimûneyê sey “kirîn”î zî esto ke zafaneyê zazayan mîyan de sey “herînayîş” (herînayene) yeno telafuzkerdene. Labelê zazakîya Hezanî de karê “herînayîş”î nêno şuxulnayene, herinda ci de “girotîş” yeno şuxulnayene.

Tablo 114: Vurayîşê Bêvengê “S-Ş” Yê Kurmanckîya Licê û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
rast	raşt
xwast	waşt

Seke na tabloya 114. de zî aseno kurmanckî de tayê çekuyan de gama “s”yo alveolar ameyo şuxulnayene, zazakî de înan de “ş”yo postalveolar ameyo şuxulnayene. Tayê mintiqeyanê zazakîya fekê Dêrsimî de formê “rast” û “wast”î zî estê. Tîya kes eşkeno vaco ke zazakî bi şuxulnayîşê bêvengê “ş”yî formê partkî ke ziwanêko kan yê Îranî bi pawito ke partkî de zî formê “rašt” (raşt) û “wxašt”î (waşt)¹¹⁰ ameyo şuxulnayene. Tabloya 115. de vurayîşê bêvengê “v-m” yê kurmanckîya Licê û zazakîya Hezanî ameyo dayene.

¹¹⁰ A Word-List of Manichaean Middle Persian and Parthian, “rašt”, “wxašt”, Brill, Leiden 1977, r. 77, 94.

Tablo 115: Vurayîşê Bêvengê “V-M” Yê Kurmanckîya Licê û Zazakîya Hezanî

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
rev	rem
nav	name
zivistan	zimistan
şîv	şam
zîv	sîm
mêvan	meyman
divs	dims
çav	çim
hevîr	mîr
havîn	amnan
zava	zama
gav	game
nîv	nîme
hingiv	engemîn

Ma eşkenê vacê ke mabeyna kurmanckî û zazakî de meselaya vurayîşê vengên de oyo ke tewr zaf ma raştê ci yenê vurayîşê bêvengê “v-m”yî yo. Xebatanê ziwanzananê ke ziwananê kanan yê Îranîyan ser ro xebate kerdê, înan ra fam beno ke vengê “m”yî yê nê çekuyan “v”yî ra gore hîna kan o. Eke ma bi nimûneyêk îzah bikerê ziwane avestkî ke ziwaneko kan yê Îranî bi, ê ziwani de seva “zimistani” “zima”¹¹¹ ameyêne vatene ke no vengê “m”yî kurmanckî de sey “v” yeno telafuzkerdene û “zivistan” vacîyeno, labelê zazakî de xo sey “zimistan” pawito. Seke na tabloya 115. de zî aseno ke zazakî nê çekuyan de bêvengê “m”yî, kurmanckî bêvengê “v”yî şuxulnena. Na yewe ra ma eşkenê vacê ke vurayîşê bêvengê “v-m”yî de zazakî hetê pawitişê vengên kanan ra kurmanckî ra gore hîna muhafezekar têgeyraya.

¹¹¹Seîd Verroj, *Veracêrkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî: Dîyalekt, Alfabe û Fonetik, Morfolojî*, Weşnanên Ava, İstanbul 2014, r. 30.

Tablo 116: Kewtişê Bêvengê “X” Yî Zazakîya Hezanî De

Kurmanckîya Licê	Zazakîya Hezanî
<i>xwelî</i>	Øwelî
<i>xwarin</i>	Øwerdiş
<i>xwarê</i>	Øwarî
<i>xweş</i>	Øweş
<i>xwendin</i>	Øwendiş
<i>xwastin</i>	Øwaştîş

Xusûsîyetêko bîn o ke hetê fonolojîye ra kurmanckî û zazakî de kes eşkeno biyaro zıwan vurayîşê bêvengê “xw”yî ra ver bi “w”yî yo. Seke nê nimûneyanê tabloya 116. de zî aseno çekuyanê “xwelî”, “xwarin”, “xwarê”, “xweş”, “xwendin” û “xwastin”î yê kurmanckî ra zazakî de bêvengê “x”yî kewto û nê sey “welî”, “werdiş”, “warî”, “weş”, “wendiş” û “waştîş” yenê telafuzkerdene. Nimûneyanê na tabloya ra fam beno ke mabeyna xusûsîyetanê fonolojîkan yê nê her di lehçeyanê kurdkîyan de wext ra tayê vengê de cîyatîyêk virazîyaya.

NETÎCE

Na xebate de di fekê lehçeyanê kurdkî, fekê kurmanckîya Licê û fekê zazakîya Hezanî, ameyî têvernayene. Nê lehçeyê kurdkî, sey her lehçeyan, wayîrê tayê qaydeyanê xusûsîyan yê gramatîk û telafuzî yê. Na xebate zî seva tespîtkerdişê xusûsîyetanê înan yê seypê û cîyayan amî kerdene.

Nê her di lehçeyan de hema-hema tamamê qismanê têvernayîşan de tespît bi ke nisbetê xusûsîyetanê înan ê seypêyan nisbetê cîyatîyanê înan ra zêdeyêrî yo. Cîyatîya ke sey cîyatîya tewr muhîme amî tespîtkerdene cîyatîya demê nikayên û demê hîrayî ya nê lehçeyanê kurdkî ya. Eke ma hetê morfolojîye ra netîce biyarê zîwan ma eşkenê vacê ke awanîya formkerdişê çekuyan yê kurmanckî û zazakî heman a. No fenomenêko muhîm yê heman zîwanê qedîmî ra ameyîşê nê zîwanan o. Hetê sîstemê karî ra zî kurmanckî û zazakî zafane wayîrê heman qaydeyan ê. Bi pêroyî kes eşkeno vaco ke nisbetêko zaf ê xusûsîyetanê lînguîstîkan ê nê di fekanê lehçeyan yan heman ê yan zî seypê yê. Xora ê xebatanê têvernayîşan ê ke qismê destpêkî yê na xebate de qalê înan amebi kerdene, înan de zî fikiro ke netîce de ameyo eşkerakerdene heman zîwanî ra ameyîşê kurmanckî û zazakî yo. Netîceyê xebata înan de zî yeno îfadekerdene ke nisbetêko pîl kurmanckî û zazakî wayîrê heman xusûsîyetanê lînguîstîkan ê. Ê xebatan de yeno îfadekerdene ke kurmanckî û zazakî di lehçeyê kurdkî yê ke netîceyê na xebate de zî kes eşkeno nê di zîwanan sey di lehçeyanê kurdkî name bikero. Nika ma do çend xusûsîyetanê hemanan yan zî yê ke nîzdê yewbînan ê û netîceyê na xebate de mabeyna nê di lehçeyanê kurdkîyan de ameyê tespîtkerdene bidê.

- Hetê morfolojîye ra awanîya formkerdişê çekuyan heman o.
- Morfolojî de tewiranê çekuyanê sadeyan de, çekuyê ke ameyî dayene înan ra nisbetêko zaf yan heman ê yan zî nîzdê yewbînan ê.
- Formkerdişê çekuyanê pêrabesteyan de wayîrê heman sîstemî yê.
- Karan de hetê awanîya karan ra zafane wayîrê heman sîstemî yê.
- Xusûsen awanîya demê vîyarteyî yê dîyarî, demê ameyokî û hikayeyê

demê vîyarteyî yê nê di lehçeyan seypê ya.

- Teberê zemîrê şexsê diyinî yê zafhûmarî de hemeyê zemîranê înan heman ê, tenya mabeyna çend zemîran de hetê telafuzî ra tayê vurayîşî estê.
- Hîrê tewiranê sifetan de zî seypêyîyêka eşkeraye esta.
- Edatê sey “bi”, “bê”, “ser”, “bin”, “di ... de”, “ser”, “pê” û “heta” heman ê.
- Zerfê halî û yê înterrogatîvî seypê yê.

Na xebate de kîştâ xusûsîyetanê hemparan de tayê xusûsîyetê cîyayî zî ameyî tespîtkerdene. Estbiyayîşê cîyatîyanê gramatîkan mabeyna lehçeyan de çiyêko alelade yo. Seva ke netîceyê na xebate bi hawayêko hîna zelal biyero famkerdene nika zî ma do tayê cîyatîyanê ke netîceyê na xebate de ameyî tespîtkerdene bidê.

- Xusûsen çekuyanê sadeyan de nisbetêk cîyatî virazîyaya.
- Demê nikayên û yê hîrayî de mabeyna nê her di ziwanan de hetê awanîye ra cîyatî esta.
- Her çende qîsmêkê muhîm yê kurmancan mîyan de nê-ergatîfî estbo zî, kurmanckîya Licê de nê-ergatîfî biya vinî, labelê zazakîya Hezanî de nê-ergatîfî hewna esta.
- Tayê xusûsîyetê zayendî kurmanckî de biyê vinî, zazakî de ê ameyê muhafezekerdene.
- Halo sade de zafhûmar kurmanckî de bê afîks o, labelê zazakî de sufîksê “-î”yî arîyeno.
- Zemîran de cîyatî tenya mabeyna zemîrê şexsê diyinî yê zafhûmarî de xo ramocnena. Kurmanckîya Licê de no zemîr sey “wun”, zazakîya Hezanî de sey “şima” yeno telafuzkerdene.
- Edatan ra cîyatîya “ji” û “ra”yî vecêna vernî.
- Zerfan ra xusûsen zerfanê demî de cîyatîyî estê.
- Hetê xusûsîyetanê fonolojîkan ra zî hem qîsmê vengdaran de hem zî qîsmê bêvengan de cîyatîyî ameyî tespîtkerdene. Na yewe ra kes eşkeno vaco ke hetê fonolojîye ra mabeyna kurmanckî û zazakî de cîyatî esta.

ÇİMEYÎ

(Ed.) HADANK, Karl, **Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek und Kor**, Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1932

(Ed.) ŞÊR, Elî, **Şairên Klasîk ên Kurd**, Weşanên Jîna Nû, Uppsala 1988

A Concise Pahlavi Dictionary, “ebag”, Oxford University Press, Toronto 1986

A Dictionary of Linguistics and Phonetics, “morphology”, Blackwell, Singapore 2008

A Glossary of Historical Linguistics, “language contact”, Edinburgh University Press, Edinburgh 2007

A Word-List of Manichaean Middle Persian and Parthian, “rašt”, “wxašt”, Brill, Leiden 1977

An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages, “language” Blackwell, Oxford 1992

BANGÎ, İsmail, **Farsça Dil Bilgisi (Grameri)**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1972

BAUER, Laurie, **The Linguistics Student's Handbook**, Edinburgh University Press, Edinburgh 2007

BEDIRXAN, Emir Celadet, Roger LESCOT, **Kürtçe Grameri (Kürmanci Lehçesi)**, Paris Kürt Enstitüsü, Paris 1990

BILBİL, Mikail, Bahoz BARAN, **Rêzimana Kurmancî**, Enstîtuya Kurdî ya Amedê, İstanbul 2008

Cambridge Advanced Learner's Dictionary, “language”, Cambridge University Press, Edinburgh 2008

ÇEM, Munzur, **Türkçe Açıklamalı Kirmanca (Zazaca) Gramer**, Deng Yayınları, İstanbul 2013

CHAMBERS, John, Peter TRUDGILL, **Dialectology**, Cambridge University Press, Edinburgh 2004

Dilbilim Sözlüğü, “ettirgen”, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011

DIXON, Robert Malcolm, **Ergativity (Cambridge Studies in Linguistics)**, Cambridge University Press, New York 2002

Ferhengê Kirmanckî (Zazakî) - Tirkî, “tirk”, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009

GÖKALP, Ziya, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011

- Gramer Terimleri Sözlüğü, “birleşik sıfat”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992
- Grûba Xebate Ya Vateyî, **Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî)**, Vate Yayınevi, İstanbul 2012
- GÜNDÜZ, Deniz, **Türkçe Açıklamalı Kürtçe Kirmancca/Zazaca Dil Dersleri**, Vate Yayınevi, İstanbul 2009
- KAYA, Hasan, Zana FARQÎNÎ û Sami TAN, “Em Zimanê Kurdî Binasin”, **Pirs**, 2010, <http://kurdipedia.org/files/relatedfiles/2013/88963/0049.PDF>, (25, 09, 2017)
- KURIJ, Seyîdxan, **Wayê Hot Birayûn Sanikan û Deyîranê Çewlîgî ra**, Weşanên Arya, İstanbul 2002
- LASS, Roger, **Phonology An Introduction to Basic Concepts**, Cambridge University Press, Cambridge 1998
- LERCH, Peter, **Forschungen Über Die Kurden Und Die Iranischen Nordchaldäer**, Eggers et Comp, St. Petersburg 1857
- LIBBEN, Gary, Gonia JAREMA, **The Representation and Processing of Compound Words**, Oxford University Press, New York 2006
- Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics, “language” Pierson, Great Britain 2010
- MALMÎSANIJ, M., **Kird, Kirmanc, Dimli veya Zaza Kürtleri**, Deng Yayınları, İstanbul 1996
- MALMÎSANIJ, M., **Kurmancca İle Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi**, Vate Yayınevi, İstanbul 2015
- MALMÎSANIJ, M., **Kürtçede Ses Değişimi**, Vate Yayınevi, İstanbul 2013
- TAN, Sami, **Rêzimana Kurmancî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul 2011
- TODD, Terry Lynn, **A Grammar of Dimili Also Known as Zaza**, Giessen 2008
- TRASK, Robert Lawrence, **Language and Linguistics: The Key Concepts**, Routledge, Oxfordshire 2008
- VEROJ, Seîd, **Veracêrkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî: Dîyalekt, Alfabe û Fonetîk, Morfolojî**, Weşanên Ava, İstanbul 2014
- WOODARD, Roger, **The Ancient Languages of Asia and the Americas**, Cambridge University Press, New York 2008
- WRIGHT, Sue, **Language Policy and Language Planning From Nationalism to Globalisation**, Palgrave Macmillan, London 2016

YARMOHAMMADI, Lotfolah, **A Contrastive Analysis of Persian and English**, Payame Noor University Press, Tehran 1961

YILDIRIM, Kadri, **Temel Arařtırma ve Metinlerle Kürtçe: Kurmanc Lehçesi**, Avesta Yayınları, İstanbul 2013

YILDIRIM, Nimet, **Farsça Dilbilgisi**, Fenomen Yayınları, Ankara 2010

Zazaca-Türkçe Sözlük Türkçe-Zazaca Szck Listesi, "hewt", Tij Yayıncılık, İstanbul 2012

ZSIGA, Elizabeth, Donna LARDIERE, David LIGHTFOOT, Paul PORTNER, **An Introduction to Language and Linguistics**, Cambridge University Press, Edinburgh 2006

Çimeyê Dîjîtalî

“Compound Verb”,

<http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/COMPOUND%20VERB/en-en/>, (12, 08, 2017)

“Kahverengi”,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=177709, (08, 08, 2017)

“Kurdçe/Kurdi- Tarihçesi, Lehçeleri ve Şiveleri”,

<https://kurdezazayi.wordpress.com/2013/07/26/kurdce-kurdi-tarihcesi-lehceleri-ve-siveleri/>, (03, 02, 2017)

“Kürtçe”, http://www.kimsoran.com/emkine_k%C3%BCrt%C3%A7e.htm, (15, 03, 2017)

“Mavi kelime kökeni”, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/mavi>, (08, 08, 2017)

“Northwestern”, <https://www.ethnologue.com/subgroups/northwestern-2>, (27, 01, 2017)

“Zazalar ve Zazaca”, <http://www.zazaki.de/>, (12, 04, 2017)

Agnes Korn, “The Ergative System in Balochi from a Typological Perspective”, http://ijals.usb.ac.ir/article_45_4d94dcb190f6ddff64ba352ccb31eaba.pdf, (04, 08, 2017)

Bilal Zilan, “Tarîxê Xonamekerdişê Kirdan”,

https://www.academia.edu/31676030/Tar%C3%AEx%C3%AA_Xonamekerdi%C5%9F%C3%AA_Kirdan, (31, 03, 2017)

Chundra Aroor Cathcart, “Iranian Dialectology and Dialectometry”,

<http://escholarship.org/uc/item/77w684h2>, (15, 08, 2017)

Friedrich Müller, “Zaza-Dialekt der Kurdensprache”,

<http://www.dimilki.net/default.asp?sid=17&Pg=1>, (26, 08, 2017)

Geoffrey Haig, “Ergativity in Iranian”,

https://www.academia.edu/15321950/Ergativity_in_Iranian?auto=download, (04, 08, 2017)

Harun Başbuğ, “İki Türk Boyu Zaza ve Kurmanclar”,

https://www.academia.edu/30668943/Hayri_Ba%C5%9Fbu%C4%9F_-_%C4%B0ki_T%C3%BCrk_Boyu_Zaza_ve_Kurman%C3%A7lar._pdf, (30, 03, 2017)

İbrahim Bingöl, “Kirmanckî (Zazakî) de pêveronayîşê fekê Çewlîgê û Gimgimî / Kırmancca (Zazaki) da Çewlîg (Bingöl) ve Gimgim (Varto) ağızlarının karşılaştırılması”, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, (02, 08, 2017)

Ludwig Paul, “The Position of Zazaki Among West Iranian Languages”, www.iranchamber.com/literature/articles/zazaki_among_iranian_languages.pdf, (02, 04, 2017)

Mesut Keskin, “Zazaca Üzerine Notlar”, www.zazaki.de/turkce/makaleler/zazacauzerinenotlar.pdf, (29, 04, 2017)

Murad Canşad, “Kirmanckî de Çend Fekî Estê?”, <http://www.zazaki.net/haber/kirmanck-de-cend-fek-est-1575.htm>, (03, 02, 2017)

Naoko Takahashi, “Split Ergativity in Pashto”, https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QQknWrrICVkJ:https://nufsnuas.repo.nii.ac.jp/%3Faction%3Drepository_uri%26item_id%3D279%26file_id%3D22%26file_no%3D1+%&cd=7&hl=en&ct=clnk&gl=uk, (03, 08, 2017)

Şerif Yüksel, “Kürtçenin Lehçe ve Şiveleri”, <http://www.zazaki.net/haber/kurtcenin-lehce-ve-siveleri-1562.htm>, (17, 03, 2017)

Wheeler Thackston, “Kurmanji Kurdish”, https://www.fas.harvard.edu/~iranian/Kurmanji/kurmanji_1_grammar.pdf, (03, 04, 2017)

Zaira Khalilova, “A Grammar of Khwarshi”, <https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/14522/a+Grammar+of+Khwarshi.pdf?sequence=2>, (12, 08, 2017)

T.C.

Mardin Artuklu Üniversitesi
Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü
Kürt Dili Ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**KURMANCÇA VE ZAZACANIN
KARŞILAŞTIRILMASI: LİCE VE HEZAN
ÖRNEĞİ**

Esat ŞANLI

13711040

Danışman

İbrahim BİNGÖL

Mardin 2017